Общество Кыви
Endiste Eesti Üliõplasti Ühendus.
Студентовъ-эстовъ
№ 2
304/16

Ämmamoori raamat.

Kõige tarwilikumad teadused ämmamooridele ja ka nendele, kes selleks tahawad saada.

Kirjutanud Dr. J. T.

20-ne pildiga.

Teine trükk.

Trükitud M. Tõnisson'i kuluga.

153.

ARH

A-21271

Dr. A. SCHULZENBERG.

Ämmamoori raamat.

Kõige tarwilikumad teadused ämmamoo=
ridele ja ka nendele, kes selleks tahawad
õppida.

16.

Kirjutanud Dr. J. T.

Tartu Eesti Arstide Sel
Raamatukogu.
№ 16.

20=ne pildiga.

Teine trükk.

Trükitud M. Tõnisson'i kuluga.

Дозволено Цензурою. Юрьевъ, 28-го Октября 1896 г.

ARHIIVKOGU
2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
40737

Печатано въ типогр. А. Зейдельберга, въ Вейсенштейнѣ.

Ämmamoori raamat.

Sissejuhatus.

§ 1. Raskejalgsed, sünnitajad, nurganaised ja alles sündinud lapsukesed tarwitawad ka terwislises seisukorras asjatundliku inimeste nõuu ja abi. See nõuu ning abi andmine ongi ämmamoori (Hebeamme, повивáльная бáбка) amet.

§ 2. Raskejalguse, sünnitamise ja nurgawoodis oleku (40. päewaline puhastuse aeg) wältusel wõib mõndagi õigest teest kõrwale sattuda. Selleläbi ähwardab ema, lapse wõi ka mõlemite elu ehk terwist hädaoht. Kui ämmamoor § 1 järele mitmes juhtumises sarnaseid kõrwale sattumisi tagasi wõib hoida, siis peab ta teistel kordadel, kus juba häda ähwardamas, seda emast ja lapsest ära pöörama.

§ 3. On aga kordasid, kus ämmamoori teadus ja oskus soovitavat abi ei jõua anda, kus hädaohu ärapööramiseks sügavamat teadust, suuremat oskust ja sarnaseid vahendikkusid vaja on, millest ämmamoor midagit ei mõista. See sügavam teadus, see suurem oskus ja need vahendikud on arstil, nimelt sünnituse-abitajal.*) Ema ja lapse terwis ning elu on üksi siis julged, kui ämmamoor õigel ajal niisugust seisukorda ära tunneb, kus arsti ja sünnitamise-abitaja abi hädaste tarwis on.

§ 4. Sünnitamise-abitaja tulemisega ei lõpe ämmamoori kohused weel mitte. Tema piab sünnitamise-abitajale mõistliseks abiliseks olema, piab kõik tema juhatused karvapealt ning oskawaste ära täitma.

§ 5. Et ämmamoor neid oma ameti nelja peakohustust ära suudaks täita, piab ta enesele palju teadusid koguma. Tema kogub seda 1) õpetaja suusõnalise seletuse läbi, 2) sünnituse-asutuses näitusliste juhatuste läbi ning 3) selle õpetuseraamatu hoolsa lugemise läbi.

Selle õpetuse lõpul piab ta eksami läbi näitama, kas tema enesele küllalt teadusid on kogunud, et emasid ja lapsi tema kätte wõiks usaldada.

---

*) Sünnituse abitajaks arstiks nimetatakse seda tohtert kes sünnitamise wärki põhjalikult on õppinud.

§ 6. Aga kooli-aja lõppemisega ei ole ämmamoori õppimine weel mitte otsas. Ka ametis rohkendab ta oma teadusid ikka enam 1) oma kätte rawitseda ussaldatud naiste ja laste waatlemise läbi. 2) Oma õpetaja juhatust uuendab ja täiendab tema arstide õpetuse läbi, kellega ta sünnitamise-, nurga- ja haigewoodi juures kokku puutub. 3) Käesolew õpetuseraamat olgu temale alati õpetuse uuenduseks ja juhatuseks käepärast.

§ 7. Peale ülemal nimetatud nelja peakohustuse piab ämmamooril weel palju heasid, nõutawaid omadusi olema. Tema pidagu ennast õiglases meeles ning seisku iga asja pooleşt heas kuulsuses.

Tema hoidku oma korjatud kooliteadused alles ja püidku ikka weel juurde õppida.

Ta olgu alati waeste ja rikaste aitamiseks ühetasa walmis, ärgu mõetku ta oma abi mitte ainult selle järele, kui suurt palka tema saab, waid selle järele, kui kõrgel graadil abitarwitus on.

Et igal ajal aitamiseks walmis wõiks olla, olgu tema alati kaine ja parajuse pidaja, olgu oma enese terwise hoidmises tähelepanewlik ja täidku neid õpetusi, mis ta raskejalgsetele ning nurganaistele annab, karwapealt iseenese juures, kui sellesarnast asja ette tuleb.

Tema pidagu laitmata puhtust ja korda ka iseeneſe ihu juures ja omas majas.

§ 8. Ülematele ja arstile piab ämmamoor mõnikord küſimiste peale, ſagedaste ka ilma küſimata ſelle üle aru andma, mis ta omas ametis näinud ja tähele pannud. Kõigi teiste wastu on tema waljuste kohustatud wait olla.

Iseeneſe jauks pidagu tema päewaraamatu, kuhu kõik hoolega ülesſe kirjutab, mis temale ametis iſeäraliſt ette tuleb.

§ 9. Tema olgu armuline ja troostirikas kannatajate wastu, kaastundlik, aga iialgi mitte arglik; tõſine ja wali, kus ſeda tarwis on, aga mitte toores; kannatlik ja jällegi kannatlik, kus äraootama piab, aga mitte iialgi oſawõtmata ehk tähelepanemata; julge ja kindla meelega, kus waja on toimetada, aga mitte iialgi rumaljulge ning ninatark. Teaduste läbi, mis ta ſiin kogub, leiab tema igas kohtas piiriſid, kui kaugelle ta wõib minna.

§ 10. Ametiõdede üle otſustagu ämmamoor pehmeste, ka ſeal, kus nõbruſeid tunda on. Arsti wastu olgu tema alati wiiſakas ja auupaklik; ta ärgu unustagu iialgi, et arſt temaſt wäga palju targem on, kui ämmamoor ka küll kõik teab, mis ſelle õpetuſeraamatu ſees on.

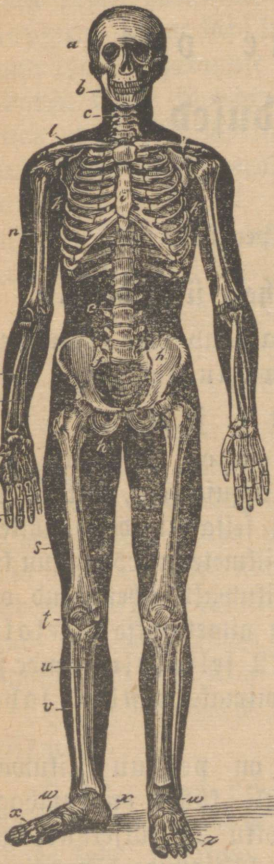

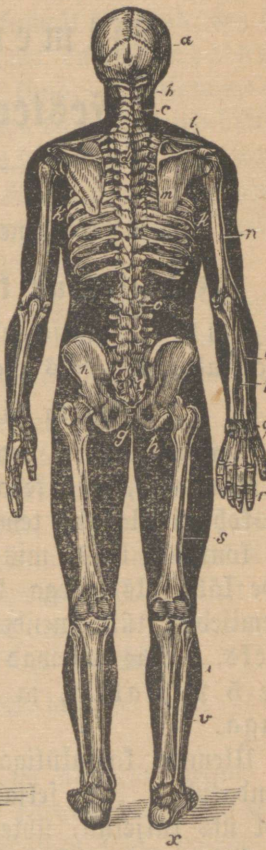

1. pilt. Luukere eeſtpoolt waadates.

2. pilt. Luukere tagapoolt waadates

§§ 11—24. juurde.

Esimene osa.

Eesteadused.

Esimene peatükk.

Inimeselikust kehast üleüldselt.

§ 11. Inimese keha saab oma kuju peaasjalikult tema sees olewa luukere läbi.

(Waata pilt 1. ja 2.)

Terwe luukere pea-osa on selgroog wõi lülisammas, mis keha taguse pool, kuklast kuni iste-kohani ulatab; tema seisab lülidest, lühikestest kontidest koos, mis liikmete ja krõmpsluu liipude läbi üks-teisega liikuwalt ühendatud on. Ülemised 7 tükki nendest nimetatakse kaelalülideks. Siis tulewad 12 seljalüli, nende järele 5 puusalüli, ja wiimaks ristluu sabaluuga.

Ülemise kaelalüliga on pealuu liikuwalt ühendatud. Iga seljalüli külles on kumbagil pool üks küljeluu, ühtekokku 24 küljeluud, igaüks liikme läbi liikuwalt lülisamma külles kinni. Mõlemipoolsed küljeluud on eest krõmpsluu abil ja sellepärast niisama natuke liikuwalt rinnaluuga ühendatud ning sünnitawad selleläbi rin-

nakorwi wõi rinnakasti. Rinnaluu ülemiseſt otſaſt läheb paremalle ja pahemalle poole üks õlapenn, liikme läbi liikuwalt köidetud; iga õlapenni külles ſeljataguſe pool on üks labaluu ja labaluu külles käewarre luud. Lüliſamma alumiſes otſas, riſtluu külles on körwaliſed-bekkeniluud (kaufi-luud); nende ülemiſt äärt nimetatakſe puuſaluukammiks. Nendeſt allpool, niudeliikmeſt, lähewad kumbagiſt körwaliſeſt bekkeniluuſt kintſu- wõi reieluud wällja.

§ 12. Luukere on lihaga kaetud ja piirab ſelle abil koopa ſiſſe, mille ſees ſiſekond aſub. Keha pealmiſeks pinnaks on igas kohtas nahk.

§ 13. Keha pealmine pind piab ämmamooril tuttaw olema, et ta keha ükſikuid kohtaſid õigeste nimetada, ja arsti jutuſt, kui ſee neid nimetab, aru ſaada wõib; ta piab ka teadma, mis ſiſemiſed oſad, nimelt mis kondid ükſikus kohtades naha läbi tuntud wõiwad ſaada, ſeſt tema piab ſagedaste palja katſumiſe abil tundma, mis ſuguſt keha oſa tema sõrm puutub.

§ 14. Inimeſe keha jaud on pea, kere ja liikmed.

§ 15. Pea jaud on nägu ja pealuu. Näu ükſikud oſad on kõigile tuttawad. Need on ſilmade koht, ninakoht, põskede koht, palede koht, ülemiſe- ja alumiſe-lõualuu koht, huulede-ja lõuakoht. Näu luud on üks-teiſega ja pealuuga liikumatalt ühendatud, wäljaarwatud alumine lõua-

luu, mille liikmed kõrwa kohal tuntakse. Kõrw seisab näu ja pealuu wahe kohtas piiri peal.

Pealuust nimetatakse esimene osa otsaesiseks, keskmine ja kõrgem osa pealaeks, tagumine osa kuklaks wõi kuklataguseks; kõrwal, kõrwa ees ning kohal on mõlemil pool meelekohad. Lapse põlwes on pealuu üksikud kondid üks-teisega liikuwalt ühendatud, aga wanemaks saades kaswawad nemad täieste üheks luuks kokku. Pealuu on seest õõnes; õõnsuse sees on pea-aju.

§ 16. Kere jaud ülewalt alla on: kael, pealiskeha, kõht ja bekken.

§ 17. Kaela esimene pool nimetatakse kõriks, tagumist kaelakondiks. Kõri külles tuntakse enamiste alumise lõualuu all keeleluud, mille külge keel on kinnitatud; natuke alla poole on kõrisõlm, milles rääkimise ja laulmise juures heal tekkib. Kaela alumise otsa juures, rinnaluu ülemises ääres on kehakatel inimestel raswaga täidetud lohk, kõrikaewandus, mille sees kõhetutel ehk kõhna inimestel hingekõri wõib läbi tunda.

Kukla ja kaelaluu wahel on kuklakaewandus; selleşt alla poole tuntakse läbi naha kaela lülisid.

§ 18. Kaela alumise otsaga puutub pealiskeha kokku, mida eest ja kõrwalt rinnaks, tagast turjaks ehk seljaks nimetatakse. Kaela ja rinna wahel piiriks on õlapennid, üks ladina keeli „S" sarnane kõwer luu, mida läbi

naha selgeste tunda wõib ja kõrikaewanduse juureſt õlade poole ulatab; kõhetul inimesel on ülemal ja alamal pool seda luud lohud, ülemine- ja alumine-õla-pennikaewandus. Rinna esimene kesk-koht kõrikaewanduseſt on rinnaluu koht, täiskaswanud naisterahwal wõlwitud rind (Busen); kahel pool kõrwal on nisad. Weel enam kõrwale on käewarte all kaendla-alused koopad ning nendeſt alamal küllepealsed rinnakohad; siin on wiltamisi jookswad külleluud kõige selgemine läbi naha tunda.

Turja keskel on selgroog tunda. Ülewal on mõlemil pool kõrwal pihtade kohad. Seal on labaluu kolmenurgeline liikuwa kondina läbi naha tunda. Üks põiki jookſew ettetungiw liist selleſt on õlaluu, mis õlapenniga kokku jookseb ja temaga ühtlase õla sünnitab. Allpool labaluu kohta on kummagil pool tagumised küllelnu kohad.

Pealiskeha on seeſt õõnes; tema õõnsuſt nimetatakse rinnakoopaks. Kõige tähtjamad siſekonnad rinnakoopas on kops, mille tegewus hingekõri ja kõrisõlme abil hingetõmbamine on, ja süda, mis oma korraliſe tukſumiſe läbi werd kõigeſt kehaſt läbi ajab. Weri woolab soonede sisse. Need sooned, mille läbi weri südameſt kõigi kehajagudesse saab aetud, nimetatakse pulsiehk löögisoonedeks; need aga, mida mööda weri kõigiſt keha jagudeſt jälle südamesse tagasi woolab, nimetatakse weresoonedeks.

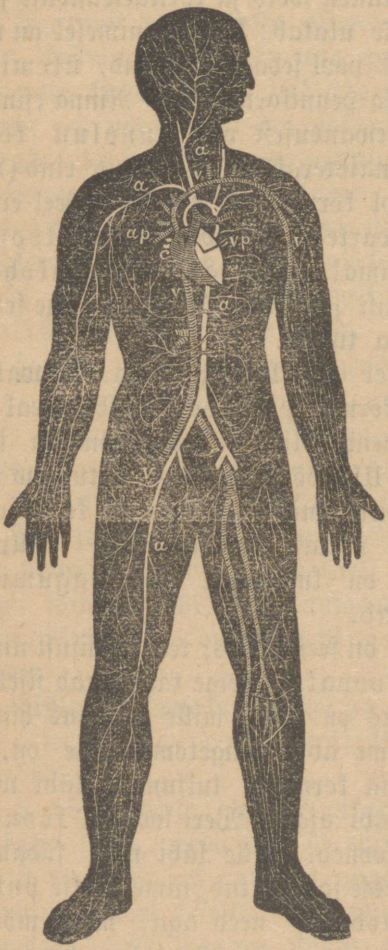

3. pilt. Süda ja wereſooned.

(Waata pilt 3.)

§ 19. Kõhu jaud on: eeſt ülewal keſkpaikas mauehk ſüdamekaewandus ja külgedepeal külleluu kohad. Südamekaewanduſe all naba ümber on nabakoht ja ſelle mõlemil pool kõrwal, külleluude ja puuſaluu-kammi wahel, lappeb. Nabakoha all, kuni bekkeni juurde ulatawalt on aluskõhukoht, mille mõlemad külleoſad üsna kõhu alumiſe rajani ulatawad, kus nad kubemekoh-

tadeks saawad nimetatud: need kohad on selle päraſt tähtjad, et siin ſoolikate kuppesſe käimine ſagedaste ette tuleb.

Kõhu tagumiſes külles on jällegi lüliſammas, mida siin niudelüliſammaks nimetatakſe. Kõhu seinad, suuremalt oſalt lihaſt, piirawad kõhukoopa ſisſe. See on waheliha läbi rinna-koopaſt lahutatud. Kõhu ſiſekondadeſt on kõigetähtjamad: paremal pool ülewal, külleluude alumiſte otſade taga maks, mis ſappi walmiſtab, pahemal pool wiimaſe külleluude taga põrn, ſiis magu ja ſoolikad. Neerud, mis kuſt walmiſtawad, on niuete kohal, mõlemil pool ſelgroodu.

§ 20. Bekken on kindel luune rõngas, milleſt päraſtpoole ligemalt kõneleme, ſeſt et tema ſünnitamiſe kohta koguni tähtjas on. Bekkeni-koha eſimene külg nimetatakſe häbeduſekohaks. Siin on karwadega üle kaswanud häbeduſemägi ja ſelle all ſuguoſad: meesterahwal mehe liige ja ſelle taga munakott munadega, naisterahwal häbeduſepragu kahe ſuure häbeduſemokaga. Bekkeni alumine külg, kahe reie (kintſu) wahel, on perſſe koht. Perſſe taga tuntakſe läbi naha isteluud. Perſſe ja ſuguoſade waheliha nimetatakſe tammiks. Bekkeni külled nimetatakſe puuſadeks. Tagumine külg hüitakſe keſkpaigaſt riſtluukohaks; ſeal on riſtluu tunda; riſtluu koha kõrwal on perſſekanikad. Ruum, mida bekkeniſeinad ſisſe piirawad, nimetatakſe bekkeni-

koopaks; ta on kõhukoopa jätk. Siin olewad sisekonnad saawad päraſtpoole lähemalt seletatud.

§ 21. Õlades on ülemised liikmed, käewarred, õlaliikme läbi kinni; käe jaud on: ülemine käewarss, mille külles alumine käewarss küinarnuki-liikme läbi kinni on; siis tuleb käerandme liikmega käsi. Ülemises käewarres on üks pikk luu, ülemise käewarreluu, alumises käewarres on kaks luud liikuwalt teineteise kõrwal, küinarnukaluu pisukese sõrme pool, kodarluu pöidla pool. Käe külles on käepäkk (mõhn), milles 8 pisukest kondikest asuwad, käekeskpaik, milles 4 pikka luud on, ja sõrmed, milledest igaühel 3 liiget on. Pöidla esimene liige on käe liha sees. Käe sisemine külg nimetatakse peu-pesaks, wälimine külg käe-seljaks.

§ 22. Alumised liikmed, jalad, on niuete külles kinni. Ülemine jagu sellest on kints suure tugewa kintsuluuga, siis tuleb põlw ümarguse liikuwa põlwekeermega. Tema järel tuleb säär, mis niisama nagu alumine käewarss kahest luust on, ees ja seespool tugew sääreluu ja selle kõrwal taha ning wälljapoole peenikene pind-luu. Paksu liha sääre tagumises küljes nimetatakse sääremarjaks. Jalaliige köidab säärt jalaga. Jalaliikmest sisse ning wälljapoole on pahkluud. Jala tagune on kand, põhja-alune jalatald, pealne jalaselg ja ees otsas warwad.

§ 23. Kõigis keha jagudes ning igas seisus ja olekus nimetatakse ülemiseks pealae

poole, alumiseks jalatalla poole, esimeseks kõhu- ja tagumiseks selja poole tähendust; parempoole ning pahempoolega tähendatakse ikka selle inimese paremat ja pahemat külge, kelleşt kõne on, mitte selle, kes kõneleb, muidu räägiks ta oma enese kehast.

§ 24. Kõik need teadused piab ämmamoor luukere elawa kehaga wõrdlemise läbi enesele täieste pähe õppima ning ise oma ja sündinud lapsukese keha alatise katsumise läbi selgeks tegema, et ta juhtuwal korral nende teadustega kimpu ei lange.

Teine peatükk.

Lapse kehast.

§ 25. Lapse keha on täiskaswanud inimese kehast oma weiksuse ning pehmuse ja painumise läbi iselaadi. Lapse kondid pole mitte nõnda kõwad, kui suurel inimesel, nimelt on kontide üksteisega ühendused wäga palju weniwamad, ja mitmes kohtas, kus täiskaswanud inimesel üks kont on, on lapsel mitu, liikuwalt üksteisega koosolewat konti, ehk ainult krõmpsluu, nõnda et lapse luukere juures mõnigi liikumine kahjuta wõib sündida, mis täiskaswanud inimesel ainult luu katki murdumise juures wõimalik oleks.

Sündimise kohta on see lapse keha omadus wäga tähtjas, sest et laps sündimise juures läbi ema bekkeni piab minema, mille seinad kondised on ja järele ei anna.

Lapse suurus ja worm sündimise ajal — selle aja ümber nimetatakse last walmiks — piab ämmamoorile tuttaw olema, kui ta sündimiset eneset aru tahab saada.

§ 26. Kõige suurem ja ka walmis lapse juures juba oma luude läbi kõige kindlam keha osa on pea. Sellepärast on lapse sündimise juures pea- ja iseäranis pealuu wormil ning suurusel palju suurem tähtjus kui ühelgi muul osal.

Lapse pealuu ei ole, nagu juba ennemalt sai tähendatud, mitte ühest ainsast waid mitmest liikuwast kondist koos. Kitsad ribad, kus kahe pealuukondi ääred naha läbi ühendatud on, nimetatakse palistuseks; need kohad, kus mitu sarnast palistust kokku jooksewad, hüitakse fontanellideks.

Otsaesise naha all on paremal ja pahemal pool üks otsaesise-luu, nende kahe wahel otsaesise-palistus; pealae naha all üks parem- ja teine pahempoolne pealaeluu, nende wahel noolepalistus; kukla naha all on kukla-luu. Wiimane on mõlemist pealaeluust kahereieliise kuklapalistuse läbi lahutatud. Otsaesise luude ja pealaeluude wahel jooksеb risti krooni- ehk pärja palistus. Iga pealae-luu alumise äärega on üks meelekoha-luu ühendatud. Meelekoha-luu ja pealaeluu wahel on soomuspalistus.

Kus mõlemad pealae-luud ja mõlemad otsaesiseluud oma nelja äärega kokku puutuwad, see on kus noolepalistus otsaesisepalistusega ja krooni-

palistuse mõlemi poolega kokku-jookseb, tekkib luude äärte ümaruse läbi üks wahekoht, see on neljanurgeline suur fontanell.

Kus noolepalistus kuklapalistusega kokku puutub, on kolmenurgeline pisuke fontanell.

Iga meelekoha-luu esimese ning tagumise ääre juures, see on kaks paremal ja kaks pahemal pool pead on küljepoolsed fontanellid.

§ 27. Pea suuruse ja kujutuse pilt jäeb kõige paremine meelde, kui mitmesse kohta tema peale tõmmatud läbimõetjat tähele pannakse. Kõige tähtjamad walmis lapse pea külles on:

1. Õige läbimõetja otsaesise kesk wõlwist kuklatagusse kõige kõrgema kohani; tema mõedab 12 sentimeetrit. Pea ümbermõet on 35 sentimeetrit.

2. Suur ristiläbimõetja, pealae-luu kühma ühest äärest teiseni, mõedab $9^1/_2$ sentimeetrit.

3. Pisukene ehk eesmine ristiläbimõetja, pärjapalistuse ees, ühest otsaesise luust teiseni mõedetud, kannab 8 sentimeetrit.

4. Suur wiltu läbimõetja, lõuast kuni kuklaluu tipuni; tema mõedab $13^1/_2$ sentimeetrit.

5. Pisukene wiltu läbimõetja, otsaesisest kuni kuklakaewanduseni; ta mõedab $10^1/_2$ sentimeetrit.

Selles § nimetatud mõedud on walmi, keskmise suurusega lapse kohta arwatud, kellel 50

sentimeetrit pikkust ja umbes 3000 kuni 3500 grammi raskust on.

§ 28. Teised osad on lapse keha külles täieste sellesarnased, nagu eesminewas peatükkis, täiskaswanud inimese keha juures, sai kirjeldatud. Ämmamoor wõib igas kohtas kirjeldatud osasid läbi naha tunda.

Lapse pikkusel on sündimise kohta wähem tähtjus, ta kannab walmis lapse juures umbes 50 sentimeetrit. Õlade risti-läbimõetja kannab 11, puusade ristiläbimõetja ainult 9 sentimeetrit.

Kolmas peatükk.

Naisterahwa bekkenist.

§ 29. Täiskaswanud naise keha on mehe omast enamiste wähema pikkuse, saledamalt ehitatud kontide, naha all olewa rohkema raswa ning sellepärast enam ümargusema ihuwormi läbi iselaadi. Naise õlad ja rinnakorw on kitsamad, niuete koht laiem kui mehel. Tähtjat wahet mehe ja naise wahel näitawad sugutamise-riistad, mida just sellepärast suguosadeks nimetatakse. Suguosade järel näitab bekken oma ehituse poolest kõige suuremat wahet.

§ 30. Bekken on luune rõngas, mis lülisamma alumise otsa wastu seisab ning püstiseisus terwet keha kannab. Naisterahwa bekkenil on õhemad, kergemad kondid kui meesterahwa omal, sisemine ruum on naisterahwa bekkenil

igapidi laiem, seinad igas kohtas madalamad kui meesterahwa bekkenil. Peale selle tähtjuse, mis inimese bekkenil keha tuena on, tuleb naisterahwa bekken weel suurema tähtjuse sisse selle poolest, et laps sündimise juures temast läbi piab tulema.

§ 31. Bekkeni rõngas sünnib peaasjalikult kolmest kondist, ristluust ja bekkeni kahest kõrwas-luust. Ristluu külles on nagu selle lisa sabaluu, lülisamma kõige alumine ots. See on neljast pisukesest kondikesest; nõnda on siis naisterahwa bekkenil üleüldse seitse konti.

§ 32. Ristluu on kiilumoodi kont, mis bekkeni tagumist seina sünnitab; see on lülisamma jätk. Lapse ristluu on wiiest ükskust lülist, täiskaswanud inimesel on ennemalt krõmpsluu läbi kokkukaswanud kondid üheks luuks saanud; neli lapikut ristliistu esimeses pinnas näitawad kokkusulamise kohtasid. Esimene pind (lagendik), mis bekkeni sees nähikse, on paremalt poolt pahemalle ja alt ülesse wälja õõnistatud. Tagumine pind, mis naha all seisab, on wõlwitud ja näitab keskpaikas ria lülisid, mida kõhetu naiste juures nagu teised lülidgi läbi naha tunda wõib.

Eest taha poole lähewad läbi ristluu iga külle pealt neli hauku.

Paremal ja pahemal pool on kumbagis üks kõrwawormiline lohk.

Ristluu esimese pinna ülemine äär sünnitab

wiimaſe niudelüliga tubli kühma; ſee on eesmägi.

All pool ühineb riſtluu ſabaluuga.

Sabaluu on neljaſt piſukeſeſt lüliſt, mis iſekeskes liikuwalt koos ja mille ülemine lüli riſtluu alumiſe otſaga liikuwalt ühendatud on.

§ 33. Kõrwas-luud ſünnitawad bekkeni külje- ja eesſeinad. Kumbki kõrwasluu on peaaegu poolrõngawormiline kumer kont, mille ſiſemine külg õenistatud, wälimine külg kummitud on.

Kõrwasluude ſiſemine külg on ſile, mahaarwatud tagumine ülemine nurk. Sealſamas on nagu riſtluu küljeſeinas üks kõrwawormiline lohk. Üks ümargune kont jookſeb looga tauliſelt risti üle ſiſemiſe pinna; ſee on looga-joon.

Iga kõrwas-luu wõlwitud wälimiſe pinna külles on ümargune, ſile lohk üleswiſatud äärega; ſee on pann, mille ſiſſe kintſuluu puuſaliikme abil on juhitud.

Panniſt alla ja ſiſſepoole on munaſarnane hauk, panni taga ſuur ning piſuke puuſawälljalõige.

§ 34. Lapſel on iga kõrwasluu kolmeſt kondiſt, mis pannis üks-teiſega köidetud on. Täiskaswanud inimeſel on need kolm konti üksteiſega üheks kondiks kokku ſulanud, mille jaud aga weel oma nime kannawad; need on: 1) puuſa- ehk ſoolika-luu, 2) isteluu, 3) häbeduſe- ehk rüppe-luu.

Puuſa- ehk ſoolika-luu ſeiſab panniſt

ülesse poole, tema ülemine waba äär on puusaluu-kamm, mis ettepoole selgeste läbi naha tuntawaks esimeseks puusaluutipuks ja taha poole rohkem liha sisse peidetud tagumiseks puusaluutipuks wälja sirgub. Taha ja allapoole läheb puusaluu isteluuks, ette ja allapoole häbeduseluuks.

Isteluu külles on suure- ja pisukese puusawäljalõike wahel olew taha ning sissepoole sihtiw isteluunibu tähelepanemise wäärt. Temast alla poole on istekühm, suur luust muhk, mille peal keha istumise juures puhkab. Sellest läheb ette, sisse ja natuke ülesse poole isteluu ülesse poole kerkiw oks, mis munasarnase haugu alumiseks ääreks on.

Häbeduseluu on kõrwasluu esimene alumine jagu. Iga häbeduseluu külles on põik-oks mis panniga koos on ja allapoole langew oks, mis munasarnase haugu alumises ääres isteluu üleskerkiwa oksaga kokkujookseb.

§ 35. Parema- ja pahemapoolse kõrwasluude häbeduseluud on üks-teisega kindla sideolusega kokku köidetud. Seda sidet nimetatakse häbedusejugaks ehk häbeduseluujugaks. Tema paneb bekkeni rõnga eestpoolt kinni. Tagast puutub iga kõrwasluu ristluu ühe küljeseina külge, ja sest et puusaluu kõrwasarnased lohud igast küljest karwa pealt ristluu kõrwasarnase lohkude peale sünniwad, saab ristluu puusaluuga niisamuti igast küljest tugewa sidemete läbi ühen-

datud. Need ühenduſed on puuſariſtluu-jugad, üks parem-, teine pahempoolne.

Nõnda ſünnitawad need kolm luud rõnga, mis bekkeniks nimetatakſe. Mõlemi häbeduſeluu häbeduſejugas kinniolemiſe läbi ſünnib eſimeſe bekkeniſeina külles üks allapoole loogaſarnane lahtiſeiſaw kondi ääг, mis häbeduſeluu allatulewa okſa ja iſteluu ülesminewa okſa läbi rajatud ſaab; ſee on häbeduſelook.

§ 36. Nagu bekken wäljaspoolt pehmeſt oſadeſt ümberkaetud on, mis tema wormi warjawad, nõnda on ſee ka ſeeſtpoolt pehme oſadega wooderdatud. Need on aga nii järeleandlikud ja wõtawad, kui lapſe pea läbi bekkeni läheb, nõnda wähe ruumi, et bekkeni ſiſemiſe ruumi worm peaasjalikult luuſe ſeinade läbi määratud ſaab. Bekkeniruumi kuju kohta täht-jad on weel tugewad ſidemed, mis iſteluu-nibuſt ja iſteluukühmaſt riſtluu kõrwaliſſe äärde lähewad. Nende ſidemete läbi ſaawad puuſa-wäljalõiked puuſa-haukudeks.

Kus luuſe ſeinade ſees wahed on, muna-wormiliſe haukude ja puuſa-haukude juures, ſeal ſaab ſein, nagu ka eespool kõhu juures häbeduſejuga üle, pehme oſade läbi ſünnitatud.

Ülesſe poole awab bekkeniruum ennaſt kõhu-koopaſſe. Bekkeni põhi, millel kontideſt ainult piſukeſed ſabaluulülid on, ſaab pehme oſadega kinni pandud, mille läbi uruhauk ja häbeduſe-pragu endid awawad.

§ 37. Eesmäest jookseb kumbagille poole üks nüri kant üle ristluu esimese pinna; see kont läheb lookas puusaluude üle edasi ja lõpeb häbeduseluu põikoksa peal.

See joon on loogajoon. Selle joone pealmine ruum nimetatakse suureks bekkeniks, tema alumine ruum pisukeseks bekkeniks. Pisukest bekkenit nimetatakse ka lihtsalt bekkeniks.

§ 38. Suur bekken mõedab paremalt poolt pahemalle poole puusaluukammi kõige laiemast kohast 27 sentimeetrit, esimesest soolikaluunibust ühest küllest teiseni 24 sentimeetrit. Suure bekkeni seinad jooksewad trihteri wormil loogajoone poole alla.

§ 39. Pisukeses bekkenis on läbimõetjad mitmesuguses kõrguses tähele panna: 1) bekkeni sissekäikus, 2) bekkeni keskel, 3) bekkeni kitsuses, 4) bekkeni wäljakäikus.

Bekkeni sissekäigu piiriks on suurt bekkenit weikesest lahutaw joon.

Tema otsekohene läbimõetja, eesmäe keskelt häbeduseluujuga ülemise ääreni tõmmatud, mõedab 11 sentimeetrit.

Tema risti läbimõetja, mis ühe külje loogajoone kõige kaugemast kohast teiseni saab tõmmatud, mõedab 13½ sentimeetrit.

Mõlemad wiltu läbimõetjad, mis ühe külje puusaristluujugast teise külje puusa- ning häbeduseluu ühinemise kohani saawad tõmmatud, mõedawad kumbki 12 sentimeetrit. Paremalt

poolt tagaſt pahemalle poole ette tõmmatud wiltu läbimõetja nimetatakſe parempoolſeks ehk eſimeſeks, aga pahemalt poolt tagaſt paremalle poole ette tõmmatud joon pahempoolſeks ehk teiſeks wiltu läbimõetjaks.

§ 40. Bekkeni keskel tõmmatakſe õiget läbimõetjat riſtluuwäljaõõnestuſe keskelt, ſee on kolmandama riſtlüli keskelt ehk ülemiſeſt ääreſt häbeduſejagu keskelle; tema mõedab 13 ſentimeetrit.

Risti läbimõet läheb praegu nimetatud kohtade keskelt mõlemilt poolt läbi pannikohtadeſſe, tema mõedab 12½ ſentimeetrit.

Wiltu läbimõetjad bekkeni ſelles kõrguſes on kõige pikemad terwes bekkenis ja ühtlaſi weniwad, ſeſt et nende otſad puuſawälljalõike pehme oſade ning munaſarnaſe haugu peale trehwawad. Nad mõedawad ligi 14 ſentimeetrit.

§ 41. Bekkeni kitſuſes jookſeb otſe läbimõetja riſtluu perſeluuga ühinemiſeſt häbeduſeluujuga alumiſe ääreni; ta mõedab 11½ ſentimeetrit.

Risti läbimõetja, ühe külje isteluunibuſt teiſeni, mõedab 10½ ſentimeetrit; ta on terwe bekkeni külles kõige kitſam.

Bekkenikitſuſe wiltu läbimõetjad trehwawad küll ka pehme oſade peale, aga nende wenimine on wäga pinewa ſidemete läbi ſisſe piiratud, mis isteluunibuſt ja isteluukühmaſt mõlemilt poolt riſtluu juurde lähewad.

§ 42. Bekkeniwäljakäikus jookseb otse läbimõetja persseluutipust häbedusejuga alumise ääreni. Ta mõedab küll ainult 9½ sentimeetrit ettepoole painutatud persseluu juures, wõib aga, nagu sünnitamise juures lugu on, persseluu tagasi tõukamise läbi 11½ sentimeetrini laiendatud saada.

Risti läbimõetjat sünnitab mõlemi istekühmade wahe, ta kannab 11 sentimeetrit.

Wiltu läbimõetjad trehwawad eest häbeduse-looga külge, tagast weniwa pehme jagudesse.

§ 43. Bekkeni parem ja pahem külg on ühekujulised, esimene ja tagumine kumbki iselaadi. Bekkeni sügawus kannab tagast, eesmäest sabaluutipuni 12 sentimeetrit; eest, häbeduseluujuga juures 4 sentimeetrit; kõrwalt, loogajoonest istekühmuni 8½ sentimeetrit.

Et bekkeni tagumine sein õõnes, esimene sein natuke bekkeni sissepoole wõlwitud on, siis on terwe bekkenikaanal ette poole kumer. Üks joon, mis kõigist ennemalt nimetatud otse läbimõetjatest läbi läheb, näitab seda juhti, ta seisab igas kohtas wastu olewaist bekkeni seinadest ühetasa kauugel. Seda joont nimetatakse bekkeni juhtjooneks. Tema on ämmamoorile wäga tähtjas, sellepärast et kõik, mis bekkenist läbi läheb, ülewalt wällja ehk alt sisse, olgu see laps, ämmamoori käsi, ehk mis tahes, seda juhti mööda piab minema.

Kui tagumine bekkeniſein ſabaluu tagaſi painumiſe läbi eemalle ſaab ſurutud, ſiis on ka juhtjoon bekkeni wälljakäikus kauugemal taga pool. Nõnda jookſeb näituſeks juhtjoon tagaſi, kui lapſe pea bekkeniſt wällja astub.

§ 44. Selle järele kas meie istume, pikali oleme ehk ſeiſame, on meite bekkenil keha ja põranda wastu igakord iſeſugune ſeis; ka rahuliste ſeistes wõime meie oma bekkeni ſeiſukorda meelega muuta. Wabal ſeiſul ning käigul on aga iga inimeſe bekkenil koguni määratud ſeiſukord, ſeſt et keha ainult ühel wiiſil mõnuſaste bekkeni peal ſaab kantud.

See bekkeni ſeiſukord maa poole nimetatakſe bekkeni allapoole hoideks. Naisterahwa bekkeni ſeaduskorraline allapoole hoidmine on umbes niiſugune, et wabal ſirgel ſeismiſel eſimeſed puuſaluutipud ja häbeduſeluujuga ülemine äär ühekauguſel ees ſeiſawad. Seal juures nähikſe bekkeniſisſeminekut enam ettepoole kui ülesſepoole olewat.

Bekkeni wähendatud allapoole hoidmiſel ſeiſab häbeduſeluujuga ülemine äär palju kauugemalle ette, kui eſimene puuſaluutipp. Suguoſade juurde minek on peaaegu kintſude ees. Suurendatud allapoole hoidel ſeiſab eſimene puuſaluutipp palju kauugemal ees kui häbeduſeluujuga, ſuguoſade juurde käik on üsna kintſude wahele warjatud ja palju kauugemal tagapool.

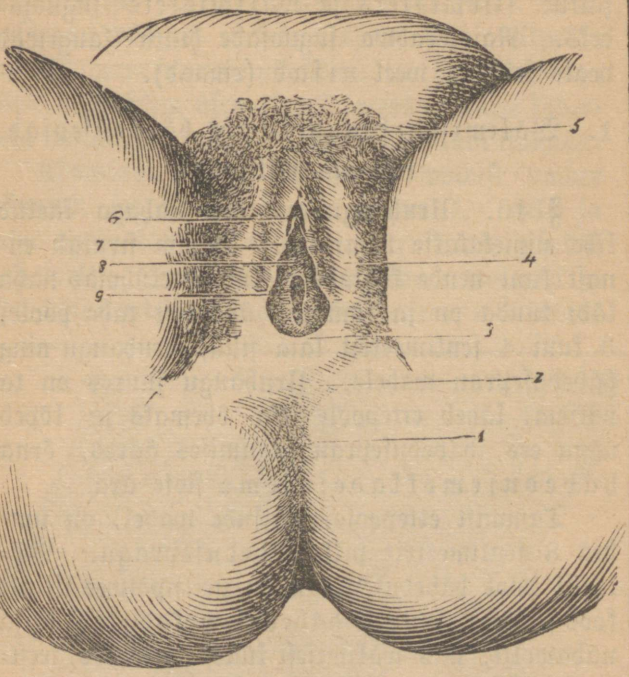

4. pilt. Wälimised suguosad. 1/3 loomulikust suurusest §) 45, 46 ja 47.) 1. uru-hauk; 2. tamm; 3. häbedusemokkade-side; 4. suured häbedusemokad; 5. häbedusemägi; 6. kõdistaja toru; 7. pisukesed häbedusemokad; 8. kusetoru suu; 9. neitsinahk ja tupesisseminek.

Neljas peatükk.

Naisterahwa suguosade ehitusest ja seisusest.

§ 45. Naisterahwa suguosad on jault wäljaspool bekkeni külles, häbedusekohtas, jault bekkeni sees; neid jautatakse selle järele kahte

jakku: siſemisteks ja wälimisteks ſuguoſadeks. Naisterahwa ſuguoſade hulka langewad peale ſelle ka weel niſad (rinnad).

1. Wälimiſed ſuguoſad ehk häbeduſeoſad.

(Waata pilt 4.)

§ 46. Uruhaugu ees olew nahaga kaetud liha nimetatakſe tammiks. Tamm ſirutab ennaſt kuni nende kohtadeni, kus istekühmad naha läbi tunda on ja ſünnitab ühe eeſt taha poole, 3 kuni 4 ſentimeetrit laia ſilla, uruhaugu ning häbeduſeprau wahele. Uruhaugu juures on ta pakſem, läheb ettepoole ikka õhemaks ja lõpeb üsna ees, häbeduſeprau tagumiſes ääres, õrna häbeduſemokkadeſideme ſisſe ära.

Tammiſt ettepoole, kintſude wahel, on umbes 8 ſentimeetrit pikk häbeduſepragu. Mõlemil pool häbeduſepragu on neitſipõlwes kitſalt koos ſeiswad ſuured häbeduſemokad, kaks laija nahawolti, mis wälimiſeſt külleſt karwaſed, ſeeſtpoolt ſiledad ja niisked on. Tammi eespool ääres on ſuured häbeduſemokad nõndanimetatud häbeduſemokkadeſideme läbi ühendatud, ees ja ülewel lähewad nad kahara karwadega kaetud häbeduſemäesſe, mis häbeduſeluujuga ees wastu kõhtu ſeiſab.

§ 47. Tehtakſe häbeduſepragu, ſuurte häbeduſemokkade kõrwale tõmbamiſe läbi lahti, ſiis paistawad ſelle taga olewad oſad punaſe wärwiliſed olema, nagu ſuu ſiſemiſed külled, ſeſt et need,

nagu suugi, ilanahaga üle on tõmmatud. Häbeduseprau põhjas, natuke eespool selle keskpaika on üks hernesuurune nõpsikene, see on kõdistaja tõru. Rohkem ülemalpool ja ees tuntakse kõdistaja muud osa nagu kõwa ohelikku läbi ilanaha.

Kõdistaja on eest ühe naha woldist ümber piiratud, see on kõdistaja eesnahk. Alla ja taha poole lähewad kõdistaja tõrust kaks pisukest nahawolti, see on kõdistaja side. Eesnahk ja side ühinewad kahe nahkwoldi juures, mis suurte

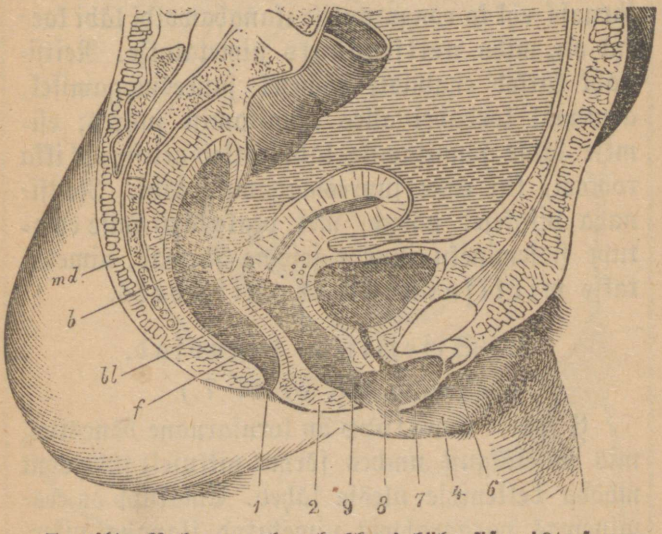

5. pilt. Pahempoolne bekkeni külg sisemiste suguosadega. (§ 52 juurde.) 1. uruhauk; 2. tamm; 4. suur häbeduse mokk; 6. kõdistaja tõru; 7. weike häbeduse mokk; 8. kusetoru suu; 9. tupe sissesuue. — f tupp; bl põis; b emakas ehk lapsekoda; md pärasoolikas.

häbeduſemokkade wahel jookſewad ja nendega kokku ſulawad. Need nahkwoldid on piſukeſed häbeduſemokad. Naistel, kes juba ſünnitanud, ſagedaste aga ka neidudel, kerkiwad piſukeſed häbeduſemokad ſuurte wahelt ülesſe. Piſukeste häbeduſemokkade waheruum on naisterahwa ſuguoſade eesõue. Seal on, umbes 2 ſentimeetrit kõdistaja tõru taga, kuſetoru ſuu, mis põieſt wälljakäik on. Üsna kuſetoru ſuu taga on ematuppe ſisſekäik, rahuliſes ſeiſukorras üks pikergune awadus, mille ſuurem oſa neidudel ſirbiſarnaſe ehk ka rõngatauliſe ilanahawoldi läbi kaetud on, mida neitſinahaks nimetatakſe. Neitſinahk katkeb enamiſte eſimeſel juuresmagamiſel, arwemal kordadel alles ſünnitamiſe juures; eſimeſe lapſe ſünnitamiſe läbi katkeb neitſinahk ikka rohkem, kui enne juuresmagamiſe läbi. Neitſinaha piſukeſed närud, mis peale käriſemiſe ematupe ſisſemineku juurde ſeisma jäewad, nimetatakſe mirtiſarnasteks nibudeks.

2. Siſemiſed ſuguoſad.

(Waata pilt 5. 6. 7.)

§ 48. Ematupp on toruſarnane õõnestus, mis ſisſekäiguſt umbes sõrme pikkuſelt juhtjoont mööda bekkenisſe ülesſe läheb. Ematupp on eesminewas paragrahwis nimetatud ilanaha pikenduſeſt ſündinud. Tema eſimene ja tagumine ſein on risti jookswaid woltiſid täis, mis aga ſageda juuresmagamiſe ja ſünnitamiſe juures,

wälljawenitamiſe läbi, ſiledaks lähewad. Rahulisel ſeiſukorral on eſimene ſein üsna tagumiſe külles. Neidudel on ematupp kaunis kitſas, juuresmagamiſe ja weel enam ſünnitamiſe läbi läheb ta palju laiemaks. Tupe ülemine oſa nimetatakſe ematupewõlwiks; temaſſe tuleb ülewalt

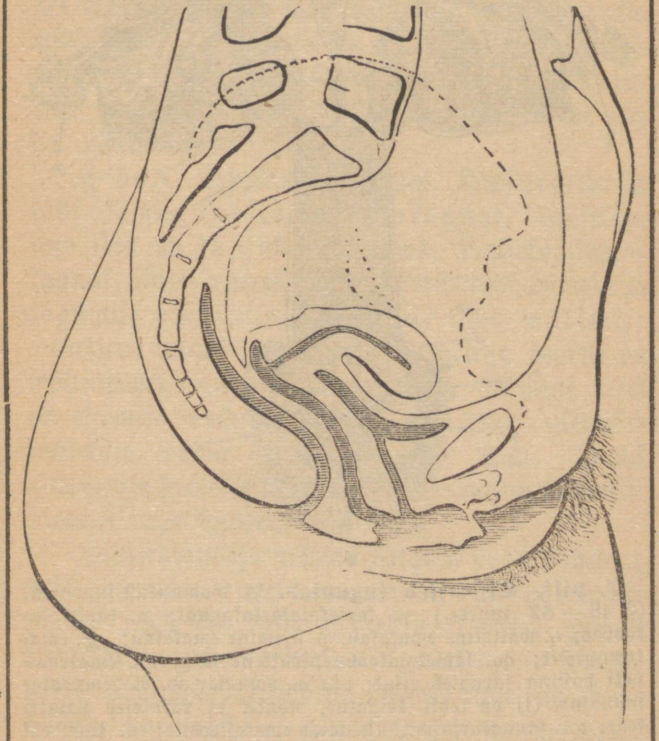

6. pilt. Siſemiſed ſuguoſad. § 52 juurde. Päraſoolikas; tupp; lapſekoda ja kuſepõis tühjas olekus.

ja eest lapsekoja alumine järk käbi sarnaselt sisse, mis just sellepärast lapsekoja tupeosaks saab nimetatud.

§ 49. Lapsekoda seisab ülemal pool ema-

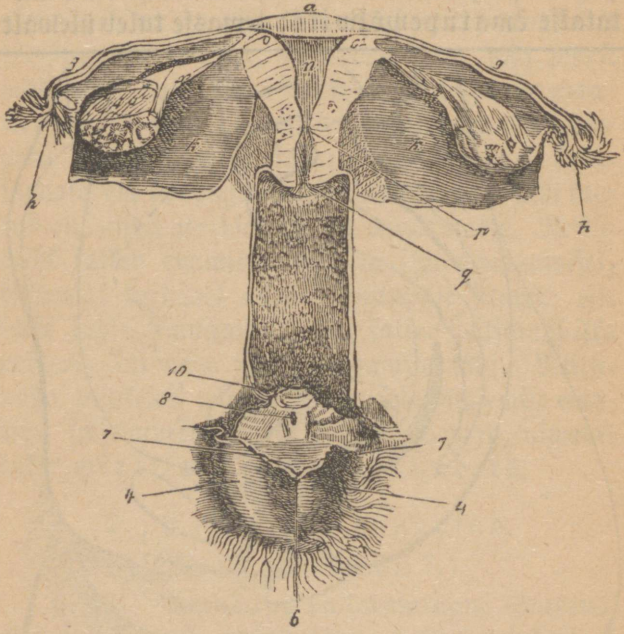

7. pilt. Sisemised suguosad. 1/3 loomulikust suurusest. (§ 48—52 juurde.) pq lapsekojakaelakaanal; n. lapsekojakoobas; q. välimine emakasuu; p. sisemine emakasuu; gg. ematrompeetid; oo. lapsekojakoopa peenikene järg; hh. ematrumpeti pasuna sarnased otsad; l ja m. munasarjad. Pahempoolne munasari (l) on lõhki lõigatud, nõnda et rakukesed paistawad; xx. munasarjasides; kk. laiad emakasidemed; f. tupp ehk emakatupp; e. tupewõlw. Numrid, selles kujutuses, näitawad wälimisi suguosasi.

tuppe, umbes bekkeni juhtjoone pikenduſes. Ta on peaaegu pirni ſarnane, eeſt kitſam tagaſt laiem, 8 ſentimeetrit pikk, ülewalt 5 ſentimeetrit lai ja neitſilikus olekus 30—40 grammi raske.

Tema jaud on: eſimene ja tagumine külg, kaks kõrwaliſt äärt ja ülemine äär, lapſekoja põhi; ſiis ülemine ſuurem järk, lapſekoja kere ning alumine kitſas jagu lapſekoja kael, milleſt jälle alumine oſa ennemalt nimetatud tupeoſa on. Tupeoſal on eſimene ja tagumine mokk ning nende wahel ristipragu.

§ 50. Lapſekoda on õõnes. Lapſekoja kaela läbi läheb lapſekojakaelakaanal, lapſekoja kere ſees on lapſekojakoobas. Lapſekojakaelakaanal awab ennaſt ſelles ristipraus eſimeſe ja tagumiſe emaſuumoka wahel, läbi wälimiſe emaſuu, lapſekojakoopaſſe. Lapſekoja koobas on wälljatühendatult kolmenurgeline, alumine nurk on ſiſemiſe emaſuu külles, mõlemad ülemiſed lapſekoja põhja külgede juures. Tupe ilanahk läheb, üle lapſekoja tupeoſa, läbi emaſuu ja kaelakaanali lapſekojakoopaſſe edaſi.

Lapſekojapõhja mõlemi külgede poole lähewad kaks ematrumpeeti paremalle ja pahemalle poole, need on kaks 11-ne ſentimeetri pikkuſt toru, mis otſadeſt trumpeeti ſarnaſed on. Trumpeeti ſarnastes laiendatud otſades lähewad nende ſeinad narmastesſe, nende õõnſus awab ennaſt ſiin kõhukoopaſſe.

§ 51. Niiſamati mõlemil pool lapſekoda,

natuke tahapoole, on kaks munasarja, milledel hulk pisukesi, kuni hernetera suuruseid rakukesi on, igaühe sees üks muna, nõnda suur, nagu 50-nes osa ühest sentimeetrist.

Munasarjast lapsekoja juurde läheb munasarjaside. Lapsekojast läheb, mõlemist küljest lookas ettepoole, üks ümargune emaside.

Need sidemed, munasarjad ja ematrumpeetid on laia emasidemete sees, mis, kumbagist küljest üks, terwest lapsekoja külleäärest bekkeni sisemise külje-seinade juurde lähewad.

Osalt nende sidemete, osalt ematupewõlwi külge kinnitamise läbi, iseäranis aga tugewa künnaplise naha abil, mis terwet bekkenit seestpidi woodertab, saab lapsekoda omas seisukorras hoitud, ometegi nõnda, et ta liikuma peaseb.

§ 52. Peale eesminewas paragrahwides kirjeldatud sisemiste suguosade, on naisterahwa bekkenis tähtjamatest weel pärasoolikas ja kusepõis. (Waata pilt 5. ja 6.) Pärasoolik on soolikate lõpuots, mille läbi toidu pära roojana uruhaugust wällja saab heidetud. Tema ülemine ots läheb häbedusemäest pahemalt poolt mööda. Tema ees seisawad lapsekoda ja ematupp. Nende ees on põis, mille sisse neerudest walmistatud kusi kogub, kuni ta kusetoru läbi wälljatühendatud saab. Põis ja pärasoolik on kord suured kord pisukesed, sedamööda kas nad täis ehk tühjad on. Selle wahenduse läbi saab lapsekoja seis muudetud, mis nende wahel seisab. Kui nemad tühjad on,

seisab lapsekoda sügawamal bekkenis; kui pärasoolik kõwaste täis on, surub ta lapsekoja kaugemalle ette; on aga põis rohkemine täidetud, siis surub see lapsekoja taha poole.

3. Rinnad (nisad).

§ 53. Mõlemil pool külleluude ees on rohke raswa sees nisad, millede sees, peale sünnitamist, piim saab walmistatud. Kumbagi nisa poolkera wormil ülekattew nahal on keskpaikas ümargune, neidudel enamiste helepunane, naistel pruuni karwaline plekk, nisanibuõue, mille keskel ümargune nibuke ülesse kerkib, nisanibu. Nisanibu sisse tulewad nisasoonede otsad, umbes 12-nes awaduses, milledest imemese juures piim wälljawoolab.

Wiies peatükk.

Naisterahwa suguosade otstarbest ja toimetustest.

§ 54. Naisterahwa suguosade peatoimetus on edasi sigitamine, see tähendab uute inimeste ettetoomine. Selle raamatu järgmised osad kõnelewad käima peal olekust, sünnitamisest ja nurgawoodist. Aga peale nende piab ämmamoor ka muudest toimetustest teadma.

§ 55. Lapsepõlwes pole suguosadel mingit nähtawat toimetust, nemad saawad toidetud ja

kaswawad, kui ka pikkamööda, muu kehaga ühes. Ehk küll kõik suguosad seestpidi ilanahaga wooderdatud, on wälljasaatmine nende ülemises pinnas, selles wanaduses, terwel seisukorral ometi nõnda pisukene, et peaaegu sugugi niiskust wällja ei astu.

§ 56. Selleks ajaks, mill keha oma jäedawa suuruse peaaegu kätte on saanud, kosuwad ka suguosad ruttu oma täijuselle. Wäljaspidi saab see suurte häbedusemokkade suuremaks saamise, häbedusemäele karwade kaswamise ja nisade täiemaks minemise läbi nähtawaks. Sisemised osad kosuwad suurema täijuselle, nad saawad sarnase suuruse, nagu täiskaswanud naistel on. Munasarjas saawad siiasaadik walmimata munad walmis.

§ 57. Kui munasarjas esimene muna walmiks on saanud, siis tuleb suguosadest esimene werewoolus, mis nüid kui kuupuhastus, naiste asjad, riiete pealsed ehk kudas seda muidu weel nimetatakse, reeglimõeduliſel waheaegadel, enama jau naiste juures iga nelja nädala päraſt uueste tuleb. Selle werewooluse esimese ilmumisega on tütarlaps neiuks saanud.

§ 58. Paljudel naistel käiwad mõned raskused kuupuhastuse ees ehk sellega ühes, nimelt wäsimus, tõmbaw walu ristluis ja kintsudes, pakitus rinnus. Suguosad lähewad soojemaks ning pehmemaks; tuleb limane wälljawoolus; sinna juurde seltsib werewoolus. Werewoolus, mis

lapsekoja ilanahast tuleb, wältab enamiste neli kuni wiis päewa; ta kaub siis alaliste, kuna weri jälle wesisemaks läheb, jälle natukene lima sekka tekkib ja siis kõik woolus järele jäeb.

§ 59. Were rohkus, woolamise wältus, ka selle waheaeg ja esimese ilmumise aeg on wäga mitmekesine ja ei tohi harilikust olekust kõrwale minekut mitte kohe haigusseks arwata, kui naine enese muidu terwe tunneb olema.

§ 60. Tuleb aga ühel neiul küll mõni neist raskustest, aga woolus ei tule mitte harilikul ajal, ehk jäeb ta nende raskuste juures järele, kui juba enne oli olnud, ehk kestawad need raskused kauemini ja kangemini, kui enne lugu oli ja jäeb seal juures kusi ehk kõht kinni; ehk tuleb weri tükkide kaupa, ehk on woolus palju kangem, ehk on ta sagedam, kui enne selleſama inimesel oli; ehk wiimaks ei ole naine ka kuu-puhastuse waheaegadel mitte pahast tundmusest bekkenis ja suguosadest wälljawoolusest ehk werewoolusest waba: siis on haigus põhjuseks ja piab arsti abi otsima, nimelt niisuguse arsti abi, kes naisterahwa haiguste peale õppinud on. Kui abiotsimine hooletusesse jäetakse, siis wõib sellest sigimattus ja muud parandamata wigadused tulla. Weel pahem, kui hooletusse jätmine, on kõlbmata wahendikkude pruukimine. Ämmamoor ei mõista neid haigusid mitte arstida; ta jätku seda siis tegemata, mis

mitte tema asi ei ole. Arst üksi tunneb siin wiga põhjuseid ja mõistab õigeid wahendikkusid anda.

§ 61. Kuupuhastuse ajal piab naisterahwas ennast rohkem kui muidu, külmetuse higistamise ja häkiliste meeleliigutuste eest hoidma. Sell ajal on tema kõigi haigust sünnitawa mõjude wastu tundlikum. Wäga ettewaatamata tegu on, kui naisterahwas sell ajal tantsupõrandalle läheb.

§ 62. Iseäranis on kuu-puhastuse ajal puhtus nõuetaw. Lima ja weri ei tohi mitte wälimiste suguosade külge kinni jäeda. Sagedad leige weega pesemised on nõuetawad, ihu- ja woodipesu saagu wõimalikult puhtaks hoitud ja tohiwad ilma kartuseta kuupuhastuse ajal uuendatud saada.

Wooluse ajal saagu püksa jalas kantud, mis ülestõusewat tolmu suguosadesse keelab minemast. Weri ei tohi kindla sidemete läbi mitte tagasihoitud saada.

§ 63. Naiste asjade tagasitulemise aeg wältab nende wahepidamistega, mis käima peal olek ja imetamine sünnitawad, enamiste kuni 45-ma eluaastani, waheşt lühemine, waheşt pikemine. Ainult sellel ajal, umbes kolmekümne aasta kestusel, wõib naine käima peale jäeda. Seşt ainult selle aja jooksul saawad munasarjades sugutamiseks kõlbulised munad walmistatud. Enamiste kuu-puhastuse aja ümber aruneb niisugune muna sarjast lahti, rändab üheşt ematrumpee-

tiſt läbi lapſekotta ja, kui ta ſugutatud ei ſaa, läbi ematupe tähelepanematalt wällja.

§ 64. Wanaduſes, naiste asjade järele jäemiſega lõpeb ka munaſarjade tegewus otſa ja ſuguoſad lähewad endiſesſe olekusſe tagaſi, mis laste omaga ſarnaſed on.

Kuu-puhastuſe päriſelt järele jäemine ſünnib ſuurema oſa naiste juures ilma haiguſeta. Mõnikord tulewad aga ka haiglikud ilmumiſed ette, ehk tulewad were woolamiſed ſagedamalt, ehk nad on rohkemad, ehk nad tulewad, kui kord juba järele jäiwad, jälle uueste. Juſt ſellel ajal tulewad nende ilmumiſte ſeas ſagedaſte pahad haiguſed, mis pikalisteks ja parandamata tõbedeks lähewad, kui mitte arſti abi õigel ajal ei ſaa otſitud. Nimetatud korratuſed werewoolamistes on tihti juba kauugelle läinud lapſekojawähjatõbe eſimeſed märgid, mis haigus peaſematalt ſurmale wiib, kui haiget kohta mitte õigel ajal ära ei ſaa lõigatud. Et häda ſagedaſte ilma waluta algab, ſiis ei arwa ſelleſt tabatud naiſed endid tihti mitte haigeks, kuni arſtimine hiljaks on jäenud. Kus ſarnaſte werewooluſte päraſt ämmamoori käeſt nõuu küſitakſe, ſeal on tema kohus tungiwalt ſoowitada, et wõimalikult pea arſti abi otſitaks, ſeſt ainult asjatundlik läbikatſumine wõib kindlaks teha, mis ſelle wooluſe tähendus on ja mis terwiſe hoidmiſeks ehk tagaſi aitamiſeks tarwis läheb.

Teine osa.

Reeglimõeduliſeſt käima peal olekuſt.

Eſimene peatükk.

Käima peal oleku alustus ja kestus.

§ 65. Käima peal olek wõi raskejalgus on naiſel niiſugune ſeiſukord, mis ühe muna ſugutamiſe läbi ſaab alustatud ja ſelle ajani wältab, kus munaſſe tekkinud ihuſugu emaihuſt wällja tuleb, kuni ſünnitamiſeni.

§ 66. Mehe ja naiſe ſuguliku ſegamiſe, juuresmagamiſe läbi ſaab mehe ſeeme naiſe ſuguoſadesſe pritſitud. Kui ſeeme lapſekojas ehk ematrumpeetides munaſarjaſt lahti peaſenud walminud munale wastu juhtub, ſiis ſaab ſee tema läbi ſugutatud ja naine „on ennaſt wastu ſaanud," ta on ſelleſt ajaſt ſaadik käima peal.

Enne kuu-puhastuſe tulekut ſiſſe pritſitud ſeeme wõib ſünnituſewõimuliſeks jäeda, kuni lähema kuu-puhastuſe juures munaſarjaſt wällja astunud muna temale wastu tuleb; ja ka ſee muna wõib idanemiſe wõimuliſeks jäeda, kuni päraſt kuu-puhaſtamiſt ſiſſe pritſitud ſeeme temaſſe puutub. Mitte kaua enne naisteasjade tulekut ja

kohe päraſt nende lõppemiſt juuresmagamine on kõige hõlpſamalt ſugutaw.

§ 67. Raskejalgus kestab umbes 280 päewa, ſee on tähtraamatu järele 9 kuud ja 4, 5, 6 ehk 7 päewa, ſedamööda kudas kuude päewade arw on. 280 päewa on 10 korda 28 päewa, on 10 korda 4 nädalat, on 40 nädalat.

§ 68. Raskejalguſe 280 päewa on kümnesſe neljanädaliſe ajaruumisſe jautatud, ſeſt et ſell wiiſil ilmumiste järg ennaſt paremine üle laſeb waadata. Mõned nimetawad neid neljanädaliſi aja ruumiſid kuudeks, kus ſiis raskejalgus 10 ſarnaſt nõndanimetatud „kuud“ wältab. Ka „kuukuud“ ſaawad ſelle neljanädaliſe ajaruumiga nimetatud. Ämmamoor piab ſeda ainult ſellepäraſt teadma, et ta teiſte niiſuguſte nimetuſte läbi mitte ekſitusſe ei ſattu. 10 tähtraamatukuud on 303 kuni 306 päewa, 10 kuukuud (täieſt kuuſt täie kuuni) on 295 päewa, naiſe raskejalgus wältab 280 päewa.

Teine peatükk.

Muna, ihuſugu ja lapſekoja koſumine raskejalguſe eſimeſe 12 nädali ſees.

§ 69. Igakordſe kuu-puhastuſe ajal läheb lapſekoja-koopa ilanahk palju paksemaks kui ta muidu on ja lokkab ülesſe. Jäeb muna ſugutamata, ſiis kaub ſee lapſekoja omadus jälle.

Saab aga muna sugutatud, siis jäeb ta ülessellokkanud ilanahasse kinni ja kaswab sellega täieste üle. Muna kaswab nüüd, kuna ta ennast ilanahaga toidab; ilanahk ise läheb pakšemaks ja suurendab ennast weel enam, lapsekojakoobas läheb laiemaks ja tema seinad pakšemaks. Muna enese sees tärkab uus inimene, „ihusugu."

§ 70. Esimese nelja nädali järel on muna, mis munasarjas ainult wiiekümnendik osa sentimeetrit mõetis, peaaegu kaks sentimeetrit suur. Tema wäliminenahk on ümberringi õrna tolgakestega kaetud, mis ennast lapsekoja ilanaha sisse imewad; seda wälimist munanahka nimetatakse sellepärast tolganahaks (hiljem kestanahaks). Lapsekojailanahk ise, mis nüüd ikka muna külge kinni jäeb, ja ka suurel osal temaga sündima saab, nimetatakse oma peenikese haguliše näu pärast *sõelanahaks*, tema on kahes kihtis muna ümber, üks, mis lapsekoja seina külles, teine, mis muna ümber on kaswanud.

Tolga- ehk kestanaha seespool on üks teine, õrn nahk, weenahk, ta on ihusuguweega täidetud, ja selle sees ujudes ripub weenaha külles ihusugu ise, mis sell ajal juba peaaegu 1 sentimeeter pikk, palja silmaga waadates weel sugugi inimese kujuline ei ole.

§ 71. Kuuendama nädali lõpul on ihusugu peale sentimeetri pikk. (Waata pilt 8.) Tema suure pea külles tuntakse silmi ja kere külles liikmeid. Tema

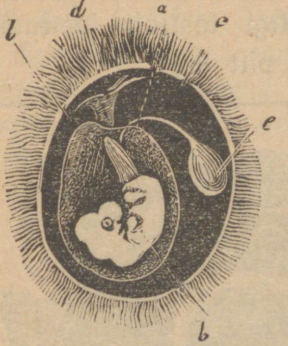

8. pilt. Kuus nädalat wana muna ihusugu idukesega, loomulikus suuruses. (§ 71 juurde.)
a = nabanöör b = weenahk, c kesta nahk, e = nabarakukene, d = kestanaha tolgad ehk narmad.

kõhust läheb nüid alumises otsas nabanöör läbi weenaha kestanaha juurde. Weenaha ja kestanaha wahel on üks hele rakukene, see on nabarakuke, munarebu ülejäädus. Nabanöör, mis nüid sündimiseni jäeb, on kolmest were riistast. Nendest saadawad kaks tükki ihusugu südamest kestanaha tolkadesse, need on nabanööri kaks pulsisoont. Lapsekoja seinas woolab emaweri. Ema wereſt läheb soonte seinade läbi toit lapse were sisse. Kolmas nabanööri riist wiib were selle toiduga lapse juurde tagasi, see on nabanööri weresoon. Sell kombel saab laps terwe raskejalguse ajal toidetud. Kuuline werewoolus lapsekojast jäeb raskejalguse ajal järele.

Kaheksa nädali päraſt on muna juba wiis sentimeetrit suur, niisama on lapsekoda suuremaks ning tema koobas kolmenurgelisest wormist enam ümarguseks läinud. Laps on kaks ja pool sentimeetrit pikk, ligi neli grammi raske ja näitab juba rohkem inimlikku kuju.

§ 72. Kaheteistkümne nädali järel on lapsekoda ja muna jällegi tähtjalt kaswanud. (Waata pilt 9.)

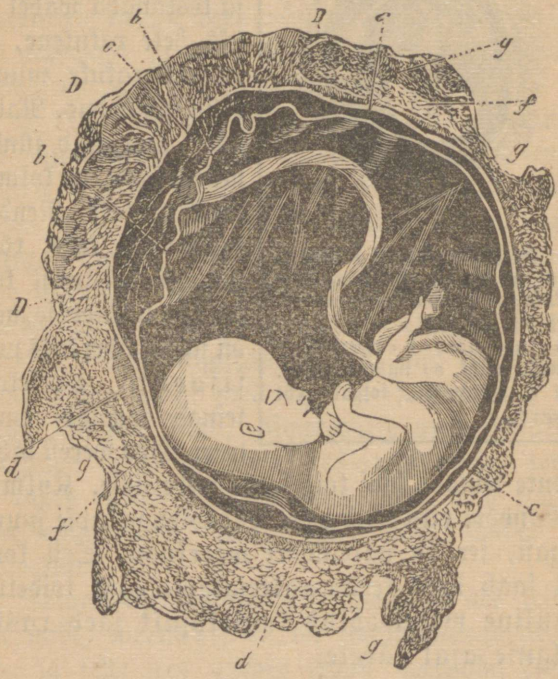

9. pilt. 12 nädalat wana lapsukene.
§§ 72 ja 73. juurde.

Selle koha peal, kus muna esialgulise lapsekoja ilanaha külles kinni seisab, kaswawad tolgad ikka rohkemaks ja suuremaks ning lähewad üht-

lasi ka nabanööri riistad haralisemaks. Ka selle koha lapsekoja ilanahas tekkiwad ikka enam ja suuremad riistad ennast wälja, millede sisse tolgad lapse riistadega riputwad, nönda et ema weri lapse wereriistu ümber uhab, siiski ilma, et ema ja lapse weri segamini wõiksiwad woolada.

See ema ja lapse riistadest saanud sünnitus, mis lapsekojaseina külles kinni on ja mille sisse nabanöör, lapse toitmise allikas läheb, on emakook.

Mujal ümber muna ei kaswa tolgad mitte enam edasi, sellepärast läheb kestanahk hiljem siledaks. Laps on selle aja ümber pealaest jala kannani mõedetult sirges olekus seitse sentimeetrit pikk. Ta on umbes kakskümmend grammi raske. Silmad, kõrwad ja nina, kael, käed ning jalad on selgeste näha ja juba kondidgi sees. Nabanöör on pikem kui laps ja köie kombel keeruline. Wäljaspidi ei wõi weel mitte aru saada, kas poiss- ehk tütarlaps on, sest tütarlapse kõdistaja on nönda pikk nagu poisslapse liige ja poisslapse munakott alles prauline, nagu naisterahwa häbedusepragu.

§ 73. Muna on nüid juba kõigist neist osadest koos, mida ta terwe raskejalguse aja omandab.

1) Kõige wälimine on sõelanahk.

2) Kestanahk on terwe muna ümber. Tolgad tema külles on ikka alles näha, kui sõela-

nahk ära tõmmatakse. Ühe tema ülemise pinna peal seisab kindlaste

3) emakook.

4) Emakoogist lapseni läheb nabanöör.

5) Weenahk wooderdab kestanahka seestpidi; kus nabanöör emakoogi külge läheb, astub weenahk nabanööri üle nagu nabanöörirupp.

6) Weenahk on ihusuguweest täidetud; wee sees on, nabanööri läbi munad seinaga ühendatud,

7) laps.

Kolmas peatükk.

Lapse edespidine kosumine kuni walmimiseni.

§ 74. Kuueteistkümne nädali pärast on laps wälljasirutatud jalgadega neliteistkümmend sentimeetrit pikk ja umbes sada kakskümmend grammi raske. Nabanöör on lapsest kaks-kuni kolmkorda pikem. Lapsewett on rohkeste; lapse juures on juba sugu tunda, sest et poiss-lapsel munnikott juba kinni on.

Kahekümne nädali pärast, sellega raskejalguse keskajal, on laps kakskümmend seitse sentimeetrit pikk, umbes 300 grammi raske, tema naha peale on peenikesed karwad, willakarwad kaswanud, nahk heidab walge kliistrise oluse, lapselima, mis teda ümber piirab, enesest ära.

Lapsewesi on jälle hulga rohkemaks läinud. Laps liigutas ennast juba waremini oma wee sees, nüüd aga alles on temal wõimalik, oma suuremaks saanud liikmeid nõnda tugewaste liigutada, et ema liigutusi tunda wõib.

Kahekümne nelja nädali päraſt on laps 33 ſentimeetrit pikk ja umbes 600 grammi raske. Willakarwad on palju rohkemaks saanud.

§ 75. 28 nädali päraſt on laps wähemalt 38 ſentimeetrit pikk ja 1000 kuni 1500 grammi raske. Willakarw ja lapse lima on wäga rohke, liikmed ümarguſemad ja lihawamad kui enne. Poiſslapse munnikott on enamiste alles tühi. Siſemiſed oſad on juba nõnda kauugelle edenenud, et kui laps ſelle aja ſees ſünnib, ſiis mõnikord korda läheb teda elus hoida, mis waremini mitte wõimalik polnud. Selle aja järel elawalt ja terwelt ſündinud laps nimetatakſe ſellepäraſt eluwõimuliſeks.

32-he nädali päraſt on laps wähemalt 42 ſentimeetrit pikk ja 1500 kuni 2000 grammi raske.

36-e nädali päraſt on laps wähemalt 45 ſentimeetrit pikk, üle 2000 grammi raske, willakarwu on wähem kui enne, ſellewastu on juukſed pikemad ja wärwitud, munad on enamiste mõlemad juba kottis.

40-ma nädaliga on raskejalguſe ajal lõpetus ja laps oma täiuſelle jõuudnud, teda nimetatakſe ſiis walmis ehk wälljakantuks.

Lapse pikkus on nüid wähemalt 46 sentimeetrit, keskmiselt 50, sagedaste kuni 60 sentimeetrit. Walmis lapse keskmine raskus on üle 3000 grammi.

§ 76. Nõuetaw on, et ämmamoor ära wõiks tunda, kas laps wälljakantud on ehk mitte. Sellepärast piawad siin walmisoleku tundemärgid mitte-walmis oleku omadele wastu seatud saama.

Walmis lapse peakarw (wärw) on helepunane, wähe punasem kui täiskaswanul; mittewalmil lapsel näitab üle terwe keha wäga punane nahk, mis hõlpsaste siniseks läheb.

Willakarw on walmis lapse naha pealt kadunud, ainult õlade peal on seda weel, aga sellewastu on juukseid rohkeste ning need wärwitud. Silma- ja kulmukarwad on ka juba. Mitte-walmil lapsel on palju willakarwu ihu peal, juuksed on harwad, nõndasama silma- ja kulmukarwad.

Küined on walmil lapsel kaunis kõwad ja ulatawad sõrmede külles enamiste üle otsade wällja. Mittewalmil lapsel on küined pehmemad, läbipaistwamad ja lühemad.

Munakott on walmis lapsel natuke punakam kui muu nahk, ristikortsuline ja tema põhjas munad. Mittewalmil lapsel on ta punakam, wähem kortsuline, peaaegu sile, ja munе ei ole weel mitte.

Suured häbedusemokad on walmis lapsel enamiste nõnda suured, et nad pisukesed kõdista-

jaga tükkis kinni katawad. Mittewalmil lapsel ulatawad pisukesed häbedusemokad kõdistajaga ühtlase suurtest wällja.

Keha ja liikmed on walmil lapsel ümarguseд ja täielised, liigutamised tugewad. Mittewalmil lapsel on keha ja liikmed kõhetumad, liigutamised nõrgemad, laps hoiab liikmeid keha külles kõweras.

Heal on walmil lapsel hele ja tugew, mittewalmis laps wiriseb nõdra healega.

Rinnakast tõuseb walmil lapsel hingamise juures ühtlaselt ja jäeb seal juures ümarguseks. Mittewalmil lapsel läheb rinnakast hingates kitsaks ning astub ettepoole wällja.

Kõrwad ja nina on walmil lapsel kindlad, kui ka täiskaswanud inimese omadest pehmemad. Mittewalmil lapsel on nad pehmed.

Silmanägu on walmil lapsel pealuu kohta kohaline, nagu suurel inimesel, ta on täieline ja ümargune; mittewalmil lapsel näitab nägu pisem, pealuu suurem olema.

Walmis lapse pealuu kondid puutuwad palistustes peaaegu kokku. Suur fontanell seisab neliwinklis enam kui ühe sentimeetri laiuselt lahti, pisukeses fontanellis lähewad kolm konti kitsalt üksteise ligi, nõnda et mingit wahet ei tunta, waid ainult kolm kokkujookswat palistust. Mittewalmil lapsel on palistused laiemad, suur fontanell suurem, pisukene kontide wahel selgeste tunda.

Raskus on lastel wäga mitmekesine ja wal-

mis oleku tundemärgiks tähtjuseta. On walmis lapsi, mis 2000, aga ka niisuguseid mis 5000 ja enamgi grammi kaaluwad, oliwad ka enne walmimist juba teistest raskemad; sellejärele wõiwad ka walmimatalt sündinud lapsed tähtja raskusega olla.

Ka laste pikkus on wäga kõikuw, on walmis lapsi, mis 46 kuni 60, ja weel rohkemgi sentimeetrit pikad on, siiski on lapse pikkus igal waremal ajal tema wanadusele enamiste mõeduandjaks, nagu ka kõigi walmisoleku märkide seast kõige tähtjam. 49 sentimeetrit pikka ehk pikemat last piab ämmamoor walmiks pidama, kui temal mitmed tähtjad ennemalt nimetatud walmis oleku tundemärgid ühtlasi ei puudu. Alla 49-sat sentimeetrit pikk laps wõib ainult siis walmiks arwatud saada, kui ta kõik teised ennemalt nimetatud märgid enese külles kannab.

Neljas peatükk.

Walminud muna.

§ 77. Muna teiste osade külles on peale suuruse kuni walmis saamiseni wähe muutnud. Terwe muna mõedab ülewalt alla umbes 30, risti 20 kuni 25 sentimeetrit. Tema on § 73 kirjeldatud osadest koos.

§ 78. Nabanöör on kolmest juba § 71-ses kirjeldatud wereriistadest koos, mis nüid ühte um-

bes sõrmejämeduſt, keerutatud köit kujutawad. Keerud on arwu pooleſt wäga rohked, mille järele kangeste-keerdu ja nõrgalt-keerdu nabanööri tähendatakſe. Enamiste jookſewad nabanööri keerud teiſipidi kui köiel, ſee on paremalt poolt pahemalle poole. Nabanööri pikkus on wäga mitmet moodi, enamiste on ta lapſeſt pikkem, umbes 55 ſentimeetrit. Kolm riista ſaawad tarretanud lihaleeme ſarnaſe ſeguga, nabanööri ſüldiga koos hoitud. Seda ſülti on kord rohkem, kord wähem ja nimetatakſe nabanööri ſelle järele raswaſeks ehk lahjaks. Terwe nabanöör on nabanööritupeſt ſisſe mähitud, üheſt õrnaſt ſiledaſt nahaſt, mis naba juures lapſe kõhunaha ſisſe, emakoogi juures muna weenahaks läheb.

§ 79. Weenahk on walmis muna külles kaunis kindel, tumedalt läbipaistew nahk, tema on munal kõige ſiſemiſeks nahaks ja hoiab lapſe ümber olewat wett eneſe ſees. Walmis muna lapſeweſi on walwakas-ſegane wedelus ning kaalub 500—1000 grammi.

§ 80. Wäljaspool weenahka on kestanahk emakoogiga. Kestanahk ſeiſab kas weenaha külles kinni ehk on tarretanud ſült nende wahel. Kestanahk on õhukene ja hõlpſaste lõhki käriſew.

§ 81. Emakook on kestanaha peal, tema pakſus on keskelt üle kahe ſentimeetri, äärteſt aga natuke õhem. Tema ſünnib nabanööri arudeſt. Nende arude wahele jookſewad emalikud

TRÜ Raamatukogu

riistad, mis siin olewast sõelanahast wälja on tekkinud. Emakoogi munaõõnsuse poole pöördud külg on weenahaga ülekaetud, peale selle koha, kus nabanöör tema sisse läheb, see on enamiste keskpaikas, harwemalt ääres. Walmis muna emakook kaalub umbes 500 grammi.

§ 82. Kestanaha wälimise pinna külles, peaaegu terwet muna wälimist külge kattes, on sõelanahk, endine lapsekoja ilanahk, nagu paks, mõnikord räbalateks käristatud nahk.

Kõik, mis siin kõneldud, waadaku ämmamoor walmi lapse järelsünnituste juures ükshiku osadena hoolega järele ning wõrrelgu siin antud seletusega.

Wiies peatükk.

Käima peal oleja lapsekoda.

§ 83. Idanewa munale annab kuni üle poole raskejalguse aja lapsekoja õõnsus ükshinda ruumi, ta muudab oma kolmenurgelist kuju ikka enam ja enam ümargusemaks, kuna tema seinad paksemaks ja ruumikamaks lähewad. Muudetud toitmise juures wõtab kohe alustuses ka lapsekoja kael osa; selle ülemine osa läheb paksemaks, kuna allpool wõrgukude ülespaisumise läbi kahemokaline worm kaduma läheb, nõnda et nüid ümargune emasuu nagu kesk-haugukene ümberringi pehme walliga ümberpiiratud näitab olema. Raskejalguse teise poole aja sees wõtab lapse-

kojakoobas eneſele rohkem munaſarnaſe kuju. Kaelakaanal laieneb ja lühendab ennaſt alles wastu raskejalguſe aja lõppu, oſalt alles ſünnitamiſe ajal.

§ 84. Eſimeſe 10. kuni 12. nädali ſees jäeb lapſekoda piſukeſe bekkeni ſiſſe ſeisma. Ta wajub naiſe ſirgel ſeiſul oma kaswawa raskuſe läbi natuke allapoole.

12. nädali päraſt pole ſuuremaks läinud lapſekojal piſukeſes bekkenis mitte enam ruumi, ta tõuſeb kõhukoopaſſe ülesſe. Lapſekoja põhi pöörab ennaſt ettepoole, wastu kõhuſeina. See lapſekoja ſeiſukorra muudatus ei ole mitte kui häkiline ja ühekordne ſündmus mõtelda. Lapſekoda waheldab raskejalguſe eſimeſel nagu mitteraskejalgel ſeiſul, igal päewal ja tunnil oma ſeiſukorda, ſedamööda, kas põis ja päraſoolik täis ehk tühjad on; põie täijuſe läbi ſaab ta tahapoole, päraſoolika täijuſe läbi ettepoole ſurutud; ta kerkib ülesſe, kui põis ja päraſoolik endid täidawad, ta langeb alla, kui mõlemad tühjendatud ſaawad. Kaheteiſtkümnemaſt nädaliſt peale kaswab aga lapſekoda nõnda palju, et ta ka tühja põie ning päraſoolika juures enam piſukeſſe bekkenisſe alla ei wõi wajuda.

Lapſekoja eſimene ſein jäeb nüid kuni raskejalguſe aja lõpuni wastu kõhu eſimeſt ſeina. Ennemalt ſiin olewad ſoolikad ſaawad tahapoole ja kõrwale litſutud; ſelleläbi läheb kõht juba enne raskejalguſe keſkaega palju ſuuremaks.

Päraſt raskejalguſe keſkaega, 24-ma nädali ümber, ſeiſab lapſekoja põhi juba naba kõrguſel.

§ 85. 36-ma, mõnikord aga ka alles 37-ma ja 38-ma nädala ümber jõuab lapſekoda oma kõige ſuurema kõrguſelle; ta täidab terwet kõhu eſimeſt ſeina kuni ſüdamekaewanduſeni. Nüüd astub iſeäraline ilmumine platſi, mille läbi lapſekoda ennaſt ſünnitamiſele ette walmiſtab. Tema wajub, ſee on, ta langeb alla poole ja põhjaga ette poole, kuna ta ühtlaſi ümarguſemaks ning kindlamaks läheb. Selleläbi tulebgi, et wäga õhukeſeks läinud lapſekoja alumine jagu ſeal ſees olewa lapſe oſaga tupewõlwiſt ſelgeste tunda on, et emaſuuawadus jälle ſügawamalle, aga ühtlaſi weel tahapoole ſeisma tuleb, et kõhu; laeb, mis enne kuni ſüdamekaewanduſeni kangeste ülesſe oli pinnitud, nüüd jälle ülewelt longu lähewad; need on kõik ilmumiſed, mille juurde meie hiljemine, ſeſt et nad raskejalguſe aja äratundmiſe kohta tähtjad on, jälle tagaſitulema piame.

§ 86. Niiſama piab alamal ka neiſt muudatuſteſt ligemalt kõneldud ſaama, mis lapſekoja tupeoſa raskejalguſe ajal kannatab. Tupeoſa läheb raskejalguſe aja lõpu eel aruſaadawalt lühemaks ja wiimaks kaub ſee kõrgendus koguni ära, mis tema läbi tuppewõlwi külles ette ſai toodud; tuppeoſa alaneb.

See tupeoſa alanemine ſünnib ſeda waremine ning täielikumine, mida ſügawamalle eesolew

lapseosa tupewõlwisse alla tungib; esimest korda käima peal olejate juures sünnib see käima peal oleku wiimastes nädalates, mitu korda käima peal olejatel alles sündimise ajal.

§ 87. Lapsekoda on raskejalguse lõpul nõnda palju raskuse pooleşt juurde wõtnud, et ta ilma selleta, mis sees on, ligi tuhat grammi kaalub. Tema kuju on selle aja ümber lai-munawormiline, kitsam ots all emasuu juures, laiem lapsekoja põhjas. Emasuust kuni põhjani mõedab lapsekoda umbes 30 sentimeetrit, eeşt seinaşt tahaseina kõige laiema koha pealt umbes 20 sentimeetrit, paremaşt seinaşt pahemalle seina kõige laiema koha pealt 25 sentimeetrit. Need mõedu ülesseandjad piawad peaasjalikult lapsekoja reeglimõedulişt wormi selgeks tegema. Nagu lapsed walmil olekul mitmesuguse suurusega on ja lapsewee rohkus wäga mitmekesine on, nõnda on ka lapsekoda raskejalguse aja reeglimõeduliseł lõpul kord suurem, kord weikşem, kui ülesse antud mõedud.

§ 88. Käima peal olew lapsekoda ei seisa mitte otsekohe naise ihus, tema põhi on tähtjalt ette ülessepoole hoidew, tupeosa seisab enamiste rohkem pahemalle, põhi rohkem paremalle poole, ja seal juures on esimene sein natuke paremalle poole pöördud, nõnda et lapsekoja pahem külgsein, see koht, kus pahempoolne ematrumpeet ja munasari asuwad, kauugemalle ette ja naba lähemal seisab, kui paremapoole wastukäidaw koht.

Kuues peatükk.

Lapse seis lapsekojas.

§ 89. Niipea kui pisukese ihusugule nabanöör on tekkinud, on see tema ainukene muna- ja sellega ühtlasi lapsekoja seina külge kinnitamise liige. Laps ripub lapsewee sees nabanööri külles, ja sest et nabanöör kere alumises otsas kinni on ning laps raskem on kui lapsewesi, ripub kõigis ema waheldawas seisukordades lapse pea wõimalikult alla poole.

§ 90. Juba 12-ma nädali ümber on aga nabanöör pikem kui laps ja ka pikem kui muna läbimõetja, ning jäeb nüid terwe raskejalguse aja pikemaks kui see läbimõetja. Laps ei ripu nüid siis ülepea mitte wabalt, waid puhkab muna seina peal.

§ 91. Üle poole raskejalguse aja on lapsekoda ruumikas küllalt, lapsele iga seisukorda lubama, ja laps waheldab oma seisukorda sagedaste ema seisu järele. Et aga raskejalguse lõpu poole laps ikka suuremat ruumi tarwitab ja ühtlasi ka lapsekoja õõnsus ning muna oma ümarguse wormi munawormiliseks muudawad, kaub lapsel liikumise ruum ja ta piab ennast oma keha osadega ikka enam määratud seisuses pidama.

§ 92. Et laps wõimalikult wähe ruumi wõtaks, seisab tema järgmisel wiisil: lõuug wasta rinda tuetatud, selg kõweras, kintsud wastu kõhtu tõmmatud, sääred kintsude peal, käed kõrwal ja

rindade ees; nõnda on laps kõige paremine lapse-koja-koopa wormi järele; see on lapse reegli-mõeduline olek raskejalguse wiimasel ajal. (Waata pilt. 10. ja 11.)

10. pilt. 40 nädalat wana laps ja tema seis lapse kojas. 1/6 loomulikust suurusest. § 92, 93, 94, 95 ja 96. juurde.

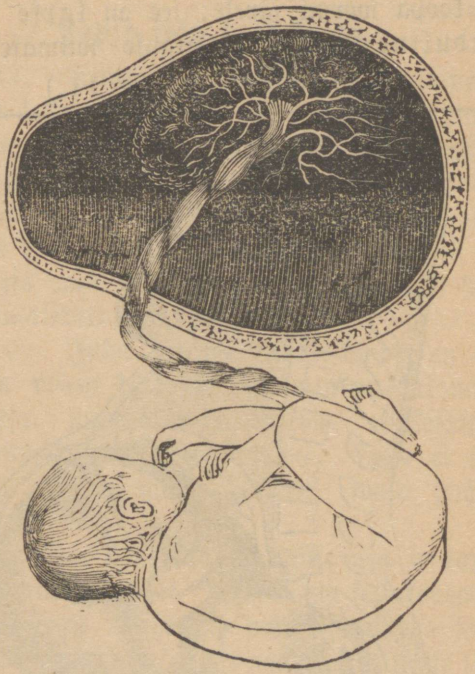

11. pilt. Emakoda ja täiskaswanud laps sündimise eel.
§§ 92.—95. juurde. (1/5 loomulikust suurusest.)

§ 93. Muna wormil kokku tõmmatud lapse laiem ots on perse jalgadega, see ei saaks emasuus mitte lahket ruumi leidma, ta seisab sellepärast lapsekoja põhjas ja kitsas peaots allapoole seiswa pealaega wõtab emasuu juures platsi. See on lapse reeglimõeduline pealaeseis.

§ 94. Nüid wõib reeglimõedulise oleku ja

seisu juures laps weel mitmesuguseid teisi seisukordasid wõtta, see on selg wõib paremalle ehk pahemalle, enam ette ehk taha poole hoida.

§ 95. Nagu ülemal nimetatud põhjustel kõige sagedam, lapse reeglimõeduliſel seisul, raskejalguse lõpul, pealaeseis on (100 walmis lapseſt on umbes 96 selles seisus), siis on nendeſt lasteſt kaks kolmandikku seljaga pahemalle poole ehk ettepoole, see on esimene pealaeseis. Teisel kolmandikul on seis seljaga paremalle- ehk enamiste ühtlasi tahapoole, see on teine pealaeseis.

Ammamoor pidagu hoolega meeles, et alles raskejalguse wiimasel ajal lapse reeglimõeduline seis ikka keſtwamaks saab. Alles raskejalguse wiimastel nädalatel, waheldab laps reeglimõeduliſel wiisil oma olekut ja seisu, harwemalt esimesel, sagedamalt uueste tulewatel raskejalgustel.

Seitsmes peatükk.

Sünnitus awitawlik läbikatsumine.

§ 96. Et eesminewais peatükkides kirjeldatud, elawa naise külles ja sees ettetulewaid muudatusi, nõnda palju kui wõimalik, tunda, kobame meie käega, waatame silmaga ja kuulame kõrwaga. Seesama asi sünnib mahasaajate ja nurganaiste juures ning nimetatakse „sünnitus awitawlikuks läbikatsumiseks.“ Ta langeb kahte

jakku: wälimisse ja sisemisse läbikatsumisesse. Mõlemad saawad sellile maas olewa, natuke tagasi tõmmatud kintsudega naise juures ettewõetud, mõnikord on aga parem, asjatoimetust püsti jalal seiswa naise juures ettewõtta.

1. Wälimine läbikatsumine.

§ 97. Käega kõhtu katsumise läbi tunneme meie, kas lapsekoda ülepea pisukesest bekkenist kõhtu ülesse on kerkinud. Meie tunneme lapsekoja suurust, wormi ja seisukorda, nimelt tunneme käe pisukese sõrme poolse serwa sisselitsumise läbi, tunneme, missuguses kõhu kohas lapsekoja põhi on. Pärast raskejalguse poolt-aega tunneb peale pandud käsi sagedaste lapse liikumist nagu kiiret tuksumist; tihti saab külma käega kõhu puutumise läbi laps liigutama pandud. Wastu raskejalguse lõppu wõib kahe käe wastastiku litsumise läbi lapse üksikuid osasid, sääresid, jalgu, perset ja pead enamiste selgeste ära tunda ja sellest seda, kudas laps lapsekojas seisab, ära arwata.

§ 98. Nägemise läbi tunneb ämmamoor juba kaugelt raskejalguse muutunud kuju ning seisu ära. Mida suuremaks ja raskemaks lapsekoda läheb ja mida rohkem ta ettepoole langeb, seda enam painutab raskejalgne pealmist keha tagasi, et tasakaalu jalgade peal hoida.

Kõhu waatamine näitab wormimuudatust, mis kobamise läbi weel rohkem kindlaks saab; ka

lapse liigutamisi wõidakse näha, mõnikord koguni läbi riiete. Kõhu naha peal nähikse, enamiste juba raskejalguse waremal ajal, häbeduse mäest nabani jookswat tumedat laija joont, mis mõnikord ka üle nabagi läheb. Esimese raskejalguse hilisemal ajal tulewad naha pinguli oleku läbi enama jau naiste juures punased laiad jooned ette, mis ka mõnikord juba tunda on. Teise ja rohkem korda raskejalgsete juures on need jooned läikiwad walged ja kõhunaha lõdewille oleku läbi selgeste tunda.

§ 99. Wälimised suguosad lähewad raskejalgestel natuke suuremaks ja pehmemaks, nad on niiskemad ja soojemad, on enamiste tumedat karwa, ja kui suured häbedusemokad koost lahti tõmmatakse, ei näita sisemiste osade ilanahk mitte roosipunast karwa, nagu mitte raskejalgses seisukorras, waid tumedat, enam sinikat.

§ 100. Nisanibude õue wärwib ennast raskejalguse ajal tumedamaks ja läheb suuremaks, tema ring-kreisis astuwad peasooned enamiste tugewaste platsi. Nisad ise lähewad suuremaks, ja annawad pigistades piimast-wedelat wällja.

§ 101. Raskejalgse kõhtu wastu pandud kõrwaga kuuleb ämmamoor lapseliigutamisi mõnikord juba waremine, kui seda peale pandud käe läbi tunda wõiks. Pärast raskejalguse keskaega kuuldakse enamiste raskejalguse kõhu külles lapse südame tuksumist, just nagu uuri tiksumist, umbes 140 doppellööki minutis. Kui

laps oma wiimase aja raskejalguses ettetulewat reeglimõeduliſt seisukorda on wõtnud, siis kuuldakse seda südametukſumiſt pahemal, harwaste paremal pool naba all. Peale selle kuuleb ämmamoor peaaegu igakord raskejalguse teisel poolel, kõige selgemine ülewal pool liistuluid, taktimõeduliſt suminat wõi kohinat, mis ema wereriistadeſt tuleb ja lapsekojakohinaks nimetatakse. Palju harwemalt kuuleb ämmamoor raskejalgse naise kõhu külles taktimõeduliſt sosinat, palju rutulisemas taktis kui lapsekojakohin, see on nabanöörikohin. Et lapse südametukſumiſt ja nimetatud kohinaid karwapealt ära tunda, piab ämmamoor alati ühtlasi ka naise käewarreſt pulssi katsuma. Kohinal ema wereriistades on just seesama takt kui pulsilgi. Lapse südametukſumisel on oma iseäraline takt ja nabanöörikohin käib lapse südametukſumise takti järele. Kui laps ja ema terwed on, siis on lapse südametukſumine peaaegu kaks korda nõnda sage kui emal. Soolikate müriſemiſt, suure kõhusoone tukſumiſt, naise enese südametooniſid, mis mõnikord kõhu sees kuuldakse, ei tohi raskejalguseſt tulewa kohinaga ära wahetada.

2. Siſemine läbikatſumine.

§ 102. Siſemine läbikatſumine saab ämmamooriſt ainult kobamise läbi ja nimelt õli sisse kastetud esimese- ehk ka esimese ja keskmise sõrmega ette wõetud. Kahe sõrmega tuntakse

enamiste rohkem kui ühega. Omale siiasaati tundmata suguosadesse pistku ämmamoor esiteks ikka esimese sõrme ükskinda; külap siis näeb, kas see wõimalik on keskmist sõrme esimesele ilma wiga tegemata juurde lisada, ehk kas seda ülepea tarwis ongi. Ämmamoor pigistagu kaks ehk kolm wiimast sõrme kõwaste peu-pessa. Siis pistgu ta sõrm häbeduseprau sisse. Kuna nüid esimene sõrm tupe tagumist seina mööda aeglaselt ülesse-poole saab tõugatud, tuleb põial häbedusemäe külge, teised sõrmed wälljasirutatult tammi äärde seisma.

Tupewõlwi juurde jõuudes on sõrmel kõige esiteks waja tupeosa pikkust ja laijust, kuju, kindlust ehk pehmust läbi katsuda; katsutakse ka, kas emakasuu kinni ehk lahti on, ja kui lahti, siis kas ääred siledad ehk karwased ja kui sügawalle sõrm kaelakaanalisse ulatab tungima. Raskejalguse pärastisel ajal on bekkenisisseimeku peal enamiste üks eesolew lapseosa, reeglimõedulisel seisatusel pealuu. Et seda parem oleks kobada, pigistatakse enne tammi peale wälljasirutatud sõrmed nüid peupessa ja keeratakse käsi nõnda, et otsiwa sõrme peupoolne külg bekkeni ette seina poole on, ja katsutakse nüid esimese sõrmega häbeduseluu taha ülesse; seal on eesolew osa, ja kui ta ka kõrgel seisab, enamiste kõige hõlpsamalt kätte ulataw.

Ka bekkeni olu piab sisemise läbikatsumise juures tähele panema. Eesmäge ei ulata äm-

mamoor reeglimõeduliſe bekkeni juures mitte ühe, enamiste ka mitte kahe sõrmega katſuma; ſaab ta ſeda hõlpſaste kätte, ſiis on bekken kitſas. Riſtluu ſaab ta ſellewastu hõlpſaste kätte, ja ſelle alumiſes otſas piab ta perſeluud omas liikumiſes proowima. Kuna tema sõrme ſuguoſadeſt wällja tõmbab, pangu ta häbeduſelooga laijuſt ja tammi olu tähele.

§ 103. Kõik, mis sõrmega katſumiſel ſiſemiſe pehme ehk kõwa oſade külles ſeadusliſeſt korraſt kõrwale näitab olema läinud, piab tähelepandud ſaama. Seal juures ei tohita ſelleſt mitte ekſitada lasta, et raskejalgulistel kuſetoru häbeduſeluu tagajoostes nagu üks peaaegu sõrmejämedus nõõr tunda on, ja et tupe taga päraſoolikas ſagedaste rohkeste ja mõnikord peaaegu kondi kõwaduſelt tuntaw roojus on.

§ 104. Wäga kitſa ehk kinniſe tupe juures, ſuure helluſe juures ja kui mitte ei lubata sõrme ſiſſe pista, ſiis piab ämmamoor ſiſemiſt katſumiſt läbi päraſoolika ette wõtma. Selle juures on tähele panna, et tupeoſa ſiit palju paksem näitab olema, ſeſt et tupe ja päraſoolika ſeinad tema ning sõrme wahele jäewad.

§ 105. Nii heaste wälimine, kui ka ſiſemine läbikatſumine ſaab pikutawa (maas lamawa) naiſe külles ettewõetud; üks keſkmiſe kõwaduſega küllealuſekott ehk matrats on ſelle toimetuſe juures parem kui ſulepadjad. Ämmamoor istub ſohwa ehk sängi ääre peale, nägu

pikutawa naise poole pöördud, ja pistab sõrme ülemal tähendatud wiisil sisse. Naine piab sisemiste katsumiste tarwis ristluid ettepoole suruma, et suguawadus ämmamoorile wabalt juurekäidaw oleks. Ei mõista naine seda seisukorda wõtta, siis pangu ämmamoor temale kõwa padi perse alla.

§ 106. Kui ühte weel mitte kauugelle kõhtu ülesse läinud lapsekoda tahetakse läbikatsuda, siis on kasulik, wälimist läbikatsumist sisemisega ühendada; ka eesolewat lapseosa, kui ta kõrgel seisab ja raske on kätte saada, katsudes, pangu ämmamoor kõhu peale pandud kätt teise käe läbikatsuwa sõrmedelle wastu.

§ 107. Et bekkeni painutust, kõhunaha pinguli olekut ehk eesolewat lapseosa otsusteleda, on kasulik püsti seiswat naist läbikatsuda. Lastakse raskejalgse ette ühe põlwe peale maha ja pannakse selles seisuses käsi wäljaspidi koobades raskejalgse kõhu peale. Seestpidise läbikatsumise tarwis pannakse, kui pahema põlwe peal seistakse, pahem käsi raskejalgse niuete ümber ja pistetakse parem käsi, küinarnukka parema põlwe peale tuetades, saba alla, siis pistetakse sõrmed üsna eespool kirjeldatud wiisil tammi juurest sisse.

§ 108. Ämmamoor piab parema ja pahema käega ühetasa heaste katsuda wõima. Tema käed piawad korpadest, soola-

tüigasteſt ja haawatud kohtadeſt puhtad, sõrmeküüned lühikeſeks ja ſiledaks lõigatud olema.

Ämmamoori käſi piab koguni puhas olema.

Katſuwa käe puhtuſt pole mitte üksnes wiiſaka kombe päraſt tarwis, waid ſellepäraſt, et läbikatſutawa naiſe terwis rikutud ei ſaaks. Kõige wähem käe roppus, mida ſilmaga näha ega ninaga tunda ei wõi, mis kas ukſelingi ehk trepikäſipuu külleſt ämmamoori käe külge jäi, mis ennemalt kellegi ropaſeſt käteſt hukka oliwad ſaanud, wõib rasket haiguſt ſuguoſade ilanahasſe ſünnitada. Mida ligemal mahaſaamiſe aeg on, ſeda hõlpſamine on ſee wõimalik.

Ämmamoor tehku ſellepäraſt eneſele ſeaduſeks, iga ſiſemiſe läbikatſumiſe eel käſa ſooja weega, millele karbolihaput juurde liſatud, ſeebi ja harja abil hoolega pesta ning puhta käterätikuga ära kuiwatada. Wedelat karbolhaput pidagu ämmamoor ſellepäraſt oma ametitallituſes alati eneſe juures. Tuleb ta niiſuguſesſe majaſſe, kus ka muid tarwiliſi asju piaks puuduma, ſiis wiigu ta eneſega ſeep, hari ja käterätik ühes. Ka õli pidagu ämmamoor sõrmede niiſutamiſeks eneſega ühes, kõige parem on õli karbolihapu liſaduſega, 5 oſa karbolihaput 100 oſa õli ſekka, ehk puhaſt waſeliini (Waſeline).

Jialgi ärgu kuiwatagu ämmamoor enne katſumiſt käſa teiſteſt juba pruugitud käterätikuga, iialgi ärgu õlitagu tema sõrmeſid kahtlaſe puh-

tuſega õliga. Kõige kindlamat teed käib ämmamoor, kui ta karbolihapuga peſemiſeſt alles märja, kuiwatamata ja õlitamata sõrmedega katſub.

Sõrmuſeid ei tohi ämmamoor läbikatſumiſe juures mitte sõrmes hoida, ſeſt et roojus ning mustus ennaſt hõlpſaste nende all peidawad. Sõrmuſed piawad enne peſemiſt sõrmeſt ära wõetud ſaama. Weel parem on, kui ämmamoor sõrmuſe kandmiſe moe päriſelt eneſeſt ära wõerutab.

Ka tehku ämmamoor eneſele ſeaduſeks, igakord enne kui ta raskejalgſet ſeeſtpidi läbikatſub, tema wälimiſi oſaſid pesta, et wäljaspoole külge hakkanud lima ehk tolm wõi muu mustus mitte läbikatſutwa sõrmega ematuppe ſisſe ei ſaa wiidud.

Ühe toobi käepeſemiſe ehk ka läbikatſutawa naiſe peſemiſe wee ſekka kulub 30 grammi karbolhaput.

Wedelaſt karbolhapuſt tuleb 2 ſöögilusika täit ühe toobi wee peale.

Ka päraſt igat läbikatſumiſt piab ämmamoor ennaſt ſarnaſel wiiſil peſema.

§ 109. Kõhu kobamine ja kuulatamine ſaab ſärgi pealt ettewõetud. Paljaks kiskumiſt pole igakord mitte tarwis. Siſemiſe läbikatſumiſe juures piab iga paljaks kiskumiſe ja asjata käputamiſe eeſt hoidma.

Ämmamoor piab karwapealt ette teadma, mille järele ta katſub, tema piab ennaſt asjaga

täieste tuttawaks tegema, et liiga kaua asjata ei koba ja kui sõrme wällja tõmbab, siis kõigi teada tahetawa punktide üle selgust on saanud. Mitte alati ei wõi aga ühe katsumisega kõiki teada saada; siis piab läbikatsumist mõne aja pärast uueste ette wõtma.

Kahekſas peatükk.

Raskejalguſe äratundmine, raskejalguſe märgid.

§ 110. Ilmumiſed, mis raskejalgus ettekutſub, jautatakſe ſelle wäärtuſe järele, mis neil käimapeal oleku äratundmiſeks on, kõikuwaks ja kindlaks märkideks. Kõikuwad märgid on oſalt naisterahwa üleüldlikuſt terwiſe oleluſt, oſalt nendeſt ſuguoſades ettetulewateſt muudatusteſt wõetud, mis käimapeal olekut ſagedaste juba õige warakult aimata laſewad; kindlad märgid lähewad lapſeſt eneſeſt wällja ja tulewad alles raskejalguſe keſkajal teiste juurde.

1. Kõikuwad märgid.

§ 111. Raskejalguſe alustuſel astub ſagedaste hulk muudatuſi terwiſe kohta ülesſe, mis tähtjuſeta ei ole. Palju raskejalgſeid kaebawad ſüdame pahaks minemiſe üle ja okſendawad nimelt hommiku wett ning röga, tunnewad põlastuſt muidu harjunud toitude wastu ja iſu

niisuguste asjade peale, mis koguni harjumata on; ka on neil harjunud oleku wastu kõht kinni ehk pasandus kallal. Mõnel näitab kusi tumedamat karwa ehk kusemine on raskendatud, ehk walus alalise pakitusega. Muudetud näujooned, tumedad plekid näus ja teistes naha kohtades, siniseb rõngad silmade ümber, ohatuseb; muudetud tujud, peawalu, tüdimus; südame tuksutamine, hammawalu, ninast werewoolamine; jalgade paistetus, weresoonede sõlmed ja palju muid ilmumisi langewad köikuwa raskejalguse märkide liiki.

§ 112. Köik need märgid wõiwad mingist muust juhtumisest tulla, ilma et naine käima peal on; köik need märgid wõiwad ka puududa ja ometi on naine käima peal.

Nõnda kaua kui mingi selgem märk arwamist, et naine käima peal on, ei tueta, niikaua wõib ka mõtelda, et nimetatud ilmumised haiguse läbi tulewad.

Oli naine juba waremalt raskejalgne ja selle raskejalguse alustus üsna nõndasama nendest terwise seisukorra eksitajatest saadetud, mis nüid jälle platsi astuwad, siis wõib raskejalgseks arwamine töe põhjal olla.

§ 113. Kuupuhastuse ära jäemine wõib niisamati raskejalguse, nagu ka wanadusest sugutegemisewõimetumaks jäemise läbi ette tulla, ehk wõib ka sellepoolest mõni haigus süidlane olla; kui aga üsna terwel naisel, sigiduse-

wõimulises wanaduses, kuu-puhastus ära jäeb, siis on tema wististe raskejalgne.

Ka 100-mas paragrahwis kirjeldatud muudatused rindade külles teewad wõimalikuks, et naine raskejalgne on. Sellel märgil on niisuguste naiste juures, kes weel iial käima peal ei ole olnud, palju suurem tähtjus, kui niisuguste juures, kes juba last on imetanud.

§ 114. Kõik kõhu muudatused, mis 98-mas ja 99-mas paragrahwis kirjeldatud saiwad, ka lapsekojakohin, wõiwad raskejalguse, aga wõiwad ka haigliku oleku läbi ettetulla; mõned nendest, nagu naba punni ajamine ja kõhu jooned wõiwad ka kuni raskejalguse reeglimõedulise lõpuni puududa. Haiguse läbi wõib ka lapsekoda ise ehk mõni muu osa kõhu sees paistetust sünnitada, mis käima peal olewa lapsekojaga üsna sarnane on. Ka lapsekoja tupeosa külles ettetulewad muudatused wõiwad täieste sellsamal wiisil, nagu raskejalguse juures, lapsekoja täitmise ja suurenduse läbi ettekutsutud saada. Seesama maksab 100-mas paragrahwis nimetatud wälimiste suguosade muudatuste kohta.

Sellejärele on kõik need praegu nimetatud, naisterahwa alumises kehas kobatawad, (tastbaren) nähtawad ja kuuldawad märgid alles weel kindluseta, nende läbi wõib aga wõimalik olla, et naine käima peal on, sest et kõik need haigused wäga palju aruldasemad on kui raskejalgus.

§ 115. On haiglasi olekuid, mis raskejalnäitaw raskejalgsust, wõimalik lahutada pole, wõeralik olemus asub, siis nimetatakse mõni wale raskejalguseks. Need on halwad tähenduseb, sest et nad midagit ei seleta, waid tõtt warjawad. Naine on kas käima peal, ehk ei ole mitte; ämmamoor wõib seda äratunda, ehk ei wõi mitte. Waheft ehk annab teine ehk kolmas läbikatsumine õiget otsust. Tahab naine seda selgust kohe saada, siis ärgu ütelgu ämmamoor mitte rohkem, kui ta teab; tema saatku naist naisterahwa-arsti juurde. Kaebab aga naine mingi haigliku ilmumise üle, ehk leiab ämmamoor läbikatsumise juures, et mitte kõik osad reeglimõeduliseb järjel ei ole, siis on tema kohus, naist kohe sünnituseawitaja juurde juhatada; naisel on ehk haigus, mis nüid weel parandatud wõib saada, mõne nädali pärast aga mitte enam; ehk on naine raskejalgne ja haige ühtlasi, ja kui tema haigus mitte kohe korralikult ning asjakohaliselt arstitud ei saa, on raskejalguse enneaegist lõppemist, lapse surma ja ema pikalist põdemist karta.

2. Kindlad märgid.

§ 116. Käimapeal olek on kindel:

1) Kui ämmamoor lapse liigutamist käega katsumise ehk kõrwaga kuulatamise läbi tunneb.

Lapse liigutamist käega katsumise läbi tunda

läheb ämmamooril alles raskejalguse teise poole sees korda. Kõrwaga [illegible] raskejalguse keskajal ära tanvä.

Naised petawad endid sagedaste oma enese ihus tuntawa liigutuste üle.

2) Kui ämmamoor lapse südametoonisid ehk nabanöörikohinat selgeste kuuleb (§ 101). See on ka alles raskejalguse teise poole sees wõimalik.

3) Kui ämmamoor sisemise ehk wälimise läbikatsumise juures lapseosasid ehk emaku suus muna tunneb. Lapseosasid kõhuseina ehk esimese tupewõlwi läbi selgeste tunda, läheb alles raskejalguse teise poole sees korda. Muna emakasuus wõib ämmamoor esimest korda raskejalgeste juures alles mahasaamise alustusel, mitmendamat korda raskejalgeste juures sagedaste 35-mast nädalist tunda; selleks ajaks on ka teised kindlad raskejalguse märgid enamiste juba ammugi nähtawal. Aga enneaegiste sünnituste juures on muna tundmine emakasuus sagedaste esimene kindel märk selleks, et raskejalgus olemas on.

Igaüks nendest nimetatud kolmest märgist annab raskejalguse üle kahklemata kindlat otsust.

Kui aga alumist keha täitew paistetus nabast üle ulatab ja seal juures kõik need kolm märki puuduwad, siis wõib ämmamoor õigusega arwata, et kõhu paisumisel muu põhjus on kui raskejalgus.

Üheksas peatükk.

Esimest ja mitmendamat korda raskejalguse märgid.

§ 117. Juba mitukorda sai seda meeldetuletatud, et raskejalguse ilmumised esimest ja mitmendamat korda sünnitajate juures üheseguseid ei ole. Selle põhjus on, et esimene raskejalgus ja sünnitamine ema osades niiseguseid muudatusi ettetoob, mis jäädawad on ning jault otsekohe uue raskejalguse juures õieti selgeste etteastuwad. Peawahed esimese ja mitmendamat korda raskejalguste juures on järgmised:

§ 118. Kõhusein, mis esimise raskejalguse läbi wälljawenenud, ei lähe mitte enam endisesse pinewille olekusse tagasi. Lapsekoda seisab sellepärast nendel naistel, kes juba sünnitanud on, terwel raskejalguse teisel poolel rohkem ettepoole ja ei saa sellepärast ka 36-mal nädalal üsna seda kõrget seisu, nagu esimest korda raskejalguse juures. See asjalugu on wäga tähtjas, kui lapsekoja põhja kõrgusest lapsekoja suurust ning sellega raskejalguse aega otsustada tahetakse. Just selle lõdwuse pärast ei kannata ka niiseguse naise kõhu sein, kes juba sünnitanud on, mitte sarnast pinguli oleku graadi, nagu esimest korda raskejalgsetel, sellepärast wõidakse lapseosasid niiseguste juures enamiste waremalt ja selgemalt läbitunda, kui esimest

korda raskejalgsete juures. Nimelt näitab kõhu nahk seda lõdwust, nõnda et kui nahka ette ehk ülessepoole surutakse, teda siis woltidesse kokku wõib lükata, mis esimest korda raskejalgsete juures hõlpsaste korda ei lähe. Seal juures tuntakse ühtlasi neid 99-mas ja 114-mas paragrahwis nimetatud armilisi jooneſid, millede wanaduſt siiski paremine waatamise läbi otsustatud wõib saada.

Kahklemata lahutusmärkidena ei tohi need märgid siiski mitte maksta, seſt mõnedel naistel on juba ennemalt lõdewad kõhud ehk saawad neid, kui nad waremalt lihawad ning raswas oliwad ja päraſt lahjaks jäewad, ja isegi need armilised jooned wõiwad kõhu haiglase wenituse, näituseks weetõbe läbi tekkinud olla. Teiselt poolt on mõnel naisel nii weniw nahk, et endised käimapeal olekud ainult tähtjuseta ehk mingit jälge järele ei jäta.

Nende armiliste joonte kohta piab ämmamoor weel teadma, et see mis üeldud, ainult kõhu joonte kohta käib; kintsude külles ja kuppes leiab ämmamoor üsna niisamasuguseid jooneſid sagedaste neidudel ja naistel, kes raskejalgsed ei ole ja iialgi pole olnud.

§ 119. Rinnad (nisad) on naistel, kes juba sünnitanud on, enamiste lõdewad ja näitawad oma naha peal sagedaste niisamasuguseid armilisi jooneſid, nagu kõhunahk. Need armisarnased jooned rindade külles tekkiwad wastu

esimese raskejalguse lõppu ehk ka imetamise ajal, nad tekkiwad aga ka nisade rutulise kaswamise juures, ilma et iialgi raskejalgust oli. Need jooned näitawad üsna nagu kõhu ja kintsude külles alustusel punasekarwalised, hiljemine walgelt hiilgawad.

§ 120. Wälimiste suguosade külles leitakse naistel, kes juba sünnitanud on, häbedusepragu enamiste laiem, lõdwem, häbeduse-

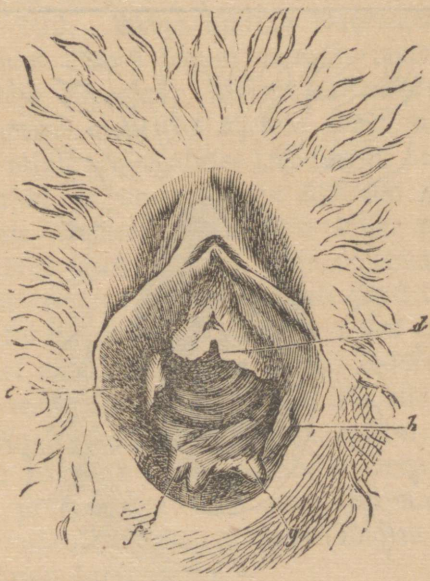

13. pilt. Tupe sisseminek nende juures, kes juba on sünnitanud. §§ 120—123. juurde. (½ loomulikust suurusest.)

mokad mitte täieste käidawad olema. Ka on häbeduſepragu häbeduſemokkadeſideme ehk tammi eſimeſe oſa puudumiſe läbi ſagedaste tahapoole pikendatud. Häbeduſemokkadeſide ei wõi heaste muul wiiſil kui ſünnitamiſe juures kaduma läinud olla, ſiiski ſaab ta enamatel ſünnitamiſe kordadel alles hoitud. Peaaegu niiſama ſagedaste kui tammi külles, tekkiwad eſimeſeſt ſünnitamiſeſt armid eesõue eſimeſe ſeina külge, mõnikord kahelepoole kuſetoru ſuud.

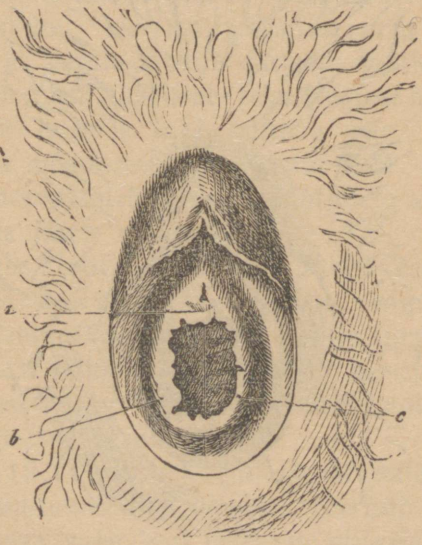

12. pilt. Tupe ſiſſeminek enne ſünnitamiſt.
§§ 120—123. juurde. ½ loomulikuſt ſuuruſeſt.)

§ 121. Ennemalt juba mahasaamise tähtjamaid jälgesid näitab tuppe sisseminek. Sest iialgi ei puudu naisel, kes walmis last on sünnitanud, selle koha peal sügawad lõhed, mis neitsinahakesest ainult mirtisarnased nibud järele jätawad. (Waata pilt 13.)

Wähem tähtjat wahet näitab tupp omas laiemas jooksus. Ta on enamalt jault naiste juures, kes weel mitte ei ole sünnitanud, kitsam, pinewam ja näitab esialgul ristiwoltisid, mis sünnituse läbi sagedaste kaduma lähewad. (Waata pilt 12.)

§ 122. Wäga tähtjad wahetegemise märgid, mis üksnes koguni arwaste puuduwad, on lapsekoja tupeosas. Esimesel raskejalgusel on tupeosa alustuses ühetasa kõwa ja sile ning läheb otsast peale hakates kord-korralt pehmemaks; emakasuu on ümargune ja sile, üks haugukene, millesse sõrmeotsa küll sisse wõib pista, aga kus sõrm mitte sisse ei pease minema.

30-ma raskejalguse nädali järel läheb tupeosa ikka lühemaks. Emakasuu awab ennast wiimastel nädalatel natuke, nõnda et sõrm sisetungida wõib; siis on tema äär ikka sile ja teraw.

Raskejalguse wiimastes nädalites läheb emakasuu palistus peaaegu paberi sarnaselt õhukeseks, ja enamiste nüid alles, 40-ma raskejalguse nädali lõpul, alustab rõngas wormilise emakasuu lahti minek.

Naiste juures sellewastu, kes juba üks- ehk enamkorda sünnitanud, on uueste tulewate

raskejalguste juures tupeosa pehmeks minek mitteühtlane, sest et seal kõwad, armilised kohad on. Emakasuu pole ka mitte ümargune ja sile, ning kaelakaanali alumine ots trihtriwormiliselt lahti.

Wastu raskejalguse lõppu saab ka siin tupeosa lühemaks, aga lühenemine tuleb hiljemalt; ja juba enne kui see tuleb, awab emakasuu ennast nõnda kauugelle, et esimest sõrmelüli trihtriwormilise lahtise kaelakaanali sisse wõib pista ja enamiste wiimasel kaheksal raskejalguse nädalal ka munanahkasid juba puutuma ulatab.

Mahasaamise eel läheb kaelakaanal lühemaks ja ikka laiemaks. Aga isegi 40-ma nädali lõpul ei ole kaelakaanal ja tupeosa weel mitte täieste kadunud, mõlemist jäeb tähtjas pära järele, mille külles ikka weel need armid tunda on, kuni peale sünnitamise alustuse.

§ 123. Ei olnud endine raskejalgus oma reeglimõedulist lõppu mitte kätte saanud, ehk on sünnitamisest saadik wäga palju aega mööda läinud, siis wõiwad muidugi ka need 121-ses ja 122-ses paragrahwis nimetatud wahed pisukesed olla. Näitab aga tupeosa ja tupe-sisseminek praegu kirjeldatud, uueste-tulewa raskejalguse külge puutuwaid muudatusi, siis teab ämmamoor, et need muudatused ainult ühe ennema sünnitamise läbi wõisiwad tulla, ehk piaksiwad arstlised lõikamised tupeosa wõi tupe-sissemineku, ehk ka wälimiste suguosade juures ettewõetud olema, mille kohta ämmamoor küsimiste peale otsust saab.

Kümnes peatükk.

Raskejalguse ajaarwamine.

§ 124. Raskejalgne naine tahab ämmamoori käest teada, millal temal sünnitamine oodata on.

Et igal ajal teada saada, kui palju 40-nest nädalist reeglimõeduliselt raskejalguse wältuselt juba möödas on, on mitmesuguseid arwamise wälljamineku punktisid walitud.

§ 125. 1) Raskejalguse kestust arwatakse kuu-puhastuse ärajäemiselt.

Need 280 päewa, mis muna oma idanemiseks ja kosumiseks pruugib, luetakse selleşt ajast, mill ta munasarjast wällja tuleb. See sünnib enamiste kuu-wooluse ajal. Et nüid, kui sigidus platsi astunud, kuu-woolus ära jäeb, siis arwatakse 280 päewa raskejalguse aega selleşt saadik, kus kuu-woolus wiimast korda oli. See rehkendus ei trehwa küll just mitte päewa peale, aga enamal kordadel selleşt mitte wäga kauugelle. Kolme põhjuse pärast aga ei tohi meie, isegi siis kui see aeg karwa pealt teada on, iialgi ainult selle rehnungi peale tuetada. Esiteks sellepärast, et niisugusel korral, kus sugutaw juures-magamine wähe aega enne oodetawat kuu-wooluşt sündis, mõnikord see oodetud woolus juba ära jäeb; teiseks et mõnel naisterahwal kuu-woolus weel raskejalguse ajal üks-

ehk enam korda tagasi tuleb; kolmandamaks, et naisel mõnikord haiguse ehk lapseimetuse pärast kuu=woolus juba ammugi maha oli jäenud ja raskejalgus siiski sell ajal peale hakkas. Esimesel juhtumisel saaks raskejalguse lõppu selle rehnungi järele 4 nädalit waremine, teisel 4 ehk 8 nädalat hiljem oodatama, kui ta tõeste tuleb; kolmandamal juhtumisel ekstwad naised sagedaste weel rohkem eesolewa sünnitamise aja üle. Kõik need rehkenduse wiad saadab ämmamoor läbikatsumise abil kõrwale, mille juurde meie kohe jälle tagasi tuleme.

§ 126. Rehnung ise on wäga lihtlabane. Ühekssa üheteise järele tulewat kuud on 273 kuni 276 päewa; sellepärast on siis, et 280=mat päewa leida, 9 kuule pärast wiimast kuu=woolust puudutwad päewad juurde arwata. Ühekssamat kuud leitakse rutemine, kui ühekssa kuu edasi lugemise asemel kolm kuud tagasi luetakse. Nõnda leitud 9=ma kuule arwatakse nüid, et 280=mat päewa leida, Februaris 4, Decembris ja Januaris 5, Aprillis ja Septembris 6, kõigis teistes kuudes, 7 päewa juurde. (Lisapäewa aastal tuleb nendes wiimasetes kuudes ainult 6, Aprillis ja Septembris ainult wiis päewa juurde.)

§ 127. Mõned näitused saawad seda rehkendust seletama.

Ühel naisel on näituseks 10. Mail wiimast korda kuu=woolus olnud. 10=mal Februaril on 276=es, 14=mal Februaril 280=nes päew, ar=

wataw sünnitamise päew. Teisel naisel on 30-mal Oktobril wiimane kuu-woolus olnud. 30-nes Juuli on 273-mas, 6-es August 280-nes päew. Ümberpöördud rehkenduse läbi leitakse sünnitamise päewast see päew, millal wiimane kuu-woolus oli, see on aeg, millal raskejalgus arwamise järele alustas. Üks naine saab 14-mal Februaril walmis lapsega maha, nõnda oli temal, kui kõik reeglimõeduliselt on läinud, 280 päewa waremine wiimane kuu-woolus. 14-mast Februarist on siis 4 päewa ja 9 kuud tagaspidi arwata, ehk 4 päewa tagasi ja 3 kuud edasi; künnemal Mail on tal siis wiimast korda kuupuhastus olnud. Teine naine saab 6-mal Augustil maha; Augustis on 7 päewa tagaspidi arwata, meie arwame siis 6-mast Augustist 30-ma Juuli peale, sellest 9 kuud tagasi ehk 3 kuud edasi 30-ma Oktoobri peale; sell ajal on temal wiimast korda kuu-woolus olnud.

Nagu juba üteldud, ei trehwa selle rehkenduse järele sünnitamine enamiste mitte päewa pealt õigeste, aga kõige teiste rehkenduste seast on temal läbikatsumise kõrwal (§130 ja järgmised) eesõigus.

§ 128. 2) Raskejalguse 280-mat päewa on ka sellest päewast arwatud, millal sugutaw juuresmagamine sai toimetatud. Üksikus juhtumistes laseb see päew ennast aru-kordabel raskejalguse wältuse rehkenduseks tarwitada. Naistel pole sugutawa juuresmagamise kohta mingit

iseäralikku tundmust, mis ämmamoorist raskejalguse kestuse rehkenduseks tarwitatud wõiks saada; ja kordadel, kus meile ühest ainukesest juuresmagamisest teatatakse, saame meie otsekohe sagedaste wale-teadusid. Sündis juuresmagamine tõeste üks ainukene kord, siis tuleb raskejalguse reeglimõeduline lõpp kaunis karwapealt 9 kuud hiljemine.

§ 129. 3) Mälestusewääriline päew, millal naine lapse liigutamist esimest korda tunneb, on raskejalguse aja rehkendamise kohta tähtjas. Millal lapseliigutused ennast kõige esimest korda tuntud wõiwad saada, tuleb lapse tugewusest ja lapsewee rohkusest, ja millal ta tõeste esimest korda tuntud saab, naise tähelepanemisest. Kõik need kolm asja ei ole aga igakord ühesugused. Kõige sagedamalt tunneb ema lapse liigutamist raskejalguse keskaja ümber, umbes $4^1/_2$ kuud enne õigeajalist sünnitamist. Naised, kes juba käimapeal oliwad ja selle tundmusega tuttawad on, tunnewad liigutamist waremine kui need naised, kes esimest korda käimapeal on. Arwamiseks on see märk seda wähema tähtjusega, et aja määramiseks pärast poolt- raskejalguse aega läbikatsumine palju selgemat otsust annab.

§ 130. 4) See, mis ämmamoor osawa käega tunneb, on temale enam wäärt kui kõik see, mis raskejalgne temale teatab. Sünnitusewitline läbikatsumine teeb temale wõi-

malikuks, raskejalguse aja üle kindlat otsust saada. Kui wiimase kuu-wooluse järele rehkendamine läbikatsumisega käsikäes käib, siis wõib sünnitamise aega küll kaunis õigeste ette ära ütelda. (Waata pilt 14.)

§ 131. Nelja nädali päraſt. Kui kuuwoolus esimest korda ära on jäenud, leiab läbikatsuw sõrm tupeosa juba natuke paksema, ümargusema, otsast pehmema olema, kui mitteraskejalguse ajal; ennemalt mitte käimapeal olnud naistel on emakasuu kahemokaline worm ümarguseks muutunud. (Nõndasamasugused muudatused tulewad kuu-puhastuse ajal.)

Kaheksa nädali päraſt. Tupeosa wormi muudatused jäewad seksamaks. Kui ämmamoor sellile olewat naist nõnda läbikatsub, et ta ühe käe sõrme tupeosasse pistab ning teise käe sõrmeotsadega kõhust üle häbedusejuga wastukobab, wõib ta tühja põie juures esimeses tupewõlwis suurendatud lapsekojakere katsuda.

Kaheteistkümne nädali päraſt. Waremalt 84-mas paragrahwis kõneldud lapsekoja seisatusemuutuse päraſt on tupeosa nüid kõrgemal; ta näitab selleläbi lühem olema. Tema ees esimese tupewõlwi läbi tunneb katsuw sõrm, kui teise käsi wäljaspoolt wastu katsub, selgemalt kui ennemine suurendatud lapsekojakeret. Esimest korda raskejalgsetel läheb tupeosa ilanahk ikka kord-korralt lõdewamalle. Mitmendamat

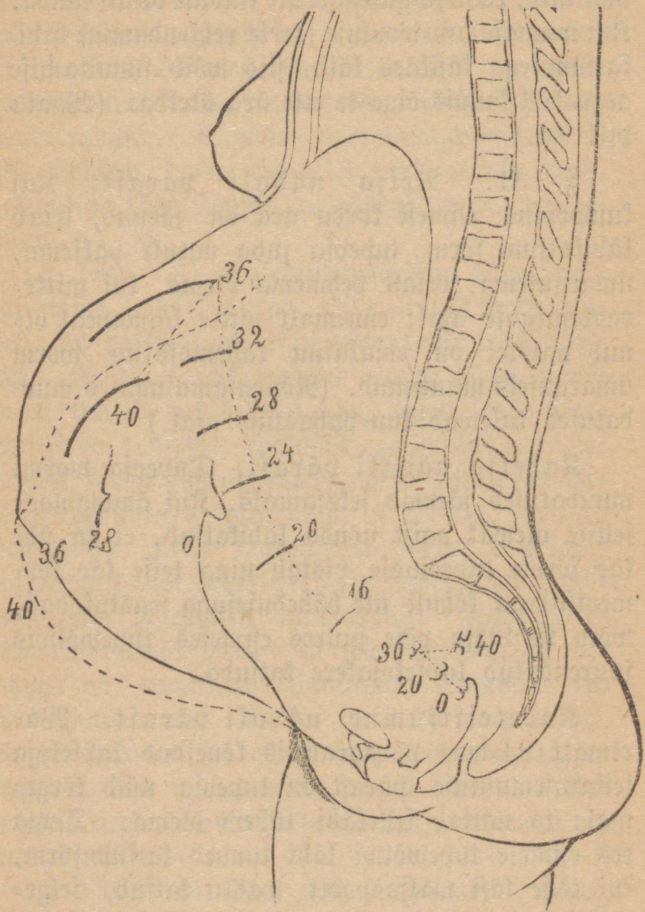

14. pilt. Lapsekoja tupe ja seis kaudmise aegadel.
§§ 124 — 137. juurde.

korda raskejalguse juures läheb wälimine emakasuu sõrmele kätteſaadawamaks.

§ 132. Kuueteistkümne nädali päraſt. Tupeosa seisab jälle natuke kõrgemal ja on juba nüid mõnikord wähe pahemalle poole juhitud. Lapsekojapõhi on naise korrapäralisel olekul juba ainult wälimise katsumise läbi kolm kuni wiis sentimeetrit kõrgel üle häbeduſejuga tuntawal. 100-mas paragrahwis kirjeldatud rindade muudatused on nüid, kui mitte juba waremine, selged.

Kahekümne nädali päraſt. Tupeosa seisab jälle kõrgemal ja rohkem pahemalpool. Lapsekojapõhi seisab natuke üle naba ja häbeduse keskkoha. Peale pandud kõrw kuuleb nüid juba lapsekojakohinat ja sagedaste ka lapseliigutuſt, waheſt ka lapse südametooniſid.

Kahekümne nelja nädali päraſt. Tupeosa seisab jälle kõrgemal, on sellepäraſt raskem kätte saada ja lühem. Lapsekoja põhi seisab esimeſt korda raskejalgsetel sõrme laijuselt üle naba, mille alumine wolt kaduma hakkab. Peale pandud kõrw kuuleb nüid, hoolsa läbikatsumise juures, peaaegu alati lapsekojakohinat, enamiste ka lapse südametukſumiſt; lapse liigutamine on peale pandud käe läbi tunda.

§ 133. Kahekümnekaheksa nädali päraſt. Tupeosa on lühemaks saanud, ta seisab weel kõrgemal. Tema otsas on emakasuu, esimeſt korda raskejalgsete juures ikka alles kinni,

nagu madal haugukene tunda; mitmendamat korda raskejalguse juures wõib sõrme esimese liikme terwelt trihterisarnase kaelakaanali sisse pista. Tupeosa ees tupewõlwis tunneb katsuw sõrm nüid enamiste lapse eesolewat pead, see lipsab ruttu puutuwa sõrme eest ära. Lapsekojapõhi seisab wiis sentimeetrit üle naba, mille kortsud enam ja enam kauwad.

Kolmekümne kahe nädali pärast. Tupeosa on weel lühem, esimest korda raskejalgeste juures wähem kui üks sentimeeter pikk, seisab kõrgemal. Lapsepea on tupe-wõlwis selgem, aga alles kergeste liikuw. Lapsekojapõhi seisab 10 sentimeetrit, see on umbes kämle laiuselt üle naba, mis nüid enamiste täieste kadunud on.

§ 134. Kolmekümnekuue nädali pärast. Tupeosa on esimest korda raskejalgestel ½ sentimeetrit lühemaks jäenud, peaaegu nii pehme kui tupewõlw ise, emakasuu enamiste alles nagu kinnine haugukene, mõnikord kui pisuke teraw-röngaswormiline awadus tunda. Mitmendamat korda raskejalgsetel on tupeosa lühendus wähem selge, ometi jõuab sõrm enamiste kergeste läbi kaelakaanali sileda munanahkade peale. Tupeosa seisab wäga kõrgel, taga ja pahemal pool. Esimese tupewõlwi läbi on pea, ehk küll alles liikuw, aga palju raskem kui enne, tunda. Lapsekojapõhi ulatab kuni südamekaewanduseni, ja kõrwale, nimelt paremalle poole, kuni külleluude alla. Naba tõuseb enamiste natuke ette ja kõhu

külles on esimest korda raskejalgsetel selgeste paistwad jooned; mitmendamat korda raskejalgsetel tulewad wana joontele sagedaste uued juurde.

§ 135. Kolmekümne seitsmendamast nädalist kuni raskejalguse lõpuni nihkub tupeosa jälle sügawamalle, ühtlasi aga ikka tahapoole ristluu-õõnestusse; esimest korda raskejalgsetel kaub ta üsna, awaneb ka sagedaste natukese, mitmendamat korda raskejalgsetel jäeb ta sagedaste 1 sentimeetri pikaks; kaelakaanal läheb lühemaks ja laiemaks. Lapsepea seisab kindlaste bekkenisissemineku peal; sagedaste seisab ta juba oma poole jämedusega bekkenis ja wõlwib esimese tupewõlwi allapidi tupe sisse. Lapsekojapõhi tuleb jälle sügawamalle seisma, ta seisab 40-mas nädalis ainult nõnda kõrgel kui 37-mal nädalal. Kõhu ülemise jau pinguli olek, mis kuni 37-ma nädalani kaswas, annab nüid järele, nõnda et käega lapsekojapõhjast mööda ulatab katsuma. Selleeest on kõht ette ja allapoole kauugelle edasi tunginud. Naba on enamiste põie sarnaselt wälljatungitud.

§ 136. Nagu raskejalguse äratundmiseks, nõnda ei ole ka raskejalguse aja määramiseks kõik märgid üheseguse wäärtusega. Siin on lapse ja lapsekoja suurus ikka kõige tähtjamad märgid. Lapse suurust otsustame meie põhja peal wäljaspidise kobamise, juba sügawal seiswa pea juures selle tupest katsumise läbi. Lapsekoja suurus saab reegli-mõeduliselt

wormi juures peaasjalikult lapsekojapõhja seisu läbi äratuntud; siiski on just siin, mis ennemalt tähendatud sai, tähele panna: et lodewa kõhtudega naistel, nimelt mitmendamat korda raskejalgistel, lapsekoda sellessamas suuruses nõnda kõrgelle ülesse ei kerki kui pinewile kõhtudega, nimelt esimest korda raskejalgistel.

§ 137. Lapsekoja suuruse järel on tupeosa olek kõige tähtjam aja arwendamise märk. Muudatused tupeosa külles on esimest korda raskejalgistel kindlamad ja sellepärast ka tähtjamad, kui mitmendamat korda raskejalgistel. Wiimastel on raskejalguse sellsamal ajal tupeosa wäga mitmekesise pikkuse, laiuse ja kindlusega, sest et endistest sünnitustest tekkinud muudatused igal inimesel isemoodi on. Mitmendamat korda raskejalgistel on raskejalguse aja määramiseks wiimastes nädalites kaelakaanali laijus ja osalt ka pikkus tähtjas.

Eesolewast lapseosast wõetud märgid annawad raskejalguse aja äratundmiseks wähe kindlust: nemad wõiwad lapse wale-seisatuse läbi äramõistmatad olla, nad saawad weel sagedamalt lapsewee rohkuse läbi muudetud; sest kui see wäga rohke on, jäeb eesolew osa kuni lõpuni liikuwaks; wastalisel korral wõib ta juba warakult kindlaste seista.

Kõhunahast wõetud märgid, ka naba olek, on aja otsustamiseks wähe wäärt sellepärast, mis 118-mas paragrahwis üteldud. Kõige enam tä-

henduſt weel on wiimastel nädalitel ettetulew kõhu lodewus lapſekoja põhja üle. Aga ſiin piab juba ſeda meelde tuletama, et nelja wiimaſe nädali ſees ilmſiks tulew lapſekoja allawajumine juba 37-mal nädalal wõib ſündida, niiſuguſel korral, kus raskejalguſe järele jäemine, enne oma reeglimõeduliſt otſa, ees ſeiſab.

Üksteiſtkümnes peatükk.

Kudas raskejalgſed piawad elama.

§ 138. Ämmamoor teab igapäiſeſt elunähtuſeſt, et terwe raskejalgne mingit iſeäralikku arendamiſt ei tarwita. Üleüldiſelt piab ka raskejalgne naine oma harjunud eluwiiſi, kui ta ennaſt ſelle juures heas terwiſes tundis olema, ikka edaſi elama. Aga tema mitmete ſiſemiſte oſade muudetud ſeiſukord teeb teda mõnegi wälimiſe mõju wastu tundlikumaks, mis mittekäimapeal olejale ſugugi kahju ei tee, ehk ſeda wäga wähe teeb. Naiſel on raskejalguſel kahekordne kohus, mitte üksnes oma keha, waid ka laſt, mis ta kannab, kahju eeſt kaitſeda. Tema läheb ſünnitamiſele ja nurgawoodile wastu, ſündmustele, mille läbi muidu tähtjuſeta terwiſe ſegaduſed kardetawaks haigusteks wõiwad ſaada. Nende kolme põhjuſe päraſt on raskejalgſel oma terwiſe eeſt rohkendatud hoolt kanda. Iſeäralikku

tähelepanemist raskejalguse ajal teeniwad järgmised punktid.

§ 139. 1) Terwe puhta õhu hingamine on raskejalgsele iseäranis tarwilik. Ta muretsegu selle eest omas elumajas ja hoidku ennast kaua niisuguses kohtas olemast, kus halb õhk on, kus näituseks palju inimesi koos asuwad.

2) Kehaliigutus, nimelt wärskes õhus, on, nagu iga terwele, nõnda ka raskejalgse naisele kasuline ja tarwilik. Liigutused aga, mis kange keharaputusega ühendatud on, nagu pikalt wältaw sõitmine konarlise tee peal ja halwas wankris, ratsa sõitmine, tantsimine, hüppamine ja muu selletaolarnane on kahjulik ning sellepärast põlata. Kehalik töö, isegi raske töö ei tee mingit kahju, kui naine sellega harjunud on, üksnes ei tohi see keha wenitusega ühendatud olla, ega kõweras olekus ettewõetud saada; kõhtu rõhuda ehk jõuudu tüdimuseni ära kurnata.

3) Riided olgu ilma ja harjumise järele. Raskejalgse suur kõht hoiab kuue hõlmad ihust eemalle, sellepärast piawad kõht ja kintsud pükste läbi külma eest warjatud saama. Keha kõwaste kinninõõrimise eest on hoida. Ka suka (sääre) paelu ei tohi liig kõwaste siduda, misläbi raskejalgse muidugi juba ülespunduma kippuwad aadrisooned selleks weel enam mõju saawad.

4) Puhtus on, nagu igaühele, nõnda iseäranis raskejalgse terwise hoidmiseks nõuetaw. Raskejalgne pesku oma suguosasid ja terwet

keha hoolega ning wahetagu tihti ihu- ja woodipesu. Kas külma- ehk sooja-weega wannitamisi tarwis läheb, selleüle andku arst otsust.

§ 140. 5) Toit olgu selle järele, kudas tarwitus nõuab; on isu suurem kui muidu, siis piab see waigistatud saama, ometi ei tohi raskejalgne oma kohuseks pidada, selle eest et ta last kannab, siis ka kahe inimese eest süia ning juua. Toitusid, mis temale tahtmise wastu on, ärgu söögu ta mitte wägise; kui kahjuta maiuse peale himu tuleb, siis andku ta sellele järele. Südame pöörituse tundmus ja oksendamine raskejalguse alustusel ei pia raskejalgset naist mitte söömast tagasi hoidma; just söömise läbi kaub see sagedaste. Siiski ärgu söögu ta iialgi ühekorraga palju. Niiheaste raskejalguse alustusel kui ka lõpetusel tuleb selleläbi hõlpsaste oksendamine. Palju raskejalgseid oksendawad üksnes hommiku wara, kui nad tühja kõhuga ülesse on tõusnud. Need naised piawad woodis wara-einet wõtma ja alles tükk aega pärast seda ülesse tõusma, siis jäeb oksendamine tulemata. Puhuselle ajawa ja raskeste seediwate toitude eest piab raskejalgne ennast hoidma; ta pangu ise oma keha juures tähele, mis toidud temale kõlbawad. Wiina, õlle, liig kange kohwi ja kange thee eest on tarwis hoida, sest need teewad terwisele kahju.

6) Kuse- ja roojuse wälljatühjendamine on raskejalgsel sagedaste takistatud, ja ometi on

juſt tema juures tähtjas, et mõlemad korralikult toimetatud ſaawad. Kõigite korraline eluwiis, uſin liikumine wabas õhus, hommiku wärske wee joomine, wärske ehk keedetud puuwilja parajuſes pruukimine ja petipiima (wõipiima) joomine kergitawad roojuſe wälljatühenduſt. Kipub kõhu-ummistus haiguſt ſünnitama, ſiis piab ämmamoor leiget kliisterit weeſt ehk kumelitheeſt meega, ſiirupi ehk piimaga, õliga ehk hea ſeebiga andma. Kõhu lahtitegemiſe wahendikkuſid annab ainult arſt. Mõnikord ſagedaste tulewat kuſele pakituſt ei tohi raskejalgne tagaſi tõrjuda.

§ 141. 7) Kõik kanged meeleliigutuſed, nagu ehmatus, rõem, wihaſtus, mure ja hirm wõiwad raikejalgſele ſuurt kahju teha ning piawad ſellepäraſt eemalle hoitud ſaama, niipalju kui ſee ämmamoori jõuus ſeiſab. Nimelt hoidku ämmamoor ennaſt ſünnituſte jutuſtuſte läbi raskejalgſe muret mahaſaamiſe kohta ſuurendamaſt ja wõidelgu kõigeſt wäeſt „kurjaſilma“ uſu wastu, mis mõni raskejalgne kardab.

8) Juuresmagamine ei tee terwe raskejalgſele mitte kahju. See ärgu ſündigu aga mitte liig tormiſelt, mitte liig ſagedaſte, ja ſaagu nõnda tõimetatud, et ſeal juures kõhtu ei ſuruta.

§ 142. 9) Rahwa ſeas on mitmed ſalawahendikud pruugitawad, mis palju enam kahju kui kaſu ſünnitawad. Ämmamnor on ſelle eeſt wastutaja, et tema rawitſemiſele uſaldatud

raskejalgsed neid ei tarwita. Tarwilisi arstiroh-tusid juhatab arst, kelle käest raskejalgne igal haiglikul juhtumisel nõuu piab küsima. Mõnes paikas on pruugiks, et raskejalgsed werd (aadrit) lasewad. See sünnitab palju kahju. Üksnes arst wõib ütelda, millal seda tarwis on.

§ 143. 10) Küsib üks raskejalgne ämmamoori käest nõuu, siis katsugu ta wõimalikult hoolega tema kõht ja suguosad läbi, aga kui raskejalgne seda kardab, siis seletagu ta temale läbikatsumise kasu ära. Mõnikord leiab ämmamoor korralisest olekust kõrwale minekuid, mida enne aimata ei wõidud ja mis enne sünnitamist teda raskejalgse ning lapse kohta tähtjad on. Sarnasel korral piab ämmamoor hirmu tegematalt seletama, et waja on arsti nõuu küsida. Ka rinnad piab ämmamoor läbi katsuma. Nimelt on esimest korda raskejalgsetel nisanibud sagedaste imetamiseks wähe kõlbulised ja tarwitawad ettewalmistamist. Kui nad weel raskejalguse teise poole sees pisukesed on, piawad nad igal päewal hellaste kahe sõrme wahel wälljawenitatud saama. Tihti aitab see lihtne toimetus; on nad aga liig sügawal, siis piab neid igal päewal ükskord gummist imemise pudeliga wälljaimema. Imemise pudeli puudusel wõib ämmamoor harilist klaaspudelit ehk kiwikruusi tarwitada, mille suu nisanibu laiune on; tema täidab nimetatud riista ruttu palawa weega kaelast saadik täis; walab wee usinaste jälle wällja

ja pistab pudeli nisanibu otsa. Sarnasel wiisil saab see wälljawenitatud. Seda ei tohi aga iialgi nõnda kaua teha, kuni walu hakkab. On nisanibud wäga hellad ja lõhkewad koguni, siis on lahjaks tehtud rummi, ehk tamme- wõi pajukoore keedisega pesemine kasulik. On aga nisanibude nahk wäga kõwa ja paks, siis piab neid peenikese õliga sagedaste wõidma ja peale selle seebiga hoolsaste puhtaks pesema.

§ 144. Raskejalguse wiimastes nädalites on meele ja keha rahu iseäranis tarwilik, kui sünnitamine ja nurgawoodi korralikult mööda piawad minema. Lapse esimeseks rawitsemiseks tarwis olewaid asju walmistagu raskejalgne naine parajal wiisil.

Kolmas osa.

Reeglimõeduliselt sünnitamiselt

§ 145. Sünnitamine on sündmus, milles ihusugu emast lahutatud, sellega raskejalgus lõpetatud saab. Seda sündmust nimetatakse ka mahasaamiseks ja ilmale toomiseks.

§ 146. Sünnitamine wõib igal raskejalguse ajal tulla. Ta wõib ka koguni ära jäeda.

Aja järele, millal sünnitamine tuleb, pietakse wahet:

1) Ekslik sünnitamine ehk enneaegne sünnitamine, see on niisugune, kui laps raskejalguse esimese 28 nädali sees ilmale tuleb. See laps ei suuda weel mitte wäljaspool emaihu elama jäeda.

2) Wara-aegne sünnitamine, see on niisugune, kus laps küll eluwõimuline, aga weel walmis ei ole, see on raskejalguse 29-mast kuni 39-ma nädalani.

3) Õigeaegne sünnitamine, see on niisugune, kus walmimiseni kantud laps ilmale tuleb, mis 40-ma nädali lõpuga sünnib.

4) Hiline sünnitamine. Koguni arwaste tuleb laps alles päraſt 40-mat, 44-mat, 46-mat ehk koguni päraſt 48-mat nädalit ilmale. Enamalt jault oli rehkendus wõlts, kui laps rehkendatud ajal ei sündinud.

§ 147. Sünnitamised on rasked ja kerged, loomulikud ja kunſtlikud, terwise järjelised ja terwisewastalised, õnnelikud ja õnnetumad, ühekordsed ja mitmekordsed ning nõnda edasi. Need on kõik niisugused lahutused, mille tähendus iseeneseſt selge on.

Kõige tähtjam lahutus, mille järele meie sünnituſi tahame jagada, on reeglimõeduliseks ja reegliwastaliseks sünnitamiseks lahutamine.

Ekslik-, warane- ja hiline sünnitamine on igakord reegliwastalised. Ka õigeaegne sünnitamine pole ikka reeglimõeduline; sünnitamine

wõib ka muul wiisil, kui aja järele, reegliteſt kõrwale minna.

Kõigiſt reegliwastalisteſt olekuteſt on päraſtpoole kõne. See osa kõneleb reeglimõeduliſeſt ſünnituſeſt.

Eſimene peatükk.

Wälja-ajawaiſt jõuududeſt, ſünnituſeaegadeſt ja ſünnitamiſe wältuſeſt.

§ 148. Ihuſugu loomulik wälljaajamine ſünnib peaasjalikult wäituste, see on lapſekoja kokkutõmbuste läbi. Wäituſed tulewad tahtmata ja on enamiste kange waluga ühendatud.

Wälljaajamiſt awitab wäituste kõrwal punnitamine, kõhu kokkulitſumine hinge kinni hoides, nagu see kõwa roojuſe wälljaheitmiſe juures ſünnib. See punnitamine tuleb osalt naiſe tahtmiſt mööda.

Ka ematupp wõib ennaſt tahtmatalt kokkutõmmata, nagu lapſekodagi. Õigeaegſe ſünnitamiſe juures on tupe kokkutõmbamiſe mõjul wähe tähtjuſt.

§ 149. Wäituſed tulewad hookaupa. Wäitus teeb kanget walu, mis riſtluuſt rüppe (ſüle) kohta läigatab. See walu hakkab taſakeste peale, läheb pikkamööda wäga kangeks ja jäeb ſiis pikkamööda jälle järele. Nõndaſama

nagu walu hakkab üheaegne lapsekoja kokkukiskumine kergelt, läheb siis wäga kangeks ja kaub wähe haawal jälle ära. Kokkukiskumist lapsekoja kõwaks minemise juures saab käe peale panemise läbi tunda. Kokkutõmmates läheb lapsekoda ümargusemaks kui ta muidu on, ja sest et ta naise sellile oleku juures tahapoole ei saa minna, ajab ta ennast iga kokkutõmbamisega ühtlasi ette kõhu poole ülesse, nagu seda selgeste tunda wõib. Wäituse ajal lööb naise puls enamiste sagedamalt kui enne; kui wäitus üle, läheb ta jälle harwemaks.

§ 150. Wäitused on sünnituse alustusel harwemad, lühemad ja nõrgemad; mida kauugemalle aga sünnitus kuni lapse wällja-ajamiseni läheb, seda sagedamaks, pikemaks, kangemaks ja walusamaks nad saawad. Wastu sünnitamise lõppu lähewad wäitused kõige kangemaks, seal ei jäe ka teda saatew walu ristluu- ja rüppekohta, ta läigib niuetes, kintsudes, sagedaste terwes jalgades. Sinna juurde selsib nagu roojuse tühjendusele ja kusele tungimise tundmus; naine tuleb suurde äritusesse, tema nägu läheb palawaks ja punaseks, tema higistab, wäriseb ning kisendab walu pärast; sagedaste tuleb ka oksendus.

§ 151. Wäituste loomu ja nende tagajärje järele sünnituse edasimineku peale jagatakse wiimane järkudesse ja nimetatakse sellejärele wäitusi mitmet moodi.

Sünnitus on kolme ajajärguline.

1) Emakasuu awamine;

2) lapse wällja-ajamine;

3) järelsünnituste wällja-ajamine.

Sedamööda on ka sünnitusewäitused kolme seltsi: Peale selle on juba enne sünnitamist wäitused ja teised wäitused pärast sünnitamist, nõnda et ühtekokku wiis seltsi wäitusi on.

§ 152. Esimesed wäitused nimetatakse ettekuulutajateks ehk eeswäitusteks. Nemad tulewad sell ajal, kus lapsekoda alla wajub, see on wiimastel 3-mal ja 4-mal raskejalguse nädalal, alustuses harwemalt ja nõrgemalt, wastu sünnitamist wiimaste nädalite sees sagedamalt ja tugewamalt. Nad piawad ühe ehk mitu päewa wahet. Naised, kes esimest korda raskejalgsed on, tunnewad nendest enam ehk wähem walu. Nendel naistel, kes juba sünnitanud, on nad enamiste waluta. Selle aja sees ja nende eeswäituste läbi kaub esimest korda raskejalgsetel tupeosa sootumaks, mitmendamat korda raskejalgestel läheb nüid juba lahtine lapsekoja kaelakaanal lühemaks. Mõlemate juures läheb tupp pehmeks, laiaks, palawaks ja lõgaseks rohkendatud lima wälljawoolusе läbi. Ka wälimised suguosad lähewad enamiste pehmemaks ja laiemaks. Läbikatsuja ämmamoor tunneb neid wäitusi lapsekoja kõwaks ja ümargusеks minemisest. Mitmendamat korda raskejalgeste juures, kellel muna

sõrmega emakasuus kätte wõib saada, tunneb ämmamoor ka põie pinewalle minemist.

§ 153. Teine selts wäitusi on ettewalmistawad ehk awawad, ka weewäitusteks nimetatud. Nende tulek tähendab sünnitamise algamist, naist nimetatakse nüid lapsesünnitajaks ehk lapsehädalisеks.

Need wäitused, niisama ka nende walu ja lapsekoja kokkukiskumine, on kangemad ja wältawad igakord kauemini kui eeswäitused, nad tulewad sagedamalt ja reeglimõeduliselt, waheajad on selleläbi lühemad, enamiste mitte üle weerand tunni. Koguni haruldasel kordadel puudub ka awawa wäituste juures walu ehk on tähtjuseta.

Reeglimõedulise wäituse juures saab iga lapsekoja seina punkt põhja poole tõmmatud. Emakasuu ääred piawad selleläbi koost lahti minema, lapsekoja suu ennast awama ning laiendama.

§ 154. Emakasuu awanemise läbi jäeb ikka suurem osa munast emakasuus paljaks. Üks weel suurem muna osa läheb lapsekojaseina külleşt lahti, seşt et see ennast ülesşepoole kiskudes muna pealt ära koorib. Et aga sõelanahk, mis lapsekoja ilanahk on, suuremalt osalt muna külge jäeb, siis piab tema lahtikäristamine lapsekoja küllest pisukest weristamist sünnitama. Weri on wälljawoolawa lima peenikeste joontega segatud. Seda pisukest weristust, mis emakasuu

awamiſega ühes käib, nimetatakſe „tähendu-ſeks“; tema tähendab ſünnitamiſe alguſt.

§ 155. Et lapſekoja ruum kokkutõmbamiſe läbi piſemaks jäeb, ſiis astub igakordſe wäituſe juures lapſerakk kõwaste emakaſuhu ja on temale nõnda laienemiſes abiks. Peale wäituſe läheb lapſekoda jälle laiemaks ja põis ſelleläbi lode-wamaks. Kui aga emakaſuu ennaſt täieste awa-nud on, nõnda et ainult weel üsna kitſas pa-listus bekkeniſeinade ees ja kõrwal tunda on, — „emakaſuu on kadunud“ —, ſiis jäeb lapſe-koda ka peale wäituſe juba piſemaks, ſiis piab ka rakk peale wäituſe pinewille jäema, „ta on lõhkemiſe walmis“. Lähema tugewa wäituſe juures läheb rakk lõhki ja eſimene lapſe-weſi woolab wällja.

§ 156. Sellega on eſimene, awaw ſünni-tamiſejärk lõppenud; mitte aga lapſewee wälljawoolamine, waid emakaſuu täieline awamine on ſee, mis eſimeſe ſünnitamiſeaja lõppu tähendab. (Reegliwastalistel kordadel wõib rakk waremine, aga ka hiljemine lõhkeda).

§ 157. Kas ühte joont ehk haru-kordadel ¼ kuni 1 tunni waheaja järele astuwad nüid wäituſed rohkendatud jõuul ja ſageduſel ülesſe. Need on teiſe ſünnituſeaja wäituſed, neid nime-tatakſe ſurumiſe-, ajamiſe- ehk lapſewäi-tusteks, ſeſt et nad lapſe bekkenisſe ja bekkeni läbi wällja ajawad. Surumiſewäituſed on, juſt nõndaſama nagu awawad, terwe lapſekoja kokku-

tõmbamised; terwe lapsekoja sisemus saab nende läbi kange litsumise alla pandud; ja et üksnes nüid atwatwas emakasuus seda litsumist ei ole, läheb laps näituste surumiste eest emakasuu poole.

§ 158. Ajamisewäitused sünnitatwad enam kui atwatwad seda kanget tungiwat pakituse tundmust, mis harjumata emad mõnikord sitale pakituseks arwatwad. See tungiw tundmus sunnib lapsehädalist tahtliku kaas-surumisele, ta otsib käte ning jalgadele kindlaid tugesid, piab hinge kinni ning punnitab nagu sittudes, ta „toimetab wäitusi".

See wäituste toimetamine mõjub wäljaspoolt tugewaste litsudes lapsekoja peale, takistab teda kõhtus weel kõrgemalle ülestõusmises, ja awitab, lapsekojale tuge andes, ettepoole nihkuwal lapsel wastasolewaid takistusi äratõita.

§ 159. Kui lapse pea oma jämedama kohaga emakasuus seisab, üteldakse: „ta seisab kroonimises". Kui tema bekkeni põhja juurde on jõudnud, surub ta tammi ja pärasoolika igal wäitusel kangeste ette- ja allapoole, „ta surub peale". Siis tuleb ta laiale surutud häbedusemokkade wahelt nähtawalle, „ta tuleb läbilõikamisesse". Wäituste walu juurde tuleb nüid kange wälimiste suguosade käristamise walu lapse pea läbi tungimiseşt. See walu kõwendab nüid wäitusi, sunnib lapsehädalist kangelle, pal-

jude naiste juures nüid üsna tahtmata kaas-pressimisele ja paneb sagedaste liikmed ning kõik keha wärisewa liikumisele. Sellepärast nimetatakse need wiimased ajamisewäitused ka raputus-wäitusteks. Iga niisugune raputus-wäitus ajab pea kange walu all kauugemalle häbeduse-prau sisse. Iga wäituse waheajal nihkub ta, just nagu esimeses sünnituseajas loomapõis, jälle tagasi, kuni ta wiimaks jämedama kohaga ka wäituste waheajal häbeduse prausse seisma jäeb, „ta on läbilõikamisel". Kange waluga ajab teda siis lähem wäitus üle tammi wällja, „ta lõikab läbi".

§ 160. Walu ja wäitused jäewad nüid sagedaste natukeseks ajaks seisatama, siis ajab üks ainuke ehk paar wäitust lapsekeha wällja; tema järel tuleb ülejäenud lapsewesi, nõndanimetatud „teine wesi". Sellega on teine sünnituseaeg, wällja-ajaw ajajärk lõppenud. Terwe lapsekoda on kokkotõmbamise läbi palju pisemaks jäenud. Emakook ise ei wõi ennast mitte kokkukiskuda, sellepärast sai ta lapsekoja kokkutõmbamise läbi selle seinast nüid juba suuremalt osalt lahutatud. Sealjuures rebisewad suured weresooned katki, mis emakooki lapsekojaga ühendawad. Wälimine werewoolus tuleb sellepärast sagedaste otse lapse wälljaajamise läbi.

§ 161. Nüid alustab kolmas sünnituseaeg, järelsünnituste ajajärk. Lapsekoda on nüid nagu kõwa ümargune keha üle häbeduse-

luu, kuni naba ligidalle ulatawalt, läbi lodewalle jäenud kõhu tunda. Emakook, munanahad ja üks osa nabanööri, ühtekokku järelsünnitusteks ehk päramisteks nimetatud, on alles lapsekojas. Lapsekojaseinast wälljawoolaw weri tungib lahti läinud emakoogi tühja munakoopasse. Natuke werd tuleb enamiste ka wällja, aga wälimine werewoolus wõib selle aja ümber puududa, kui nimelt munanahad alles ümberringi lapsekoja seinade külles kinni on.

§ 162. Päramiste lapsekojast wälljatõuukamine sünnib uute kokkukiskumiste, järelsünnituste wäituste läbi, mis niisama nagu endised wäitused, ämmamoorist läbikatsumise abil selgeste tuntud wõib saada, mida aga palju lapsehädalisi, nimelt esimest korda sünnitajad, sagedaste sugugi ei tunne. Iga niisuguse järelsünnituse wäituse ajal ajab natuke werd ära. Järelsünnitusewäitused ajawad emakoogi tupe sisse. On palju werd emakoogi taga, siis ajab see teda ka kohe kuni suguosade ette. Enamiste aga jäeb ta esiotsa lodewas kaelakaanalis ja tupewõlwis seisma; munanahad on ka nüid alles osalt lapsekojaseina külles kinni. Sest et päramiste pikem wiibimine tupes kahjulik on, siis piab ämmamoor, nagu päraſtpoole õpetatud saab, seda sealt äraſaatma.

Kui lapsekoja sein ennast kohe lapse wälljaastumise järel iseäranis heaste kokku tõmbas, on lapsekojaseinast werewoolus järelsünnituse

ajal pisuke. Siis ei saa ka emakook muna sisse tuubitud, ja sündinud päramistel pole siis sile wesinahk wäljaspoole, waid werine külg, mis lapsekojaseina külles kinni oli.

Needsamad wäitused, mis päramised ja nende taha kogunud, enamiste tarretanud were wälljaajawad, teewad lapsekojaseina jälle lühemaks ja kindlamaks. Suurte weresoonte seinad saawad selle läbi üksteise wastu surutud ja nende awadused kinni pandud, nönda et wereajamine lõpetatud reeglimõedul wälljaajamise järel seisma ehk ometi koguni pisukeseks jäeb. Need wäitused pressiwad lapsekoja tagumise seina wastu esimest, nönda et lapsekoda iseäranis eest tahapoole pisemaks, see on lapikumaks läheb. Wäljaspoolt kobaw käsi wõib seda heaste äratunda.

Lapsekoja kael jäeb esiotsa weel laiaks ning lodewaks, ta ripub pärast sünnitamist lodewalt laia tupewõlwi sisse alla. (Waata pilt 15.)

On päramised ema suguosadest wäljas, siis on sünnitamine lõpetatud, naist nimetatakse nüid nurganaiseks.

§ 163. Ka nurgawoodis weel tõmbab lapsekoda ennast mitu päewa pikalt kokku ja jäeb selleläbi pisemaks. Need kokkutõmbamised saawad nimelt naistest, kes juba ennemalt sünnitanud on, tuntud; neid nimetatakse järelwäitusteks.

§ 164. Nönda on siis kolm sünnituseaega wõi sünnituseajajärku:

Esimene sünnituseaeg — awamiseajajärk.

Teine sünnituseaeg — wälljaajamiseajajärk.

Kolmas sünnituseaeg — järelsünnituseajajärk.

Sellewastu on wiis wäituste seltsi, sest et ka enne ja pärast sünnitamist wäitusi on:

1) Eeswäitused, ettekuulutawad wäitused— raskejalgusewäitused.

2) Awawad, ettewalmistawad wäitused.

3) Ajawad wäitused, lapsewäitused.

4) Järelsünnitustewäitused

} sünnituse-wäitused.

15. pilt. Lapsekoja seis, kui päramised wälja on saadetud. §§ 162, 163, 164 ja 165. juurde. (1/5 loomulikust suurusest.) v = tähendab: eestpoolt waadates. h = takka waadates.

5) Järelwäitused — nurgawoodiwäitused.

§ 165. Sünnitamise wältus on wäga mitmekesine. Naistel, kes juba ennemalt sünnitanud, mitmendamat korda sünnitajatel, lähewad esimene ja teine sünnituse aeg rutemalt

mööda. Järelsünnituseajajärk on esimest korda sünnitajatel lühem.

Keskmine reeglimõeduline sünnitamise wältus on esimest korda sünnitajatel:

Esimene sünnituseaeg . . .	16
Teine sünnituseaeg . . .	1¾
Kolmas sünnituseaeg	¼ tundi.
Ühtekokku	18 tundi.

Mitu korda sünnitajatel:

Esimene sünnituseaeg	10
Teine sünnituseaeg .	1
Kolmas sünnituseaeg. . .	¼ — ½ tundi.
Ühtekokku ligi	12 tundi.

Need keskmised sünnitamisewältuse arwud saiwad selleläbi leitud, et 10,000 loomulikult lõpetatud sünnituste wältus kokkuarwatud ja 10,000 läbi jagatud sai. Reeglimõeduliste sünnituste enamus lõpeb lühema aja sees.

§ 166. Ennemalt jagati sünnitust wiide ajajärku. Wiimased eeswäitused nimetadi esimeseks sünnituse ajajärguks, selleläbi sai awamiseajajärk teiseks; lapse wälljaajamine jautadi kahte ajajärku, nõnda et kuni sisselõikamiseni kolmas, kuni lapse sünnitamise lõpetuseni neljas sai arwatud. Järelsünnituse ajajärk nimetadi siis wiiendamaks sünnituseajajärguks.

Teine peatükk.

Wiisist ja kombest, kudas laps läbi bekkeni läheb, sünnitamise mehanismusest.

§ 167. Reeglimõeduline bekken on parajaste just nõnda lai, et walmis laps waewaga läbi peaseb; wälljaajawal jõuul on bekkeniruumis tähtjaid takistusi ära wõita.

Iga suurem lapseosa, mille läbimõetja bekkeni läbimõetjat kauniste äratäidab, nagu pea, pihad ja perse, leiab, kui ta läbi bekkeni saab aetud, bekkeni seinadest kanget wastuseismist, mis teda sunnib määratud pööramisi tegema ja selleest sihist, mille poole teda saab aetud, mitmetpidi ära põikama. Seda nimetatakse sünnitamise mehanismuseks.

§ 168. Esiteks piab bekkenist läbi minew lapseosa pikuti juhtjoont liikuma. Juhtjoonel on teine siht kui sellel, millesse laps saab aetud. Last wällja-ajawa jõuu siht on joon, mis esimeselt, tagumiselt, paremalt ja pahemalt lapsekoja seinast ühetasa eemal seisab. See joon on, kui lapsekoda naise sellile olekul wastu tagumist kõhuseina kolme alumise niuudelüli juures seisab ja umbes 22 sentimeetrit pikk läbimõetja on, 11 sentimeetrit kolmandama niuudelüli ees ja jookseb sealt keset awatud emakasuud ja bekkeni sisseminekut läbi. Juhtjoon läheb wälljaajawa jõuu sihist pisukeses bekkenis esite

natuke tahapoole, siis tähtjalt ettepoole. Eesminew lapseosa, kui ta, nagu näituseks pea, pisukese bekkeni läbimõetja ära täidab, saab sellepärast sisseminekus tugewamine wastu esimest, wälljaminekus wastu tagumist bekkeniseina aetud, ja sest et need seinad serwite on, pöörab tema nendest ära, muidugi ühe osa wällja-ajawa jõuu kautamisega. Sellest tuleb siis, et wälljaajamise algul eesolewa osa wastu esimest bekkeniseina seisaw külg rutemine ettenihkub ja selleläbi sügawamalle seisma tuleb ning läbikatsuwal sõrmel hõlpsam kättesaada on; et sellewastu hiljemalt, bekkeniwälljaminekus, tagumise bekkeniseina ääres olew külg tugewas lookas allapoole ja ette sirgeldab ning selles sihtis suguosadest wällja läheb, kuna eesolewa osa eesolew külg siin pöördepunktiks on ja nüid peaaegu waguši seisab. See loogawormiline liikumine on loomulikult igakord bekkeni ristiläbimõetjas seiswa lapseosa läbimõetja keeramisega ühendatud.

§ 169. Teiseks libiseb lapsekojast aetud lapseosa bekkenis oma suurema läbimõetjaga igakord bekkeni suuremasse läbimõetjasse, nõnda et siis enamiste bekkeni wiltu läbimõetjasse sisseastuw lapseosa suurem läbimõetja bekkenikitsuse peal, kus isteastlab oma sidemetega risti- ja wiltu läbimõetjat kitsustawat, peaaegu täieste õige läbimõetjasse astub. Bekkeni wälljaminekus hoiab eesminew lapseosa seda seisu, sest et bekkeniwälljakäigu otse läbimõetja isteluu tagasipainumise läbi

laienemise wõimuline on, ja et ta, kui see laiendus sünnib, suurem on kui risti läbimõetja.

Nõnda on siis lapseosa etteliikumine looga- ja kruwiwormiliseſt kokkupandud; loogawormiline liikumine on juhtjoone, kruwiwormiline bekkeni otse- ja ristiläbimõetja mitmetmoodi oleku läbi ettekirjutatud.

§ 170. Nagu lapse ainukene reeglimõeduline seisatus peaseisatus on, nõnda on ainukene reeglimõeduline sündimine pea sündimine ja pealegi ettepoole pöördud pisukese fontanelliga.

§ 171. Pealuu, mis enamiste wastu raskejalguse lõppu ennast kindlaste bekkenisissemineku peale seadis, sagedaste ka juba kaunis sügawalle bekkeni sisse astus, kus teda katsuw käsi läbi tupewõlwi tundis, saab tihti ettekuulutawa ja esimeste awawa wäituste läbi, mis lapsewett wastu emakasuud ajawad, jälle natuke ülessepoole tõstetud, nõnda et ta kõrgemal ja liikuwam, ehk ka seestpoolt läbikatsuwa sõrmedele sugugi tunda ei ole.

Sellejärele kui emakasuu awanenud, põis lõhki läinud ja esimene wesi ärajooksnud on, saab nüid lapsekoja kokkutõmbamise läbi pea bekkenisissekäigu ja emakasuu sisse pressitud. Tema seis on terwe lapse järele, kõige sagedamalt (esimene peaseisatus) pahemalle ja natuke ettepoole pöördud pisukese fontanelliga. Selleſt jookseb nooleõmblus paremalle ja tahapoole suure fontanelli juurde,

mis, nõndakaua kui pea bekkenisisseküikus seisab, niisamati ilma raskuseta, sõrmega katsuda ulataw on.

§ 172. Pea nihkub nüid wäituste jõuu läbi bekkenisse alla, loomulikult juhtjoont mööda. Wäitused mõjuwad lapsekojakeres ja lapsekoja põhjas lapse kere peale; peaasjalikult lüliſamma läbi istutab nende jõuud ennast lapse pea peale edasi. Sest et lüliſammas kuklataguse külles kinni on, siis astub esiteks kuklatagune ikka sügawamalle, kuna eespea suure fontanelliga enam ja enam tagasi jäeb. Selleläbi kujutab pea suurema otse läbimõetja asemel lühemat pikust wiltu läbimõetjat bekkenis. Mida sügawamalle pea kitsasse alumisse bekkenikohtadesse nihkub, seda enam on tal waja seda seisu wõtta. See praegu kirjeldatud pea hoidmise muudatus, mis meie eneste peanikutamise sarnane on, mis pööramisega ristiläbimõetja ümber ühendatud on, ei puudu iialgi reeglimõedulise peasündimise sünnituse mehanismuse juures. Bekkenikitsuse peal, nihkub pikukene fontanell pahemast bekkeniseinast kruwiwiisil ettepoole wastu häbedusejuga, nõnda et nägu wastu ristluud ja isteluud seisma tuleb.

§ 173. Niikohe kui pea bekkenis suuremat wastuseismist leiab, sagedaste juba sissemineku juures, tihti alles wastu wälljaminekut, saawad liikuwalt õmmelustes ühendatud peakondid oma äärtega natuke üksteise üle lükatud, nimelt tagumine peakont pealaeluu tagumise ääre alla.

Selleläbi saab pea bekkeniwormi pressitud ja edasi nihkumiseks kohalisemaks. Et pea selleläbi pisemaks läheb, jäeb teda kattew nahk lodewelle, teda tuntakse nagu woltidesse tömmatud kõige sügawamal seiswa parempoolse pealuu külles olema. Pikkema litsumise juures tekkib siis peapaistetus, mis woldid jälle wällja pingutab. Samasugune ülessepundumine trehwab ka lapse teise seisatuste juures seda osa, mis kõige kauugemal ees on, seda paistetust nimetatakse üleüldiselt sünnitusepaistetuseks, ka lapsepaistetuseks, ükskul kordadel peapaistetuseks, näupaistetuseks j. n. e. igakordse eesolewa osa järele. Nagu üks liige ülespundub, kui temale pael kõwaste ümber siutakse, nönda pundub röngaswormiliselt emakasuust ja bekkenist ümberpiiratud lapseosa kõige kauugemast eesolewast kohast.

§ 174. Nönda jõuab pea kuni bekkenwälljaminekusse. Siia saades on wõlwitud tagapea kitsalt wastu häbeduselooga kumerust, kuna lapse kukal häbeduseluu tagumise külle wastu saab litsutud; lõuug on kõwasti wasta lapse rinda, eespea ja nägu waatawad rist-ja isteluu õõnestusse. Läheks pea selles sihtis ja seisus edasi, siis wõiks ta ainult läbi tammi ning persse minna. Wäitused ajawad teda selles sihtis ja selleläbi saawad bekkenipõhja pehmed osad, nimelt tamm kangeste pingutud ja käristatud; aga nende wastuseismine sunnib pead ettepoole, häbeduseprau poole pöörama. See sünnib järgmisel wiisil. Wäitu-

sed ajawad tagumise peaosa ikka kõwemalt wastu bekkenipõhja, nad ajawad ühtlasi ka lapse kere ikka kõwemine bekkenisse sisse. Rind litsub nüid lõua ese ees edasi ja selleläbi piab pealagi ning hiljem otsaesine tammi ja perselnud ikka kaugemalle tagaspidi suruma. Bekkenipõhi, mis pea edasinihkumise wastu seisis, tuleb selleläbi ikka enam serwiti seisule wastu wälljaajamise jõuu sihti ja selle serwiti pinna juures libiseb wiimaks pea, kuna nüid lõug rinnast eemal on, ettepoole, laiendatud häbeduseprau wahelt wällja. Sealjuures on lapse kukla hauk kõwasti wastu häbeduselooka. Kukal, mis enne ikka kõwemine painutatud sai, saab nüid siitsaadik kõwaste wälljasirutatud. Pea teeb seal juures jälle ühe keerutuse oma ristiläbimõetja ümber, aga teisipidi, kui see enne bekkenis sündis. Pea tagumine osa astub ettepoole, kuna pealagi, otsaesine ja wiimaks nägu kange tungimisega üle tammi saawad weeretatud. Pea läheb bekkeni juhtjoones häbeduseosadest wällja.

§ 175. Nüid on pea sündinud. Kuna see sündis, astusiwad õlad bekkeni sisse, lapse esialguse seisatusega ühtewiisi pahemas wiltu läbimõetjas. Õlad on niisama nagu pea sunnitud, oma suurt läbimõetjat bekkenikitsuses bekkeni otse läbimõetja poole pöörama. Selg jäeb sealjuures, nagu ta alguses oli, pahemalle ja natuke ettepoole pöördud; parem õla topib ennast häbe-

duſelooga alla ja pahem ſaab, nagu enne pea eſimene külg, üle tammi wällja weeretatud.

§ 176. Sellejärele kui pea häbeduſeoſadeſt wällja tuli, polnud temal enam tarwis määratud ſeiſu wõtta, tema keeras, nagu ta enne oli ſeisnud, oma näu jälle enam paremalle poole. Kuna õlad ennaſt bekkenis keerawad, läheb pea loomulikult nende keeramiſe järele ja nägu pöörab ennaſt nüid täieste wastu ema paremat kintſu. Seda liikumiſt nimetatakſe pea wälimiſeks pööramiſeks.

Lapſe muu kehal on piſemad läbimõetjad, nad ei täida bekkenit mitte ära. Pea ja õlad on juba bekkenis nõnda palju ruumi teinud, et lapſe muu keha igal ſeiſul läbi wõib minna; tema hoiab ſiis enamiſte muutmatalt ſeda ſihti, mis tal õlade läbimineku juures oli, ja ſaab paremalle poole pöördud kõhuga ema kintſude wahele wällja aetud. Mõnikord pöörab laps ennaſt weel niueteſt läbimineku juures ſell wiiſil, et tema nägu ſinna poole waatab, kus emalgi.

Peapaiſtetus tuleb ſelle ſeiſatuſe juures ſündimiſel paremapoolſe pealaeluu külles piſukeſe fontanelli juures ette.

§ 177. Teiſe peaſeiſatuſe juures, kus lapſe ſelg ja ſiis ka piſuke fontanell paremalpool ſeiſab, ja pahempoolne pealaeluu ees on, on eeskäik üsna niiſamaſugune. Ka ſiin keerab pea bekkenikitſuſe peal otſe läbimõetja poole, piſuke fontanell nihkub paremalt poolt häbeduſe-

looga alla. Sündinud pea pöörab näu pahema kintsu poole, pahem õla astub häbeduselooga alla, laps sünnib pahemalle poole pöördud kõhuga; pea paistetus on pahempoolse pealaeluu peal pisukese fontanelli külles.

§ 178. Teise peaseisatuse juures on mõnikord, kui pea bekkenisse astub, pisuke fontanell enam tahapoole. Seal on siis seaduseks, et pea warssi nooleõmblusega bekkeni risti- ja siis wastuolewas wiltu-läbimõetjas ennast keerab, nõnda et pisuke fontanell ette seisma tuleb.

Kolmas peatükk.

Kudas sünnitaja ennast piab pidama ja mis ämmamooril reeglimõedulise sünnituse juures teha on.

§ 179. Reeglimõeduline sünnitus saab loomuliku wälljaajamise jõuu läbi ema ja lapse heaks lõpetatud. Need jõuud toowad lapse ilmale, mitte ämmamoor. Sellepärast algab ämmamoori toimetus õiete alles pärast lapse sündimist.

§ 180. Siiski aga on ämmamoori kohused juba terwel reeglimõedulise sünnituse wältusel wäga tähtjad. Tema piab muret kandma, et kõik kauugele jäeks, mis reeglimõeduliſt jookſu takistada wõiks; ta piab muret kandma, et kõik

tähele saab pandud, mis reeglimõeduliſt toimetuſt otſani hoiab, mis laſt ja emat ka päraſt ſündimiſt terwiſes hoiab; ta piab hoolſa küſimiſe waatlemiſe ja läbikatſumiſe läbi asjatoimetuſt igal ajal ſilmas pidama, et mitte kõige wähem reegliteſt kõrwale minek temaſt tähelepanemata ei jäe, ſeſt iga kõrwale mineku juures tuleb köik ſelle järele, et ämmamoor õigel ajal ning õigeste toimetab, nagu ſelle raamatu kuuendamas oſas õpetatud ſaab.

§ 181. Tuleb ämmamoor ühe naiſe juurde kes ſünnitada mõtleb, ſiis piab ta küſimiſte ja katſumiſte läbi järgmiſed küſimiſed ära wastama:

1) Kas naine ülepea raskejalgne on?

2) Kas kaua on raskejalgus wältanud;

3) Kas oli naine kõigil raskejalguſe ajal terwe ja on tema ſeda nüid?

4) Kas ſünnitamine on alganud?

5) Kui kauugel on ſündimine, kas on wäituſed ſageduſe, kestuſe ja kõwaduſe pooleſt ſünnituſe-aja kohaſed?

6) Kas laps elab?

7) Kudaspidi laps on?

8) Kudas on bekken, kudas on pehmed ſünnituſeoſad loodud?

9) Kas naine juba enne on ſünnitanud ja kas on endiſed ſünnituſed õnnelikult korda läinud?

§ 182. Wastus ühe ehk mitme küſimiſe peale nende ſeaſt on ämmamooril ſagedaſte juba

endiſteſt kuulamiſeſt ehk läbikatſumiſeſt tuttaw. Ka kui naine temale koguni tundmata on, ſaab temale kostus, kas raskejalgus olemas on, kas ſünnitamine alganud, kas laps elab ja kudaspidi ta on, enamiſte eſimeſel läbikatſumiſel ilma küſimata ſelgeks. Ämmamoor piab aga meeles pidama, et kõik need küſimiſed wastata tulewad. Tema teab ka ſelleſt, mis ſiitſaadik õppinud, mis temal küſimiſte, mis läbikatſumiſte läbi tarwis teada on, ta ei hakka mitte walu ſees maas lamatwa naiſe käeſt küſima, kas ſee raskejalgne on ehk kudaspidi laps ſeiſab.

Ämmamoor alustagu küſimiſtega, wõtku ſiis wälimiſt läbikatſumiſt ette ja mingu ſellejärele ſiſemiſte läbikatſumiſtele.

§ 183. Endiſte ſünnitamiſte otſuſtamine nõuab koguni iſeäraliſt ümberwaatuſt. Ainult kui asjaſeiſukord kõigite üheſugune oleks, piaks ſünnituſte jooks jälle ſeeſama olema. Hiljemad ſünnituſed on enamiſte kergemad kui eſimene, ſeſt et ſündimiſe tee laiem on. Aga hiljemad lapſed on enamiſte ſuuremad kui eſimeſed. Lapſe ſeiſatus, ſeis, pidamine oliwad ehk endiſe ſündimiſe juures ſüidlaſed, kui ſee reeglimõeduliſelt ei läinud, ehk oli naine ſeekord haiglaſem ja nõdrem, ehk oli tema raskejalguſe wõi ſünnitamiſe ajal wäljaspidi wiga ſaanud, mille eeſt oleks pidanud hoitud ſaama. Aga üks ehk teine nendeſt juhtumiſteſt wõib ka otſe praegu eeſolewa ſünnituſe juures kahjulikum olla kui enne. Selle-

päraſt ei tohi ämmamoor endiste ſünnituste järele lõpeotſuſt teha ſelle kohta, mis ees on. Ta piab kõik endiſed ja nüidſed asjajärjed hoolega läbikaaluma, niipalju kui ſee tema jõuus ſeiſab.

§. 184. Näitab nüid, et raskejalgus oma reeglimõeduliſel lõpul ning ſünnitus-käigul on, ja tulewad ka teiste küſimiste peale rahulolemiſe wääriliſed wastuſed, ſiis teeb ämmamoor ſelleſt otſuſe, et ſünnitus wististe reeglimõeduliſelt olema ſaab. Tema teatagu ſeda head lootuſt ſünnitajale ja waigistagu teda, kui ta kartlikuks läheb. Tema iſe aga hoidku oma tähelepanemiſt ülewal ja teadku, et igal ajal reeglitwastaline lugu wõib juhtuda.

On aga ühe ehk teiſe küſimiſe kohta kahtluſt wõi pole wastus ſoowitaw, ſiis on ämmamooril nõnda toimetada, nagu teda on õpetatud. Jialgi aga ei tohi tema naiſt oma kahtlaſe awaldamiſe läbi hirmutada.

§ 185. Leiab ämmamoor tarwiliku olema, ſünnituſeawitajat juurde kutſuda, ſiis piab ta ſelleſt kindluſega rääkima. Soowib ſünnitaja, ehk ſoowiwad tema omakſed ſünnituſeawitaja ehk arſti kutſumiſt, ſiis ei tohi ämmamoor iialgi ſelle nõuule wastu panna, kui ta ka kõik korras leiab olema; ta ſaaks ſellepärast raſket wastutamiſt eneſe peale koormama.

§ 186. Kui ämmamoor ſünnitaja ſeiſu-

korra üle sellguselle on jõuudnud, siis seadku ta kõik tarwilised asjad korrale.

Sünnitamise tuaks olgu seesama, milles naine nurgawoodit saab pidama. Kui ämmamooril luba walida on, siis waligu ta sünnitamise- ja nurgawoodi toaks kõrge, walge, kuiw, kõigest wälimisest ja tubasest kärast kõrwaline, rahulik kammer. Liig hele päikesewalgus piab ära hoitud, ööseks tarwiline walgustus ja külmal aastaaegadel paras soojus umbes 14 graadi Reamuri järele muretsetud saama. Õhk olgu puhas, kanged haisud piawad eemalle hoitud saama. Arglikud omakseb, üleliigsed pealtwaatajad piawad wiisakaste, aga tõeste ära saadetud saama. Üks ehk kaks naist, kes sünnitajale meelejärele on, wõiwad kambrisse jäeda, et ämmamoori awitawad, kui sellel abi tarwis on. Pang ehk pott, mille peal sünnitaja oma hädatarwitust toimetab, piab kambris ehk kõrwalises tuas walmis olema; wällja ei tohi sünnitaja mitte oma asjale minna.

§ 187. Sünnitamise asemeks olgu matrats ehk põhukott; pehmed sulepadjad, kuhu sünnitaja sisse wajub, ei ole sünnitamiseks kohased. Woodi jalutsi-lauast piab lapsehädaline oma jalgadele tuge leidma. Kumbagi sängisamma külge olgu pael siutud, mille otsast kinni hoides lapsehädaline sünnitamise hiljemal aegadel ennast tuetada wõib. Ase olgu nõnda tehtud, et keha harjunud seisatusel mõnusasti puhata wõib. Misjuguse1

korral üks määratud seisatus sünnitajal kohaline on, saab ükskuses õpetatud. Woodi-lina (palaka) alla piab wahariide ehk muu weekindla riide lautama, et wälljawoolaw wedelus terwet woodit ära ei liuta. Woodi saagu nõnda seatud, et mõlemist küllest juurde peaseb; sealjuures ei tohi ta aga liiaks ahju, akna ehk ukse lähidal seista, ja saagu, kui tarwis, tõmbawa õhu eest sirmi läbi warjatud.

§ 188. Lapsehädalise riided olgu lahtised ja laiad, aga soojad. Pükstd saagu jalast ära wõetud. Katteks on kõige parem willane tekk, millele linane riie peale õmmeldud. Ämmamoor pangu seda tähele, et lapsehädalise keha üleni puhas on. Sellel asjal on ka nurgawoodi kohta suur tähtjus.

Tarwiliste pesemiste juures olgu ämmamoor aitamas; ta muretsegu ka, et lapsehädalisel juukseb tanu ehk rätiku läbi korraliku seisule saawad kinnitatud, sest et juukseid lähematel päewadel kammida ei tohi.

§ 189. Pikemalt kandku ämmamoor selle eest hoolt, et sooja ning wõimalikult külma wett igal ajal käepärast saadawal on. Lapse pesemise tarwis lasku ta wann juurde muretseda. Tema hoolitsegu selle eest, et lapse jauks woodikene ja riided walmis seisawad, ja muretsegu lapse naba sidemed, mis hiljem kirjeldatud saawad, juurde. Et tema omad tarwituse riistad, mis pärastpoole nimetatud saawad,

tarwiliſes korras ja pruukimiſeks walmis piawad olema, on iſeeneſeſtki mõista; niiſama et tema eneſe tarwis alati peſuweſi, ſeep ja käterätikud walmis on, et ennaſt enne ja päraſt ſiſemiſt läbikatſumiſt pesta. Kui ämmamoor iſeeneſe külles kõige ſuuremat puhtuſt ei näita, ſiis on tal paha ſeda teiſtelt nõuuda. Üks riiſt kuſe, ſita ja lapſewee ſisſekogumiſeks piab käepäraſt olema, niiſama ka üks puhas kauſs päramiſte ſisſe paneku tarwis. Reegliwastulistel kordadel piab üks klaas äätikaga ja natukeſe weiniga ehk, kus ſeda ſaadawal pole, rumm ehk konjak kodus olema.

§ 190. On ſünnitajal ihaldus ſöögi ehk joogi järele, ſiis ei tohi ta ſeda waigiſtada, ehk olgu ſiis, et kumbagiſt palju ei pruugi, ſeſt et ſeda muidu jälle wällja oksendab; kõiki raskeſte ſeeditwa ja palawuſt ſünnitawa asjade eeſt hoidku ta ennaſt. Wärske puuwili, kõik ajawiljad, raswane ehk ſuitſutatud liha on koguni põlata; niiſamati wein, õlu, wiin, kange kohwi ja kõik thee ſeltſid. Joogiks on kõige parem wärske weſi; toiduwahendikkuſid on ainult ſiis waja, kui ſünnitus kaua wältab. Piim, piim ja weſi, piim natukeſe kohwiga, üks taſſitäis lihawedelat, weeſupp riiſiſt ehk kaeratangudeſt, ſinna kõrwa natuke ſaija on enamiſte küllalt.

§ 191. Awamiſe ajajärkus piab ämmamoor ſelle eeſt muret kandma, et kuſi ja

paks wälljaheide korralikult äratühjendatud saawad. Kui kusi seistes ehk kükitades heaste ei taha wällja tulla, siis tuleb see hõlpsamalt pikali olles; ka tohib ämmamoor eesolewat pead, kui see kõwaste põie peale surub, sõrmega weidikene tupewõlwist ära tõsta, et kusi mööda peaseb minema. Wälimise katsumise läbi wõib ämmamoor sünnitaja naise juures igal ajal tunda, kas kusepõis täis ehk tühi on. Ei tühjenda täis põis ennast eeskirjeldatud wiisil mitte, siis piab ämmamoor kust katheteriga ära laskma. (§ 544).

Rooja wälljatühenduseks on tagast sisseprittsimist tarwis; ka kui wälljatühendus mitte wäga ammu aja eest ei olnud, on kliistir tarwilik, sest see aitab wäitusid reeglimõeduliseks jäeda. Kliistir on soojast weest paari lusika täie õliga ja kinnise kõhu juures weel natuke seepi ehk üks supilusika täis keedusoola.

Tuleb ämmamoor sünnitaja juurde alles siis, kui wälljaajamise ajajärk alganud on ja pea juba kõwasti bekkeni sisse astunud, siis piab kuselaskmine enamiste peale sünnitamist jäema, sest et lapse pea kusetoru kokkupressib. Siis ei wõi ka kliistir enam palju tulu tuua, sest et nad, ei kliistir ega roojus, peast mööda ei pease.

§ 192. Alwawas ajajärkus tohib reeglimõeduliselt sünnitaja üsna tahtmist mööda ja waheldawalt käija, seista ehk pikali olla, kudas temal parem on; ta tohib ka magada, kui temal

selleks rahu on. Tuleb üks wäitus, siis püiab ta ennast tuetada. Sohwa ehk woodi kõlbawad sünnitajale otsitawaks tueks, kui ta paremaks arwab pikali olla; kui ta käis, siis istub ta wäituse ajal, ehk seadab selja wastu seina ja tuetab kätega ees seiswa tooli leeni peale. Ometi ei tohi sünnitaja neid tugesid pressiks tarwitada. Kõik kaasa pressimine awamise ajal on wäga kahjulik, ta teeb enneaegist põielõhkemist, kramplikka wäitusid ja wiiwitab sell wiisil sündimist, teeb seda walusamaks ja wõib koguni hädaohtu tuua.

§ 193. Juba waremalt ettewõetud läbikatsumist piab ämmamoor awamise ajajärkus aeg-ajalt kordama. Tema katsugu wäljaspidi ja seespidi üleüldise reeglite järele; ta ärgu unustagu ka mitte, ennast igakord enne pesemast. Tema pesku ka enne esimest sünnitaja läbikatsumist sünnitaja wälimisi osasid ja nende ümberkauudust ning loputagu tuppe. Ka enne iga uueste läbikatsumist puhastagu ämmamoor puuwilla topiga wälimisi osasid, et juba wälljawoolanud lögast, katsuwa sõrme läbi, midagit suguosadesse tagasi ei saa aetud.

Iseäralik ettewaatus on ämmamooril läbikatsumise juures, awamise ajal, järgmistes punktides tähele panna:

1) ta hoidku ennast, läbikatsumise juures emakasuud raputamast, selleläbi tõusewad krambiwäitused;

2) ta hoidku ennast, läbikatsujat sõrme kõwaste wastu lapsepõit litsumast, et lapsewesi selleläbi enneaegu ära ei woola;

3) ta hoidku ennast, wististe wäga liikuwat lapsepead bekkenisisekäigust äraturumast, selleläbi wõiwad reegliwastulised lapseseisatused tulla;

4) ta ärgu wõtku läbikatsumist sagedamalt ette kui just hädaste tarwis on.

§ 194. Tarwilik on läbikatsumine ainult nõnda sagedaste, et ämmamoor järgmiste punktide üle selguselle saab:

1) Kõige pealt piab ämmamoor teadma, kas pea eespool on, sest igal teisel korral piaks ta sünnituseawitaja järele saata laskma. Pead wõib läbi tupewõlwi esimese bekkeniseina ääres tunda; teda tuntakse, kui awamine juba õige kaugelle on jõuudnud, ka läbi emakasuu. Kui sisemine läbikatsumine ühte eesolewat osa sugugi tunda ei lase, wõib wälimine läbikatsumine selle üle selget teadust anda, et pea eespool on. Reeglimõedulise lapseseisatuse juures on lapsekojal oma reeglimõeduline munatworm, lapsekoja põhjas tuntakse ümargust, pehmet perset ja seal kõrwal, kõige sagedamalt paremal pool, pisukesi osasid, jalgu. Südametooniside kuuldakse kõige waljemine kõrwal, enamiste pahemal pool ja natuke alamal naba. Ülewalpool häbeduseluud tuntakse läbi naha kindlat ümargust pead mõnikord selgemini kui tupewõlwi läbi.

Wälimisi ja sisemisi läbikatsumisi tohib ämmamoor ainult wäituste waheajal ettewõtta, kui ta selle läbi lapse seisatust ja eesolewaid osasid tunda tahab.

§ 195. 2) Kahe esimese sisemise läbikatsumise juures piab ämmamoor ka emakasuud katsuma, kas tal reeglimõeduline olek on, kas ta esimest korda sünnitajate juures tarwilikult õhuke ja teraw, ning kõigi sünnitajate juures, kas ta wäituste waheajal pehme ja lodewile on. Emakasuu seisab sünnituse alustusel kauugel, tagapool ristluukoopa juures ja tihti natuke paremalle ehk pahemalle poole.

§ 196. 3) Kas lapsepõis alles seisab, teab ämmamoor juba naise ütelusest, et wesi juba ära on woolanud ehk mitte. Läbikatsumisega aga saab ta selleüle täieste kindlat otsust. Lapsepõis on sile ja enamiste tunneb sõrm temas olewat wett; sellewastu tuntakse palja pea külles juukseid.

§ 197. 4) Kui ruttu awanemine edasijõuuab, tunneb ämmamoor emakasuu mitmekordsest läbikatsumisest. Märkab ta, et edasiminek aeglane on, siis aitab iga paari tunni sees ükskord läbikatsumine küllalt; on edasiminek rutuline, piab ta palju sagedamalt läbikatsuma. Alustuses on awamine enamiste pikaline; kui seal wäitused mõneks tunniks ära jäewad, siis ei ole see emale ega lapsele kahjulik, ja äm-

mamoor nõuudku, et lapsehädaline seda aega oma puhkamiseks tarwitab.

§ 198. 5) Kas wäitused reeglimõedulised on, tunneb ämmamoor juba tagajärjest, mis neil awamise peale on, ja, ka kui see pisukene on, täieste waluta wäituste waheaegadest. Piaks ämmamoor aga wäituste reeglimõedulise oleku üle kahtlaseks jäema, siis katsugu ta wäituste ajal seest- ja wäljaspidi läbi. Emakasuu läheb reeglimõeduliste wäituste ajal küll pinewamalle, aga mitte kitsamaks, põis saab etteaetud. Wälimisel läbikatsumisel leitakse lapsekoda igas kohtas kindlam ja ümargusem kui enne; kui wäitus järele jäeb, läheb emakasuu jälle lodewamaks ning pehmemaks, ja niisamati lapsekojakere. Selle läbikatsumise juures pangu ämmamoor igakord tähele, kas kusepõide palju kust on kogunud ja muretsegu selle eest, et see wälljatühendatud saab.

§ 199. On emakasuu nõnda palju awanenud, et ainult weel ees ja kõrwal kitsas palistus tunda on („emakasuu on kadunud"), siis lõhkeb põis warsti. Lapsehädaline piab nüid rahuliste sellili heitma ja ämmamoor piab riista allalükkama, kuhu lapsewesi sisse wõib ojada.

§ 200. Kohe peale lapsewee ärawoolamist, see on wälljaajamise ajajärgu alustusel, piab ämmamoor hoolsat sisemist läbikatsumist ettewõtma. Et pea eespool on, teadis ämmamoor juba, ka lapse seis oli temale enamiste

wälimise läbikatsumise läbi juba tuttaw; nüid piab ta sisemise läbikatsumise läbi otsustama, kudas eesolew pea seisab, ja kas ta üksinda ees on. Tema kõrwal wõiks weel käsi ehk jalg olla, wõi nabanöör ettelangenud olla; sellepärast piab ämmamoor pea ja bekkeni wahe hoolsaste ümberringi läbi katsuma. Kudas pea seisab, tunneb ämmamoor pisukesest bekkenist ja nooleõmblusest ära. Pea wõiks ka weewälja-wooluse bekkenisissemineku ära pööranud olla. Et see wõimalik on, et tohi ämmamoor nüid läbikatsumise juures mitte kõwasti wastu pead litsuda, et sell kombel teda ise kõrwale ei tõuka.

§ 201. Lapsehädaline ei tohi nüid sünnituse-asemelt mitte enam ära minna. On ämmamoor läbikatsumisel aru saanud, et lapse seisatus kõigite reeglimõeduline on, siis tohib ta lapsehädalisele lubada, et ta oma tahtmise järele sellile ehk külleli wõib olla. Aga kõik rahutud wäherdamised ja ristluu sisse-painutamised, mis mõned sünnitajad hea meelega teewad, on kõwaste keelda. Külle peal olles on sünnitajale kergituseks, kui ämmamoor wäituste ajal teda ristluu kohalt käega tuetab. Sünnitaja tarwitab nüid wäituste ajal enam tuge kui enne. Sellili olles tuetagu lapsehädaline parajalt painutatud kintsudega jalad wastu woodi jalutsit ja wõtku kätega woodi samma külge siutud paeladest kinni.

§ 202. Sellel seisul wõib ka kaasapres-

simine, mida lapsehädaline nüid ühtepuhku tarwis tunneb olema ja mis temale lubatud on, kõige paremine toimetatud saada. Selletarwis saab pea padja ehk ämmamoori käe läbi natuke kummardawasse seisu tuetatud, lapsehädaline hoiab hinge kinni ja punnitab nagu keha tühjenduse juures. See kaasapressimine wõib ainult wäituste ajal sündida, wäituste waheajal oleks see kahjulik.

§ 203. Ämmamoor uurib nüid wäituste tagajärge, kord wäituste ajal, kord selle järel seestpidi läbikatsudes.

Kui lapse wälljatulek lähidal on, puhastagu ämmamoor lahja karboliwedelaga suguosad ja nende ümbrus külgehakkanud limast ja werest ära, et sellest midagit lapsele silma ei läheks, lautagu ka puhas palakas lapse wastuwõtmiseks üle ropase aseme.

Iseäranis hoolega pangu ämmamoor seda ajapunkti tähele, kus pea „pealelitsuma" hakkab ja päraots ning tamm tema läbi ettetungitud saawad; nüid on tal selleüle walwata, et häbedusepragu ja nimelt tamm lapsewäljaastumisel terweks jäewad. Neli punkti on, mida ämmamoor tähele piab panema.

§ 204. Esiteks. Selleks ajaks, kus pea bekkenisse sisse astus, ei olnud poolistuwat ehk kõrgendatud perssega asetellemist reeglimõdulise bekkeni juures küll mitte just nõuetud, aga kahju see ka ei teinud. Sellewastu saaks niisugusel

ajal, kus pea bekkeni-põhja on jõuudnud, sarnane asetus wäga kahjulik olema. Sarnase asetuse läbi saab nimelt niuudelüliſammas painutatud, bekkeni painutus kere poole tähtjalt wähendatud.

§ 205. Kolm asja on weel tähele panna, et tamm pea läbitungimiſel ei rebeneks:

Piab nimelt teiſeks pea tagumine pool täieste häbeduſelooga alt wälljaastunud olema, enne kui eſimene peaoſa ennaſt üle tammi wällja weeretab.

Kolmandamaks piab eespea wälljaweeremine nõnda pikkamiſi ſündima, et pehmed oſad bekkenipõhja külles tarwilikult wälljawenida ſuudawad.

Neljandamaks piab pea, kuni ta täieste wäljas on, juhtjoonde jäema, lapſe kukla-hauk piab üsna wastu ema häbeduſe-looka jäema.

Sellejärel on ämmamooril pea läbiastumiſel üksteiſe järel weel kolm asja tähele panna:

§ 206. Mida ſuurem pea oma wälljatulekul häbeduſeprausſe on, ſeda rohkem piawad bekkenipõhja pehmed oſad endid wälljawenitama, ſeda ennemalt käriſeb tamm lõhki, kui pehmed oſad mitte enam wenida ei ſuuda. Ämmamoor toimetagu ſellepäraſt järgmiſel wiiſil: Igal juhtumiſel, niikohe kui pea ennaſt ettepoole hakkab rullima, katſugu tema eſimeſe- ja keſkmiſe sõrmega järele, kas terwe tagapea häbeduſelooga alt juba wällja on astunud. Kui ſee weel mitte

ei ole sündinud, siis piab ta iga wäituse järel ehk ka wäituse ajal nimetatud kaks sõrme kõwaste tagapea peale panema ja pead wastu tammi alla suruma, nõnda et terwe tagapea häbeduselooga alt wälljaastub.

§ 207. Kange wälljawenitus, mis tamm pea wälljatulekul piab kannatama, sünnib siis hõlpsamalt ilma käriseмata, kui toimetus pikkamisi läheb. Tammi enne sõrmedega laiendamine ehk õliga wõidmine ei tee teda mitte weniwamaks; ämmamoor muretsegu aga selle eest, et pea pikkamisi wällja-astub. Tema keelaku kõige esiteks kaasapunnitamist ära, wõtku naisel käte ja jalgade tuetused ära, keelaku hinge kinnipidamist ja lasku ennem lapsehädalist kisendada, kui ta tahab, ja pöörgu teda, kui ta sellile olles kaasapunnitamist jätta ei wõi, parema ehk pahema külle peale. Sealjuures hoidku tema pead tagasi, et see mitte nõnda kiireste läbitungima ei pease.

§ 208. Ettepoole ei wõi pea juhtjooneſt mitte kõrwale minna; kui kuklataguse juured wastu häbeduselooka seisawad, siis on pea bekeniwäljamineku juhtjoones. Et pea juhtjooneſt tahapoole ei lähe, selle-eest muretseb peaaegu alati tamm ise oma pinguli oleku läbi. Aga wäga lõdewa tammi, üleliigse wäitustejõuu ehk korratu kaasapunnitamise juures wõib pea wastu tammi juhtjooneſt kõrwale minna. Ämmamoor tunneb seda selleläbi, et ta kobawa sõrmega pea-

ja häbeduselooga wahel ruumi leiab. Sellel aruldasel korral, kus kuklatagune häbeduselooga külge ei hoia, on waja pea läbilöikamisel tammi tuetada. Ämmamoor seadku siis käsi nõnda, et pöial paremalle, esimene sõrm pahemalle poole tammi äärde seisma tuleb. Nõnda seisaw käsi wajutab nüid kergeste wastu häbeduselooka, nõnda et kuklatagune ja kukla-hauk üsna häbeduselooga külge seisma tulewad, kuna lapse otsaesine ja nägu ämmamoori pöidla ning esimese sõrme wahele astuwad.

§ 209. Saab sünnitus naise sellile olekul waadatud, siis istub ämmamoor paremalle ehk pahemalle poole woodi ääre peale naise jalgade juurde, nägu naise näu poole pöörtud. Istub ämmamoor parema ääre peal, siis aitab ta parema käe sõrmedega ilmsile tulewat kuklatagust, ka pärast tammi pingutust kobab ta parema käe sõrmedega. Pea tagasihoidmiseks on üle sünnitaja parema külle ämmamoori pahem käsi walmis. Kolmandamaks käepanekuks, kui seda tammi tuetamiseks tarwis peaks olema, saab naise sellili oleku juures nimetatud seisust parem käsi nõnda tammi külge pandud, et selle esimene äär pöidla päka alla jäeb, käsi ja wälljasirutatud sõrmed on sealjuures üle uru haugu tahapoole.

§ 210. Mitte iga sünnituse juures ei pea kõik kolm käsitust pruugitud saama, aga ämmamoor piab iga sünnitamise juures kõiki neid kolme asja tähele panema. On kuklatagune häbeduse-

looga all juba täiesti etteastunud, siis oleks see kasuta, teda sügawamalle allarusuda tahta. Astub pea iseenesest pikkamisi läbi häbedusepraw, ilma teda üleliia pinewille ajamata, siis oleks kahjulik, teda kauemine läbilõikamises kinnipidada tahta. On kuklatagune, nagu harilik, iseenesest häbedusellooga wastu, siis oleks kahjulik, pead weel kõwemine sinna wastu rõhuda. Kõige enam saaks aga ämmamoor kahju tegema, kui ta seda kolmandamat käsitust, tammi päris tuetust waremine pruukida tahaks, kui kuklatagune täieste häbedusellooga all ette on astunud. Siis saaks ta seda etteastumist takistama, siis saaks pea ristamisi häbedusepraussе astuma ja tammi, mis ämmamoor just hoida tahab, weel õiete ära lõhkuma.

§ 211. Kui läbitungiw pea päraſoolikast rooja wällja pressib, siis piab ämmamoor seda rooja ühe selle tarbeks määratud rätikuga ärawõtma, et laps, sünnitaja ega ta ise endid ära ei määriks. Tammi hoidwat kätt kinda ehk rätikuga katta, ei ole kõlbulik, sest see takistab tundmist, kui suur tammi pinewus on. Kõik, mis inimese ihu küllest on, tohib ämmamoor niisama wähe kui arst karta puutumast, kui seda tarwis tuleb. On ju ometi pesuwesi ja seep maailmas.

§ 212. Sellejärele kui pea sündinud on, piab ämmamoor lapse kaela ümberringi läbi katsuma, kas ehk nabanöör sinna ümber silmu-

sesse pole läinud, sest kui lugu nõnda, siis piab tema seda niikauugelle lõdwendama, et õlad läbi peasewad. Sellejärele tuetab käsi pead, et ta alla ei waju; ometi ei tohi lapse suu ega nina käest kaetud olla, sest mõnikord hingab laps juba nüid.

§ 213. Kui ligem wäitus tuleb, mis õlad wälljaajab, piab igakord tammi külles olew käsi selle eest muretsema, et eesolew õla läbiminnes kõwaste wastu häbeduselooka on. Õlade sündimise juures piab tamm igakord tuetatud saama, muidu käriseb ta weel sell korral lõhki.

§ 214. On õlad läbiastunud, siis käib nüid siiasaadik tammi külge pandud käsi enamiste sellessamas wäituses ette tulewa lapse järele. Last piab nõnda wastu wõtma, ja kui ta üsna wäljas on, nõnda maha panema, et suu ja nina wabalt hingata wõiwad ja et nabanöör lodewalle jäeb ning mingil wiisil katkendatud ei saa, sest see saaks niiheaste emale, kui ka lapsele kahju tegema.

§ 215. Järelsünnituse ajajärkus on ämmamooril oma tähelepanemist ja toimetust tarwilikult ema ja lapse peale jautada. Sündinud laps, mis enamiste nüid alles hingama ja kisendama hakkab, piab emaga paariks minutiks kokku jäema. Selle aja sees katsub ämmamoor lapsekoda, kas see kindlaste kokkutõmbanud on, nõnda et werewoolamist karta

pole, ja kas ta nõnda piſukeſeks on läinud, et teine laps ſeal ſees ei wõi olla.

Siis puhastagu tema lapſe nägu puhta keedetud wee ſiſſe kastetud puuwillatopiga limaſt ja wereſt ära.

§ 216. Leiab ämmamoor lapſekoja kinni ja piſukeſe olema, oma põhjaga natukene allpool naba ehk weel ſügawamal ſeisma ja hingab ning karjub laps reeglimõeduliſelt, on ka pulſilöök nabanööris täieſte ehk ometi peaaegu täieſte kadunud, ſiis hakkab ta nüid naba ära lõikama.

Nelja ſõrme laiuſelt nabaſt ſiub ta nabanööri jämeda niidiga ehk ühe hõlekõrre laijuſe paelakeſega kõwaſte kinni. Kolme ſõrme laijuſelt ſidemeſt eemalt lõikab ta ſiis nabanööri kääridega katki, pöörab lahtiſe otſa köidetud koha peale tagaſi ja ſiub paela otſad ſelle üle weel kord kahte kõwaſſe ſõlme. Nabanööri alumiſe ſidumiſe juures on ämmamooril iſeäranis ſeda tähele panna, et ta ema ega lapſe poolt otſa ära ei kärista. Emapoolſe otſa käriſtamine wõiks lapſekojaſt werewooluſt, lapſepoolſe otſa käriſtamine kardetawat naba-põletikku ſünnitada.

§ 217. Kui naba ära toimetatud, ſiis on tarwis jälle ema järele waadata. Laps ſaab ſellepäraſt ſooja rätiku ſiſſe mähitud ja mõiſtliku naiſe kätte antud, ehk kui niiſuguſt juures ei ole, ſiis julgeſſe kohta rahuliſte maha pandud.

Ämmamoor waatab siis uuesti järele, kas lapsekoda ka nüid kõwaste kokku tõmbanud ja werewoolus suguosadest pisukene on; tema küsib ka järele, kas sünnitaja ilma waluta on ja kudas ta ennast muidu tunneb; iseäranis paneb ta seda tähele, kas naise üleüldises olekus mitte werewoolamise märkisid näha ei ole. (§ 308.) Wälimise läbikatsumise juures waadaku ämmamoor, kas lapsekoja ees olew kusepõis täis ehk tühi on. Sagedaste on sünnitamise ajal palju kust kokku kogunud; täis põis on päramiste wälljaajamisele takistuseks. Leiab ämmamoor põie täis olema ja ei saa naine seda mitte wälljatühjendada, siis pistku ämmamoor iseäralise hoolega, sest et osad nüid wäga hellad on, katheter sisse, mille läbi kusi ära wõib jooksta.

Teki all naise kõhu peal puhkawa käega katsugu nüid ämmamoor alaliste lapsekoda.

§ 218. Järelsünnitustewäituste tulekul läheb lapsekoda kõwemaks ja ümargusemaks; enamiste ojab nüid ka rohkem werd wällja. Niipea kui üks järelsünnitusewäitus tuleb, uurigu ämmamoor selle mõju lapsekoja põhja peal olewa käega. Tihti tunneb ta seal juures, et lapsekoda wäituse ajal pisemaks, nimelt kitsamaks ja lapikumaks läheb ja pärast wäitust pisemaks jäeb kui ta enne oli. Siis arwab ämmamoor õigusega, et lapsekojakeha järelsünnituse wällja on tõukanud. Wiimane on siis laias lodewas kaelakaanalis ja tupewõlmis, kust ämmamoor

seda, nagu kohe õpetatud piab saama, ära wõib wõtta.

Kui aga mitmed päramistewäitused on olnud, ilma et lapsekoda ennast kestwalt oleks pisendanud, siis piab ämmamoor peuga lapsekoja ümbert kinni wõtma, paremalt poolt woodi ääresť pahema käega nõnda, et pöidlapoolne käe külg esimest, pisukese sõrme poole külg lapsekoja tagumist seina ja põhja ümbert kinni wõtab. Nõnda peale seatud käega litsugu ämmamoor lähema wäituse ajal parajalt tugewaste lapsekoja esimest seina tagumise wastu, ilma sealjuures lapsekoda bekkenisse allasurumata, ilma ka naisele walu tegemata. Wäitus saab sarnase litsumise läbi kõwendatud ja esimese ehk teise sell wiisil tuetatud järelsünnitusewäituse juures astub enamiste järelsünnitus tuppe ehk koguni kuni wälimistesse suguosadesse, kust ta siis kohe õpetatud wiisil ära saab wõetud.

§ 219. Ei tule päramised mitte kuni wälimiste osadeni, siis wõib ämmamoor lapsekoja kestwalt pisemaks jäemiseśt arwata, et päramised tuppe on läinud; ta tehku seda eneśele sisemise katsumise läbi selgeks. Iseäraline hoolas käte- ja wälimiste suguosade pesemine piab selle läbikatsumise eel käima.

Kui ämmamoor woodi parema ääre peal istub, wõtab naise parema kintsu alt nabanööri pahema käe kahe sõrme wahele, ajab parema käe esimese- ja keskmise sõrme nabanöörimööda

ülesse tuppe, kuni emakoogi ehk emakasuu juurde jõuab. Saab ta emakasuu ääre kätte, siis on päramised alles lapsekojas; siis wõtab ta käe jälle wällja, katab sünnitaja kinni ja walwab lapsekoja üle wäljaspoolt peale pandud käega nagu ennegi. Ei saa ta aga emakasuud kuskilt kätte, sest et terwe tupewõlw emakoogist täidetud on, ehk on emakook koguni juba sügawas all tupes, siis piab ämmamoor päramised ärawõtma. Selleks otstarbeks mähib ta pahema käe sõrmedega wõetud nabanööri nende sõrmede ümber ja wõtab teda kõwemine kinni, kui enne läbikatsumise juures tarwis oli; siis paneb ta parema käe esimese- ja keskmise sõrme, nabanööri mööda ülesse minnes, sinna kohta, kus ta emakoogi sisse läheb. Kuna ta nüid parema käe kahe sõrmega emakoogi kõwaste tahapoole surub, tõmbab ta päramisi aegamööda nabanööripidi wällja. Ämmamoor teadku, et sagedaste ühe käega kõwa litsumist ja teisega tugewat tõmbamist tarwis on, kui päramisi tupest wällja tahetakse saada. Sellepärast piab kõige esiteks teada olema, kas päramised lapsekojas ehk tupes on. Seisab järelsünnitus alles lapsekojas, siis on iga tasane tõmbus nabanöörist kahjulik ja sellepärast keeldud, on ta aga tupes, siis on kõwat surumist ja tõmbamist tarwis, sest päramiste kasuta tupes wiibimine wõib uut lapsekoja werewoolust sünnitada.

§ 220. Niipea kui emakook wälimistes

suguosades ilmub, wõtab ämmamoor teda parema käe sõrmedega, keerab teda paar korda iseenese ümber, et munanahad pinguli jäewad ja tõmbab emakookipidi kõik päramised pikkamööda wällja. Piaksiwad järeltulewad munanahad tasase tõmbamisele wastu panema, siis ajab ämmamoor parema käe esimese- ja keskmise sõrme weel kord tuppe kuni emakasuu lähidalle ja litsub tasakesti tagasipoolt munanahkade nööri peale, nõnda et ka nende wiimane ots ilma käriseмata juhtjoones lapsekojast wällja astub. Wällja wõetud päramised saawad puhta kausi sisse pandud.

Nüüd piawad kõige esiteks päramised hoolega läbi waadatud saama, kas munanahkadest mõnda tähtjat tükki ehk emakoogist midagit ei puudu. Nendel kordadel piaks sünnituseawitaja järele saadetud ja päramised tema tulekuni alal hoitud saama. Kus ämmamoor iganes teab, et arst nurganaist waatama tuleb, hoidku ta päramised selle tulekuni alles.

Pikemalt piab ämmamoor kõhtu kobades katsuma, kas ka nüid lapsekoda kinni ja pisukeseks kokku-tõmbanud on, ja kas werewoolus nüid üsna pisukeseks on jäenud.

§ 221. Siis pesku ämmamoor puhta leige weega, millele natuke karbolhaput sekka pandud, suguosad ja nende ümbrus hoolsaste ära; see nõuab ettewaatust, sest need osad on nüid wäga hellad; suguosade külles tohib ämmamoor ainult

tammist ettepoole häigada, sest et muul wiisil walu saaks sünnitama.

§ 222. Kui nüid naine sellesama woodi sisse jäeb, kus ta maha sai, mis ka kõige parem on, siis saawad padjad, mis persse ehk puusakohtade kõrgemalle tõstmiseks alla pandud, ärawõetud, et tal parem on pikutada. Ase saab uueste tehtud. Niisama piab ihu- ja woodipesu, mis werine ehk märg on, wahetatud saama. Pesu piab täieste kuiw ja läbisoojendatud olema. Iga pikema paljaks kiskumise ja ägeda liigutuse eest piab hoidma.

Suguosade ette kintsude wahele pannakse puuwillatopp, mida silmitsedes ämmamoor igakord tunda wõib, kui kange werewoolamine on.

Puuwilla-topis saab wälimiste suguosade ette sellel wiisil kinnitatud, et kolmenurgeline ehk kolme nurka kokkupandud rätik nurganaise bekkeni alla saab pandud, kolmenurga nürinurk jalgade poole. Rätiku pikad nurgad saawad ümber keha kõidetud, kintsude wahelt ülessewõetud lühikene ots litsub siis puuwillad pehmesti wastu suguosasid.

Wööd wõib temale küll ümber siduda, aga mitte liig kõwasti.

§ 223. Nüid läheb ämmamoor lapse tallitusele. Wahe ajal juurde toodud pesuwesi piab 25 graadi Reomüüri järele soe olema. Ämmamoor proowigu wett alati soojamõetjaga; liig soe wesi on lapsele wäga kahjulik. Ämmamoor paneb lapse nõnda wette, et see, tema peu peal

puhkades, näuga wee poole waatab, kuna teine käsi pehme wammiga lapse terwe keha wereſt ja lapſelimaſt puhastab. On wiimane kõwaste külles kinni, siis wõidku ämmamoor lapse nahka natukese peene õli-, soolamata wõi- ehk wärske munarebuga. Kõige kange õerumise eest on tarwis hoida.

Lapse nägu puhastagu ämmamoor puuwillatopikesega, mis ta iseäranis puhta wee sisse kastab, ja pangu ta pesemise juures tähele, et lapsele pesuwett silma ei lähe, mis läbi silmapõletik wõib sigida.

§ 224. Siis saab laps padja peal ehk ämmamoori süles linase rätikuga ära kuiwatatud. Seal juures pangu ämmamoor tähele, kas lapsel ka kõik osad reeglimõeduliselt on kaswanud, nimelt kas suguosad ja perse omas reeglimõedulises wormis ning awadustega on. Ei piaks lugu mitte nõnda olema, siis ei pia selleſt mitte emale, waid teiste omakestele teatadama ja arsti käest nõuu küsitama. Ka nabanööri piab ämmamoor nüid järele waatama ja kui sealt werd wällja nõrjub, siis uue sideme ümber panema.

Lapse nabanöör nõuab hoolsat sidumist. Kasulik on temale kuiwi puuwillu ümber mähkida. Siis seatakse teda pahemalle poole kõhu peale ülesse, ja siutakse kolme sõrme laijuse ning 1 meetri pikkuse nabasidemega, millel mõlemis otsas paelad on, kõhu ümbert parajalt kõwaste kinni.

§ 225. Sellepeale saab lapsele särgikene ja jakikene, mõlemil sõltused külles, selga pandud. Siis pannakse lapsele mähkmed ümber, aga hoitakse mähkmewööd kõwaste kinni kiskumast. Käed jäegu mähkmetest wällja.

§ 226. Kui ema ja lapse eest praegu õpetatud wiisil on muretsetud, piab ämmamoor weel kaheks tunniks sinna jäema. Selle aja sees piab ta nurganaist hoolega silmas, et näha, kas ehk werewoolamist wõi muud segadust ette ei tule.

§ 227. Enne kui ämmamoor minema läheb, pöörgu ta jälle oma tähelepanemist kusepõie peale, kas see tühi ehk täis on. Wiimasel juhtumisel lükaku tema üks rist alla ja sundigu naist kusele. Ei wõi naine muutmata seisatusel mitte kusta, siis lasku ämmamoor seda katheteriga ära, sest täis põis takistab lapsekoda endisesse olekusse minemise juures ja naisel on iga liikumine kahjulik.

§ 228. Kui laps sündinud, arwawad mõned temal kohe sõrmega suus urgitseda wõima, et sealt lima ära wõtta. Enamal jaul lastel ei olegi sündides rohkem lima suus, kui just tarwis on, ja sellepärast ei tohi teda mitte sõrmitsemisega waewata. — Mis siis ette tuleb wõtta, kui laps warjusurmas on sündinud, saab hiljemine õpetatud.

§ 229. Riistad, mida ämmamoor iga sündimise juurde kaasa piab wõtma, on järgmised:

1) Loputuſekann (Irrigator) perſſetorudega ja emakatoruga;
2) Nabanöörikäärid;
3) mitmed nabanööriſidemed;
4) klaas, puhta öli-, karboliöli- ehk vaſeliiniga;
5) klaas wedela karbolihapuga ja mõeduklaaſiga;
6) Küünehari;
7) kaks uut wammi, ja puuwillad;
8) peſuweeſoojamõetja;
9) haige-thermomeeter ihu ſoojuſe mõetmiſeks;
10) liiwa-uur pulſi lugemiſeks;
11) paelamõet;
12) peſtud walge põll, nii ſuur, et eeſtpoolt riided ära katab.

Need 12 asja ſaawad igal korral pruugitud. Aga ſeſt et ämmamoor iialgi kindlaſte ei tea, kas ſündimine reeglimõeduline ſaab olema, piab ta weel ühes wõtma:

13) katheter;
14) niſanibuimeja;
15) kaks niſanibukübarat;
16) ühe klaaſikeſe ſalmiakwaimuga;
17) ühe klaaſikeſe äetheriga;
18) piſukeſe kliiſtiripritſi ehk gummipritſi;
19) pika gummitoru.
Hea on ka, kui ämmamoor
20) ühe kiiluwormiliſe padjakoti kaaſa wiib.

See wõib ruttu hõlgede ehk heintega täis topitud saada. Niisugune padi on sagedaste palju wäärt, kui käepäraſt saadawal on, nimelt kui sünnituſeawitaja lõikamiſt ettewõtma ja selleks nõndanimetatud riſtwoodit piab tegema.

21) Tükk seepi ja puhtaks pestud käterätiku wiigu ämmamoor kaasa, kui ta majadesse läheb, kus mitte kindlaste ei tea, kas neid saadawal on.

22) Ka üks tükk wahariiet, 1 meeter pikk ja lai, wiigu ämmamoor eneſega kaasa; iseäranis waeste inimeste juures, kus selleſarnaſt mitte saadawal pole, on aſeme puhtus kahewõrra tarwiline, seſt et aſeme waheldusſeks tarwiliſed asjad puuduwad.

Kõik need asjad piab ämmamoor koguni puhtaste hoidma, seſt puhastamata riistade läbi wõib lapſewoodipalawik sündida. Puhastamine sünnib seebi ja harja, keewa wee ning kui tarwis, karbolhapu läbi.

Riistad saagu pajuwitſadeſt punutud käſikorwi sees hoitud, mis purjeriidega üle on tõmmatud. (Waata pilt 16.)

Korwi sisse ärgu pangu ämmamoor riistu iialgi puhastamatalt. Kui nurganaiſe majas keewa wett ehk muud nende puhastamiſeks saadawal ei ole, siis mähkigu ta neid rätiku sisse ja wiigu nõnda koju, kus neid siis puhastab ja kohe korralikult korwi sisse paneb.

23) Selle raamatu piab ämmamoor ka sündimiſe juurde kaaſa wõtma, see on temale kaht-

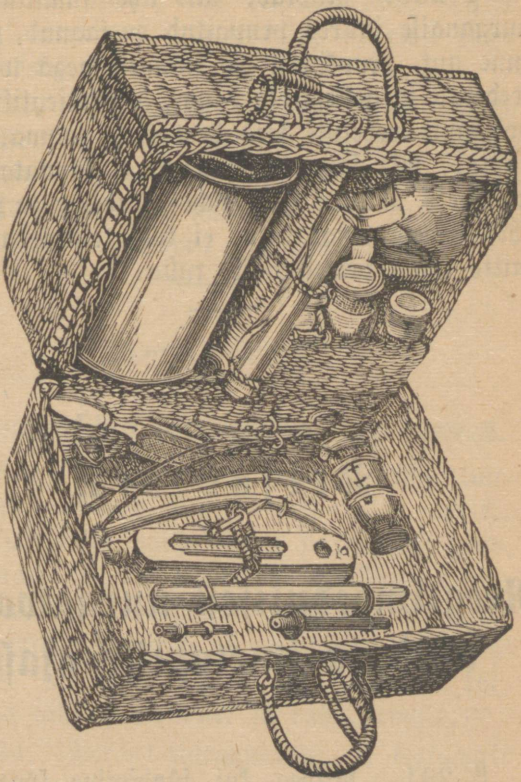

16. pilt. Ämmamoori reisikorw, kus tema tarwilised ameti riistad sees on. §§ 229. ja 230. juurde.

lasel kordadel kõige parem nõuuandja, see on ka temale ajawiiteks, kui tundide kaupa sünnitaja juures piab istuma. Sünnitajaga jutuwestmine temale ei kõlba ja teeb ka sünnitajale kahju.

§ 230. Riistad, mis ühe sünnitaja ehk nurganaise juures pruugitud on saanud, piawad enne uut pruukimist 10 minutit aega wee sees keedetud ja sellejärele kange, 5 protsentilise karbolihapu wedeluse sees ärapestud saama. Need riistad, mis sarnast toimetust ei kannata, nagu näituseks painuw (elastische) katheter ja painuw ehk sarwene emakatoru, ei tohi teistkorda ülepea mitte enam pruukimisele tulla.

Neljas osa.

Reeglimõeduliseſt nurgawoodi-ajast ja imetamise ajast.

---

§ 231. Niipea kui sündimine lõpetatud, nimetatakse naist nurganaiseks, seisukorda, milles tema on, nimetatakse nurgawoodi ajaks, nurgawoodiks, lapse- ehk titewoodiks.

Kaks peatoimetust langewad selle aja sisse, esiteks kõigi raskejalguse ja sünnituse läbi muudetud saanud osade endisesse olekusse tagasi-

kujunemine, nimelt ema suguosadel; teiseks piima saatmine, mis titele, imewa lapsele toiduseks on.

§ 232. Imetamisetoimetus kestab seaduse järele ühekssa kuni kümme kuud. Suguosade tagasikujunemine nõuab üle kolme kuu. Harilikult nimetatakse naist esimesed kuus nädalit pärast sünnitamist nurganaiseks.

Esimene peatükk.

Reeglimõeduliseb sündmused ema juures.

§ 233. Praegu maha saanud naine tunneb ennast tüdinud olema, tihti tuleb lühike, kerge külmawärin, mille järele pea soojuse tundmine, magada tahtmine ja üleüldine higistamine tulewad. Magamise järel tunneb naine ennast kosunud ja terwe olema. Naise puls, mis kuni lapse sündimise lõpuni ikka tihemalt löi, lööb nüid jälle harwemalt ja rahulisemalt.

§ 234. Terwel nurganaistel on kestawalt ühtlane soojus, niiske nahk; esimesel nädalal tuleb päewas üks-, kaks- ehk kolmkorda higi üle terwe naha, nõndanimetatud „nurgawoodihigi.“ Et nurganaine selleläbi palju niiskust enesest wällja saadab, siis on temal suurendatud janu. Kõwa toitude isu tuleb alles mõne päewa pärast.

§ 235. Kuſemine on mõnikord wähendatud. Tihti puudub kuſele pakitus, ehk kuſt küll palju põies on. Rooja wälljaheitmine jäeb harilikult eſimeste kolme kuni nelja päewa ſees ära.

§ 236. Wälimiſed ſuguoſad ja tamm, miſpäraſt ſünnituſt wäga hellad ja ſagedaste natuke paiſtetanud on, ſaawad enamiſte eſimeſe 24 tunni ſees oma reeglimõeduliſe ſuuruſe jälle tagaſi ja kautawad ka helluſe. Wäheſed ilanaha wigaſtuſed, mis häbeduſemokkade ſidemes ja tupe ſiſſeminekus, nimelt eeſt kuſetoruſuu kõrwal mitte aruldaſed pole, paranewad tarwiliſe puhtuſe juures mõne päewaga.

Ka tupe alumine oſa läheb juba mõne päewa päraſt jälle kitſamaks. Tupewõlw jäeb kaua aega, ſagedaſte keſtwalt, laiaks ja lodewaks.

§ 237. Lapſekojal on ka nurgawoodis jälle ſuured muudatuſed. Mahaſaamiſe järel kaalub tema umbes 1000 grammi, 4 kuud hiljemine umbes 50 grammi. Raskejalguſe ajal tekkinud liigoſa läheb nurgawoodis oſalt jälle naiſe were ſiſſe tagaſi, oſalt ſaab ta nurgapuhaſtuſel wällja ſaadetud. Selle aja ſees ſaab ilanahk, mis ſünnituſe juures jault kaduma läks, nurgawoodis jälle täiendatud.

§ 238. Wälimine emakaſuu ja kaelakaanal on eſimeſtel päewadel sõrmega hõlpſaſte kätteſaadawad. Emakaſuu palistus on lai, lodew ja lapik. Juba kaheksa päewa päraſt on lapſekoja tupeoſa jälle tekkinud, on aga alles lai,

lühike ja pehme ning näitab armisid, mis sünnitamise juures on tulnud. Armid jäewad ka siis, kui lapsekoda juba endises olekus on.

§ 239. Lapsekojakere, mis päraſt sünnitamise lõpetuſt nagu kõwa, kindel, enam kui rusikasuurune kuul üle häbeduseluu lodewa kõhu läbi tunda oli, läheb enamiste esimese 12 tunni sees jälle natuke suuremaks, nõnda et lapsekoja põhi kuni üle naba ja häbeduseluu wahe keskkoha ulatab. Siis läheb lapsekoda päew-päewalt pisemaks. 12-mal nurgawoodi päewal on ta jälle häbeduseluude taga, nõnda et ta palja wälimise katsumise läbi enamiste mitte enam tunda ei ole. Wõetakse ühtlasi sisemist läbikatsumist ette, siis leitakse lapsekoda esimese tupewõlwi üle ettepoole kummardawas seisatuses ja kergeste liikuwalt.

See on sell ajal, kus põis tühi on. Täis põie juures leitakse nurganaise lapsekoda palju kõrgemal kõhu wastu ja seisab ka sagedaste kõrwal.

§ 240. Lapsekojasidemed, niiheaste laiad kui ümarguſed, on kohe päraſt sünnitamist wäga lodewad, seſt nad ei suuda endid mitte nõnda ruttu lühendada, kui lapsekoda ennaſt pisendab. Sellepäraſt on lapsekoda esimestel nädalatel sünnituse järel wäga hõlpsaste igasse külge liikuw. Wähe haawal lähewad lapsekoja sidemed jälle lühemaks ning pingumaks, ja kui naine ennaſt nurgawoodis mõistlikul wiisil hoiab, on lapsekoda

mõne kuu päraſt jälle kindlaste omas ſeiſatuſes, nagu enne raskejalguſt.

§ 241. Lapſekoja rutuline piſenemine nurgawoodi eſimeſel ajal tuleb tema kokkutõmbamiſeſt, järelwäituste läbi.

Mida kiirem ſünnitus oli olnud ja mida sagedamalt naine juba maha oli saanud, seda elawamalt ja seda kauemine tunneb ta kokkutõmbamiſewalu. Harwaste wältab järelwäituste walu üle neljandama nurgawoodi päewa.

Wäituſed iſe on lühemad kui ſünnituſewäituſed, waheajad kestawad sagedaste tundide kauupa; wäituste waheaegadel ei ole walu, ka mingit helluſt litſumiſe wastu. Kõhuſt lapſekoja peale litſumine, juba paljas kobaminegi kutſub enamiste wäituſed ette, mis lapſekoja kõwaks- ja piſukeſeks minemiſe ning kõhu wastu astumiſe juures ſelgeste tunda on. Lapſekoja wäituste ajal ettepoole astumine tuleb ſelleläbi, et ümarguſed emakaſidemed, mis lapſekojaliha jätkendus on, ennaſt lapſekojaga ühel ajal kokku tõmbawad. Lapſekoja reeglimõeduline liikumine nurgawoodis on ſellepäraſt ka ühe järelwäituſe ajal tähtjalt wähenenud. Lapſe imemine rinna otſas kutſub enamiste nurgawoodi eſimeſtel päewadel järelwäituſt ilmſille. Selles ongi naiſe iſeimetamiſe tulu, ſeſt kanged sagedad järelwäituſed edendawad lapſekoja tagaſikujunemiſt.

§ 242. Reeglimõeduliſe nurgawoodi ajal

on suguosadest suurendatud wälljawoolus, nurgawoodipuhastus, nurgawoodiwoolus.

Esimesel päewal on nurgawoodiwoolus natuke wesisest werest, mõnikord ka pisema ehk suurema tarretanud klompidega, ja sisse jäenud sõelanaha narudega segatud.

Were seas olemise läbi jäeb nurgawoodiwoolus esimestel 2., 3. kuni 4-jal päewal punaseks, natuke pruunikaks. Siis jäeb ta tund-tunnilt wäga kasinaks, wesiseks, ja läheb nüid jälle üsna pikkamisi rohkemaks, walwakas kollaseks, paksupäraliseks; tema on nüid limast ja mädast, sest haawatud lapsekoja sisemine külg mädaneb paranedes reeglimõedulisel wiisil. See olek jäeb nurgawoodi wooluse, kuni ta naiste juures, kes oma last imetawad, kolme kuni nelja nädali pärast täieste järele jäeb.

Nurgawoodiwooluse rohkus ja hais on mitmesuguste naiste juures ja nurgawoodi mitmesugustel aegadel wäga mitmekesine. Kolmandamal, neljandamal päewal, kus ta pruunikas ja rohke on, haiseb tema kõige halwemine. Terwel nurganaisel ei haise ta aga iialgi mäda ehk rooja sarnaselt.

§ 243. Piimasaadetus on ennast juba raskejalguse ajal ette walmistanud. Sagedaste on juba sünnituse juures piima küllalt rindades. Enamiste läheb alles teisel, kolmandamal päewal piimasaadetus rohkemaks. Selle aja ümber paisuwad siis rinnad kõwemine ülesse ja tihti

on nendes ka tõmbawat, piſtwad walu, mis jälle kaub, kui piima wälljatühjendus rohkemaks läheb. Mida ſagedamalt laps rinna külge ſaab pandud, mida tugewamalt laps imeb, ſeda waremine tuleb piimaſaadetus ja ſeda rohkemaks ta läheb.

§ 244. Eſimene piim on weſine wedelus ning pakſud, kollakas walged jooned ſeal ſees. Tema ſiriſeb niſa peale litſudes ſuurtes tilkades wällja. Niipea kui piim rohkemalt woolab, näitab ta kollakaswalge ühtlane wedelus olema, mis niſa peale wajutamiſe juures ſoruna wälljapritſab.

§ 245. Nõnda kaua kui piimaſaadetus kestab, jäeb enamal jaul naistel kuupuhastus tulemata.

Kui laps rinna külleſt ära on wõerutatud, mis kaheksa kuni kümne kuu päraſt ſünnib, paistetawad mõnikord rinnad jälle ära. Korraliſe hoidmiſe juures jäeb ſiis paistetus ja piimaſaatmine järele ning rinnad närtſiwad ära. Neli ehk kuus nädalit hiljemine tuleb kuupuhastus.

Naistel, kes oma laſt mitte iſe ei imeta, tuleb kuupuhastus kuus nädalit päraſt ſünnitamiſt.

§ 246. Mitte kõik muudatuſed, mis raskejalgus ning ſünnitamine emaihus walmiſtawad, ei kau nurgawoodi ja ſelle järel tulewa aja ſees tagaſikujunemiſe läbi. On jäedawaid muudatuſi, mille külles mitme aasta päraſt, ſagedaste terwel eluajal, läbikatſumiſe waral tunda

wõib, kas naine sünnitanud on. Neist ema-märkidest on kõige tähtjamad:

1) Armid emakasuu külles, mis walmis lapse sündimise järel iialgi ei puudu.

2) Armid ematupesissemineku külles, kõige sügawamad lõhed, mis neitsinahk lapsepea wälljaastumise juures kannatab. Ka need ei puudu iialgi walmi lapse sündimise järel.

3) Armid eesõues kusetoru kõrwal ja tammi muljutuse armid, mis õnnelikul kombel enamiste puuduwad, aga kus nad on, seal kadumata jäewad.

4) Armitaulised jooned lodewa kõhunaha sees, mis niiheaste puududa wõiwad, kui ka, kui nad on, mitte igakord raskejalgusest ei tule.

§ 247. Ka need märgid, millest hiljuti olnud sünnitamist tuntakse, wõiwad ämmamoorile tähtjaks saada. Selle peatüki eelminewaist paragrahwidest tunneb ämmamoor neid märkisid. Siin juures olgu ainult seda üteldud:

1) Et naise rindades weel piima wõib leida, kui ta juba mõne aasta eest wiimast korda on sünnitanud; et sagedaste nende naiste rindades piima leitakse, kes iialgi pole sünnitanud, aga sell korral raskejalgsed on; et niisuguse naise rindades, kes iial raskejalgne pole olnud, waewalt piima leitakse.

2) Et 239-mas paragrahwis kirjeldatud lapsekoja olek ka haiguse läbi ette wõib tulla, et aga

ſarnaſe haiguſe loomulikul jookſul lapſekoja ſuurus iialgi nõnda lühikeſe aja ſees ſellel wiiſil muudetud ei ſaa, nagu 237, 238 ja 239-mas paragrahwis nurganaiſe lapſekojaſt üteldud ſai; et ſarnaſel kordadel lapſekoja tupeoſa mitte 238 paragrahwis kirjeldatud olekut ei awalda, nagu hiljuti mahaſaanul. See teeb ka nurganaiſe ja eſimeſt kuud raskejalgſe juures wahet.

3) Et ſarnaſed wälljawooluſed, nagu nurgawoodiwoolus, küll ka haiguſe juures, iialgi aga, nagu nurgawoodis, muu ſegatud terwiſe juures ei wõi tulla.

Teine peatükk.

Reeglimõeduliſed ſündmuſed lapſe juures.

§ 248. Sellejärele kui terwe laps peſtud ja riidisſe pandud, ſellejärele kui ta ſagedaſte ka juba kuſnud on, läheb temale kõigepealt magamiſt tarwis. Toidu tarwitus pole mitte nõnda ſuur, ſeſt et ta kuni ſünnitamiſe lõpuni nabanööri läbi emalt rohkeſte toitu on ſaanud.

4, 6 ja mõnikord alles 12 ehk rohkem tunni päraſt ärkab laps omaſt maguſaſt uneſt ning awaldab kiſendamiſe läbi, et ta toitu tarwitab. Seda annab temale emarind. Eſimene piim on lapſele ſellepooleſt kaſulik, et ta ühtlaſi toidab ning kõhtu lahtitegewalt mõjub. Tema kiirustab ras-

kejalguse ajal lapse soolikasse kogunud, mustjas-rohelise wenitwa rooja, nõndanimetatud lapse-pigi wälljatühjendamist. Lapsepigi wälljatühjendus on esimese 2, 3 ehk nelja päewa sees lõpetatud, selleşt saadik on lapsel kullakollane ehk wääwlikollane pudrusarnane wälljatühjendus, 2- kuni 4 korda 24 tunni sees.

§ 249. Tite (imetwa lapse) nahk läheb sagedaste mõne päewa pärast kollakaks, tihti koguni tumekollakaks, nagu täiskaswanud inimestel kollatõbe juures, sellejärele tuleb naha pealmine pind kestendades ära. Mida õrnem ja punasem lapse nahk sündimisest oli, seda kangem on kollendus ja kestamine; kui laps sealjuures heaste magab, heaste joob ja heaste wälljatühjendab ning üksnes siis kisendab, kui ta näljane ehk ennast märjaks on teinud, siis tuleb ta sest naha- muutmisest hoolimata terweks arwata.

§ 250. Nabanööri ots, mis lapse külles ripub, katkeb mädanemise läbi kõhunaha küllest ära. See ärakatkemine sünnib läbistiku 5-mal päewal pärast lapse ilmale tulekut, aruldasel juhtumistel juba 2-he, niisama harwaste alles 8 päewa pärast, ilma et see haigus oleks. Siis armineb naba mõne päewaga selle wormilise, mis ta eluajaks jäeb.

Nõnda kaua kui nabanööriots kõhu külles on, nimetatakse last titeks.

§ 251. Imetwa lapse wanadus kestab

kuni hammaste tulekuni. Esimesed hammad tulewad kõige sagedamalt kahekssama elukuuga. Kõige esiteks tulewad kaks kesksmist alumist lõigehammast, siis kaks kesksmist ülemist, siis neli wälimist lõigehammast, siis neli esimest purehammast; poolteise aasta wanaduses neli nurga- ehk silmahammast ja teise eluaasta lõpetuses ehk kolmandama hakatuses teised neli purehammast. Need nimetatud 20 hammast kannawad piima-hammaste nime, nad tulewad hilisemal lapsewanusel suust ära ja nende asemelle asub nõndasama palju jäädawaid hammaid. Sinna juurde tulewad weel 12 suurt purehammast, igasse lõualuu poolde kolm, mis 7-ma, 16-ma ja 25-ma eluaasta ümber päewa ette astuwad.

Hammaste läbimurdmise alguse kaasas käiwad muudatused lapse soolika-kaanalis, mis teda jahuliste toitude seedimiseks kõlbulikseks teewad.

Kolmas peatükk.

Ema ja lapse rawitsemine.

§ 252. Naise elutua, aseme ja riiete kohta maksab see, mis 186-mas ja 222-ses paragrahwis on üteldud. Tuppa piab alati puhast õhku muretsema. See sünnib puhtuse läbi igas asjas ja wärske õhu sisselaskmise, mitte aga suitsutamise läbi. Tõmbaw õhk ei tohi nurganaisesse iialgi puutuda, ka ei tohi õhu sisselaskmi-

sega tuba häkiste jahedaks minna, waid soojus piab ikka wõimalikult ühtlane ning 14 graadi R. ümber olema. Hele päikese-walgus piab ära-hoitud, aga tuba mitte pimedaks tehtud saama.

§ 253. Puhkamist on nurganaisele kõige pealt tarwis, kui ta terweks tahab jäeda. Ter-wel esimesel nädalal ei tohi tema woo-dist wällja tulla.

§ 254. Et ihuliku puhkamise kõrwal ka waimulikku rahu nurgawoodi reeglimõeduliseks möödaminekuks tingimatalt tarwis on, siis ei tohi, niikaua kui nurganaine woodis lamab, terwe nä-dal keegi muu inimene tema juurde käija, kui ainult need, kes teda tallitawad.

Sellsamal põhjusel piab nurganaist ka kõigi ägeda meeleliigutuste, nimelt wihastuse, eh-matuse, kartuse, aga ka häkilise rõemu eest hoidma.

§ 255. Lapse jauks walmistatakse kõige pa-remine ema woodi kõrwale oma iseäraline ase. Ema soojust pole temale tarwis. Kui tuba pa-ras soe ja lapsel riided ümber, siis on selleşt küllalt.

Paigal seisaw ase, woodikene ehk korw on palju parem kui kätki (häll); kätki läbi on esialgul küll see silmakirja kasu, et last hõlpsa-mine waigistada wõib, aga esiteks kisendab laps esimestel päewadel ainult sellepärast, et tal mi-dagi wiga wõi puudust on, mis awitatud piab saama; ja teiseks walmistatakse enesele selle läbi mitmeks kuuks ütlemata waewa, kui last niisu-

guse riistapuu juurde harjutatakse, sest ta ei maga siis ilma hällitamata sugugi. Lapse ase piab heleda walguse eest kaitsetud, aga mitte päewawalguse eest warjatud saama.

§ 256. Kõigist nurganaise toimetustest nõuawad ämmamoori kõige suuremat tähelepanemist wälljasaadetused: Higistamine, nurgawoodipuhastus ja piimasaadetus.

§ 257. Higistamine tuleb nurganaisel iseeneseest sellel mõedul kui tarwis on. Ämmamoor piab kõik eemalle hoidma, mis higistamist eksitada wõib, nimelt iga külmetust. Wäga kõlwatu pruuk on aga, kui nurganaine liig soojalt kinni katetakse ja temale kõiksugu theesid ning muud palawuse sünnitajaid jookisid antakse, selles mõttes, et higi rohkendada. Joogiks on puhas wärske allikawesi nurganaisele kõige parem; kõik theed ja soojad joogid ajawad üleliigse higistamisele, annawad just selleläbi külmetamiseks hoogu ja rikuwad nurganaisel peale selle weel magu.

Nurgawoodis higistamine teeb sageda ihupesu waheldusе tarwiliseks, sest kui higiga märg särk külmaks läheb siis külmetab naine ennast. Uus pesu piab aga korralikult tuulutatud, täieste kuiw ja heaste läbisoojendatud olema. Iseeneseest mõista, ei tohi pesu tuas kuiwatada.

§ 258. Nurgawoodipuhastus saab nurgawoodi kõige suuremaks roojuseks, kui ämmamoori pooleşt wälimist puhtust tähele ei saa pan-

dud. Sellepärast pidagu tema kõiki meeles, mis siin raamatus puhtuse kohta on üteldud.

§ 259. Piimasaadetus on ema ja lapse kohta ühetasa tähtjas. Iga terwe ema piab oma last imetama. Kui naine haige on, siis piab arsti käest nõuu küsitama, kes otsustab, kas naine imetama piab ehk ei.

Kui ema ja laps sündimise wäsimuse wällja on maganud, piab laps rinna külge pandud saama. Üsna kõlwatu temp on, lapsele enne suhkruwett, theed ehk arstirohtu anda. Ei leia laps emarinnast töeste mitte toidust, siis piab temale teist toitu, nimelt piima andma, aga mitte kohe pettusega elu sisse saatma.

Selleſt tuluſt, mis esimene emapiim lapsele toob, oli 248 paragrahwis kõne.

§ 260. Laps piab nüid iga kolme tunni pärast emarinna külge pandud saama. Mõned lapsed tahawad esimesel ajal natuke sagedamine, mõned harwemalt toidust. Liig sage rinna külge panek erutab emat liiaste ja ei anna temale tarwilist rahu, liig harw külgepanek takistab rohket piimasigidust ja sünnitab nisade haigust. Ka lapse seedimine ja toitmine saawad mõlemil kordadel kahju. Juba 14 päewa pärast piab laps harjutatud saama, öösel 5-e kuni 6-e tunnilist imemise waheaega pidama. Waja on lapsele waheldawalt mõlemaid rindasid anda.

§ 261. Niikaua kui nurganaine woodis lamab, see on esimene nädal läbi, piab ämmamoor

teda kaks korda päewas, hommikul ja õhtul, waatamas käima. Kui sagedaste ta päraſt seda aega piab käima, see tuleb nurganaiſe soowiſt ehk arsti korraldamiſeſt.

§ 262. Oma waatamas käimistel uurigu ämmamoor kõige pealt järele, kas praegu kõneldud kolm nurgawoodi peatoimetuſt reeglimõeduliſelt sünniwad. Tema nõudku, kas puhastuſewoolus korraline on ja waadaku kas suguoſad kuskilt paistetanud ei ole. Ta katſugu ka kõhuſt lapſekoja järele, kas see, nagu ta piab tegema, päew päewalt piſeneb. Kui waluſaid järelwäituſi piaks olema, siis tohib neid õige sooja kuiwa rätikute kõhu peale paneku läbi kergitada.

Ämmamoor waadaku ka rindade järele ja andku imetamiſe kohta juhatuſt. Paistetawad, nagu see tihti juhtub, rinnad eſimestel päewadel natuke ülesſe ja jäewad waluſaks, siis on kaſulik neid natukeſe sooja õliga õeruda ning puuwilla ehk takkudega kinni katta.

§ 263. Ämmamoor pärigu järele, kas nurganaine eneſe terwe tunneb olema, kas ta heaste maganud, kas tal palju janu on. Nurganaine tohib alati oma janu kustutada, aga iialgi ühekorraga palju juua. Tahab tema mingit muud jooki kui wärsket wett, siis wõib temale wett anda, millele jämebat leiba ſisſe on puetatud; niiſamati wõib ta piima juua.

Wäga tähtjas on, et ämmamoor kohe eſimeſel waatama tulekul kuſemiſe üle otſuſt nõuab.

Mõnikord tuleb ette, et nurganaine mitu korda päewas kuſeb ja ſeal juures ometi, ilma pakituſt tundmata, põis kuſt täis on. Sellepäraſt ei aita paljas küſimine midagit. Harjutuſe läbi läheb ämmamooril korda, nurganaiſe kõhtu käega kobades tunda, kas põis täis on. Kui lugu nõnda, ſiis piab ſeda katheteriga tühjendama.

§ 264. Ämmamoor kuulaku järele, kudas ſöömaiſuga lugu on. Eſimeſe nelja päewa ſees ei tohi nurganaine raskeste ſeediwaid toituſid ſüia, waid üksnes ſaia ehk leiwa pudi, ja wee- ehk piimaga heaste keedetud riiſi- wõi odratangu leent, niiſamati piimaga keedetud kõrti. Wiiendamaſt päewaſt ſaadik wõib ta ka kergeid lihaſuppiſid ſüia, muidugi mõista üksnes ſiis, kui nurgawoodiwoolus korrapäraline on.

§ 265. Kehatühjenduſt ei pruugi terwel nurganaiſel eſimeſe kolme päewa ſees mitte olla. Kui neljandama päewani tühjendus iſeeneſeſt ei ole tulnud, ſiis tohib nurganaine ühe luſikatäie ritſinuſeõli wõtta, ehk ämmamoor paneb temale ſoojaſt weeſt, ehk piimaſt ja weeſt, ehk linaſeemnekeedetuſeſt, wõi ka nõrgaſt kumelitheeſt kliisterit, millele üks kuni kaks ſupilusika täit head õli juurde on liſatud. Ei mõju ſee, ſiis pangu ämmamoor järgmiſel päewal uus kliistir, millele natuke head koduſt ſeepi ehk ſupilusika täis hariliſt keeduſoola juurde on liſatud.

§ 266. Laſt piab ämmamoor oma iga waatamakäimiſel puhtaste riidesſe panema ja üks

kord päewas, kõige parem hommikul, pesema. Pesuwesi olgu nõndasama nagu sündimise järel 25 graadi R. järele soe. Iga pesemise järele mähkigu ämmamoor lapse naba uueste kinni. Kui nabanöör ära on langenud, saab iga pesemise järel nabahaaw puuwilladega uueste siutud, kuni naba üsna terwe on.

Lapsele piab igakord, kui ta ennast märjaks on teinud, puhtad, kuiwad mähkmed ümber panema. Last häkiselt uneſt äratada, on kahjulik, piab ootama, kuni ta ise ülesse ärkab.

§ 267. Kahekſamal päewal wõib nurganaine esimest korda woodist wällja tulla. Hea on, kui ta omale wöö parajalt kõwaste ümber mähib. Nüid wõib ta mitu korda päewas ülesse tõusta, tuas ümber kõndida ja jälle maha heita. Istuda ei tohi nurganaine lähematel päewadel weel mitte. Ka treppi mööda kõndida ei wõi tema. Aeg, millal nurganaine tuast wällja wõib minna, on sellejärele, kudas aastaaeg, ilm ja tuba on. Elab nurganaine alumise korra peal, siis wõib ta sooja ilmaga ühekſamal päewal wärske õhu sisse minna; elab ta aga üks ehk rohkem treppisid kõrgel, siis ei tohi ta esimese 14 päewa sees mitte trepist alla tulla.

§ 268. Kangeid kehaliigutamisi ei tohi nurganaine, kui ta terweks tahab jäeda, esimese kolme kuu wältusel mitte ettewõtta. Sell ajal saagu ka juuresmagamisest eemalle hoitud.

§ 269. Naine piab terwel imetamise ajal oma rindasid rõhumise ja külmetamise eest kaitsema ning neid koguni puhtad hoidma. Igakord, kui laps imenud on, piawad nisanibud wärske allika- ehk kaewuweega pestud saama.

§ 270. Söömises ja joomises piab imetaw naine suurt parajust pidama. Tema söögu hõlpsaste seeditwat toitu, hoidku kõigi raske roogade ja palawust sünnitawa jookide, iseäranis põletatud wiina eest. Kohe söögi järel ei pia last rinna külge pandama ja kui söömises ehk joomises wiga on juhtunud wõi naine raskeste wihastanud ehk ehmatanud, siis piab piim hiljem kirjeldatud wiisil wälljaimetud saama, et ta lapsele kahjulikuks ei saaks.

§ 271. Hakkawad imetawal naisel riidepealsed jälle käima, siis wõib ta, kui muidu terwe on, edasi imetada. Jäeb aga imetaja naine uueste raskejalgseks, mis sagedaste juhtub, ka ilma et tal riidepealsed tagasi oleks tulnud, siis piab tema lapse kohe ära wõerutama.

§ 272. Lapse wõerutamine sünnib kõige paremine sellel ajal, kui temal kõik lõigehammad läbi on murdnud, see on enamiste kümnemal elukuul. Laps saab mitu päewa ikka harwemalt ja wiimaks mitte sugugi enam rinna külge pandud.

Paistetawad rinnad wõerutamise juures kangeste ära, siis piawad nad, nagu juba waremalt õpetatud, õliga wõitud, ja puuwilladega

sissemähitud saama, ka heaste tuetatud. Seal juures piab naine pisut sööma ja igapäewase asjal käimise eest hoolt kandma.

Wiies osa.

Reeglitest kõrwale minekud raskejalguse wältusel.

Esimene peatükk.

Lapse reegliwastaline seisatus.

§ 273. Teise osa kuuendamas peatükkis on lapse reeglimõeduline seisatus, olek ja seis räägitud saanud. Ämmamoor teab, et raskejalguse wiimastes kuudes lapse seisatus, seis ja olek weel sagedaste waheldawad. Mida enam raskejalgus oma reeglimõedulise otsale lähineb, seda sagedamalt ja seda wältawamalt lamab laps peaga wastu bekkenit. Raskejalguse lõppu wastu on sellepärast pea-seisatus lapse reeglimõeduline seisatus. Nüid wõib aga laps mitmet muud sei-

ſatuſt wõtta, need ſeiſatuſed on reegliwastuliſed ſeiſatuſed.

Kõik lapſe ſeiſatuſewiiſid lapſekojas jautatakſe pikkuſeſeiſatusteks, need on niiſuguſed, mille juures laps pikutipidi lapſekojas on, ja ristiſeiſatusteks, need on niiſuguſed, kus laps risti lapſekojas on.

Pikutiſeiſatuſi nimetatakſe lapſe oſa järele, mis emakaſuu poole on. Seiſab pea emakaſuu poole, ſiis on peaſeiſatus; ſeiſab ta bekkeniotſaga emakaſuu poole, ſiis nimetatakſe ſeda bekkeniſeiſatuſeks.

§ 274. Peaſeiſatuſed on enamiste pealaeſeiſatuſed, need on ükſinda reeglimõeduliſed lapſeſeiſatuſed. Harwaste, lapſe muudatud ſeiſu läbi, ſeiſab pea näuga alaspidi, need on näuſeiſatuſed.

§ 275. Bekkeniotſa ſeiſatuſed on enamiste persſeſeiſatuſed; harwaste, niiſama muudetud ſeiſu läbi ſagedaste alles ſünnituſe eel, jalaſeiſatuſed ehk põlweſeiſatuſed.

§ 276. Kõigi nende pikutiſeiſatuste juures on kõige ſagedamalt ſelg pahemalle poole, ſee on eſimene pealae-, näu-, persſeſeiſatus j. n. e. Harwemalt on ſelg paremalle poole, ſee on teine pealae, näu, persſeſeiſatus j. n. e. (Waata pilt 17.)

Ristiſeiſatustel on pea ja perſe külgede poole. Kõige ſagedamalt on pea pahemalle poole, ſee on eſimene ristiſeiſatus, peaaegu niiſama

17. pilt. Jõte-seisatus. §§ 275 ja 276. juurde. (1/3 loomulikust suurusest.)

sagedaste seisab pea paremalle poole, see on teine ristiseisatus.

§ 277. Kõigi seisatuste juures on lapse selg kõige sagedamalt wastu ema esimest kõhuseina pöördud (seda nimetatakse esimene aluswiis); harwemalt seisab lapse kõht ees (seda nimetatakse teine aluswiis). Kõigi pikuti seisatuste juures on pahemal

pool olew selg sagedamalt ettepoole, paremalle poole olew selg sagedaste tahapoole. See on siis: esimese seisatuse juures on esimene aluswiis, teise seisatuse juures teine aluswiis sagedamaks seisuks.

§ 278. Lapse reegliwastulised seisatused jäewad siis kuni raskejalguse lõpuni seisma, kui neid põhjuseid, mis reeglimõeduliſt seisatust sünnitawad, waata § 91 — 95, mitte ette ei tule. Kõige sagedamad eksliſe seisatuse põhjused on:

1) Lapse surm ja wigaline kehakuju.
2) Lapsekoja wigaline-kuju ja wiltu seis.
3) Liig suur ruum lapsekojas üleliia rohke lapsewee päraſt.
4) Kitsas bekken.
5) Lapsekoja lodewus.

Wiimaks nimetatud põhjuseſt on reegliwastulised seisatused enamiste naiste juures, kes juba sagedaste on sünnitanud, kui niisuguste juures, kes esimest korda käima peal on.

Tuhande juhtumise seast on walmis lapsed:

1) peaseisatuses 964 korda
(selleſt umbes 4 näuseisatused.)
2) bekkeniseisatuses 32 korda
(persse-, jala-, põlweseisatused.)
3) ristiseisatuses 4 korda

Summa 1000.

§ 279. Reegliwastuliſe lapſeſeiſatuſe äratundmine ſünnib wälimiſe ja ſiſemiſe katſumiſe läbi. Täieliſt juhatuſt reegliwastaliſe lapſeſeiſatuſe äratundmiſeks ſaab alles järgmiſe oſa reegliwastalisteſt ſeiſatusteſt ſündmiſe üle könelemiſe juures antud.

Reegliwastuliſel lapſeſeiſatuſel on ſeda piſem tähtjus, mida rohkem aega weel raskejalguſe lõpuni on, ſeſt ſeda wõimalikum on, et kuni ſündimiſeni laps weel reeglimõeduliſt ſeiſatuſt ſaab wõtma.

Kui ämmamoor wiimastel raskejalguſe kuudel katſumiſe läbi raskejalguſe aega määrab, ſiis piab ta ikka lapſe ſeiſatuſt tähele panema. Kõik, mis 134 kuni 137-mas paragrahwides ſelle üle üteldud, on reeglimõeduline lapſeſeiſatus. Risti- ja wiltu ſeiſatuste juures pole awalduſed mitte üsna needſamad. Lapſekoda ei ſaa ſeal mitte ſeda kõrget ſeiſu kätte. Ämmamoor piab lapſekoja ſuuruſt otſustades, kõrguſe kõrwal ka tema laijuſt tähele panema. Kui lapſekoja wajumiſe awaldus wiimastel nädalitel on risti-ſeiſatuſe juures palju wähem ſelge, ſeſt et mingi eeſolew oſa bekkeniſisſeminekuſſe allaaſtuda ei wõi. Sellſamal põhjuſel ei leita tupewõlwi laienduſt ja tupeoſa kadumiſt mitte ſellesſamas reeglimõedus ja määruſes, nagu reeglimõeduliſe ſeiſatuſe juures.

§ 280. Ainult arwaſte on nõuetaw, reegliwastuliſe lapſeſeiſatuſe päraſt juba enne ſün-

dimist midagi ettewõtta. Sellepäraſt ja ſeſt et ämmamoor teab, et reegliwastuline lapſeſeiſatus raskejalguſe wiimaſel ajal lapſekoja tegewuſe läbi iſeeneſeſt reeglimõeduliſeks läheb, hoidku ta ennaſt wäga, kus tema ühe raskejalgſe juures reegliwastuliſt ſeiſatuſt tunneb, ehk kahtluſesſe jäeb, raskejalgſet ſelle olemiſe teadustuſega hirmutada.

Selles juhtumiſes, kus reegliwastuliſe lapſeſeiſatuſe juures lapſekoda ette ehk kõrwale wiltu on, wõib ämmamoor juba raskejalguſes aidata. Tema tuetagu kõhtu ſellekohaliſe ſidemega ja andku naiſele nõuu, ööſel ſelle külle peal magada, kus lapſekoda mitte ei ſeiſa.

Teine peatükk.

Mitmekordſeſt raskejalguſeſt.

§ 281. Juhtuwal kordadel ſigiwad ühe raskejalguſe ajal mitu laſt korraga. Kakſikraskejalgus tuleb 1000 raskejalguſe korra ſeaſt umbes 12 korda ette, kolmikraskejalgus 8000 ſeaſt ükskord, nelja- ning wiiekordne raskejalgus weel palju harwemalt. Kuna igal päewal kauugelt üle ſajatuhande lapſe ſünnib, pole enam kui 80 aasta ſees weel kordagi juhtunud, et üks ema kuut laſt korraga oleks kannud.

Mitmekordne raskejalgus ſaab lapſekoja kange wenituſe päraſt ſagedamalt kui ühekordne enne-

aega lõpetatud. Kaksikraskejalgus saab aga enamiste, kolmikraskejalgus sellewastu harwaste oma reeglimõedulise lõpu kätte, nelja-ning wiiekordne raskejalgus ei too iialgi walmis lapsi.

Ka walmis kaksikud lapsed ei ole ikka üsna nõnda suured kui üksikud, sest et toidus ja ruum jautatud saiwad. Mõnikord on üks suurem ja tugewam kui teine. Kui üks kaksiklaps kosumise pooleſt tähtjalt teise taha on jäenud, kui siis ehk koguni mitu nädalit esimese ja teise lapse sündimise wahel mööda läks, siis on selleſt otsustada tahetud, et lapsed mitte ühel ajal ei ole sünnitadud. Kaksiklapsed on alati ühe wanaduſed.

§ 282. Enamiste seisawad kaksikud mõlemad pealaeseisatusel, peaaegu niisama sagedaste on üks pealae-, teine persse- ehk jalaseisatusel, harwaste mõlemad persse- ehk jalaseisatusel. (Waata pilt 18. ja 19.) Mõlemad wiimaks nimetatud reeglipastulised seisatused, iseäranis aga wiltu- ja ristiseisatus, on mitmekordse raskejalguse juures sagedamad kui ühekordse juures.

§ 283. Kaks last wõiwad ühe muna sees sigida. Siis on neil ka sündimise juures üks ainus kestanahk (parknahk), üsna haruldasel kordadel ka üks ainus weenahk. Enamiste aga on nõndapalju kui lapsi, nõndapalju mune, millest igaühel oma wee- ja oma kestanahk on. Ainult sõelanaha paks wälimine seisatus puudub

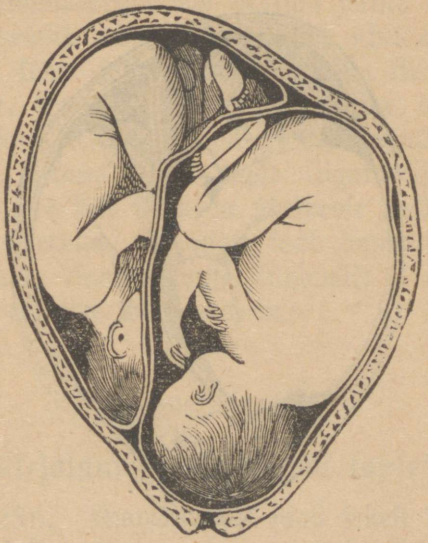

18. pilt. Kaksikute seis lapsekojas. 1/5 loomulikust suurusest. §§ 281, 282, 283 ja 284 juurde.

ikka nendes kohtades, kus munad kokku puutuwad, sest lapsekoja ilanahk on seal üksainukene. Kohtades, kus munad kokku puutuwad, on nende wälimine pind kaunis kõwaste üksteise külles kinni.

Mõlemad emakoogid on kas lahus, ehk nad seisawad ühe tombuna. On wiimati üteldud lugu põhjuseks ja seisawad lapsed kahe muna

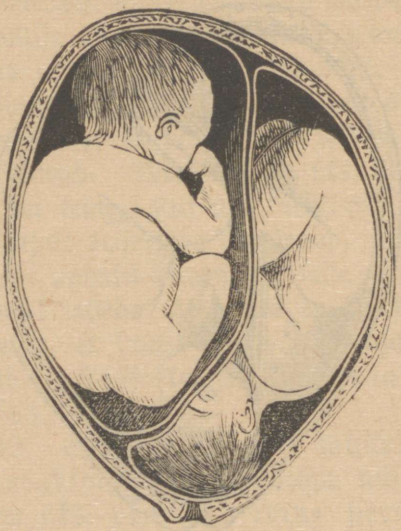

19. pilt. Kakſikute ſeis lapſekojas. (1/5 loomulikuſt ſuuruſeſt.) §§ 281, 282, 283 ja 284 juurde.

ſees, ſiis läheb mõlemate nabanööride ſisſewajumiſe kohtade wahel munanahkade waheſein ära.

§ 284. Kõige ſagedamalt on kakſiklapſed ühte ſugu, tihti aga ka üks poiſs- ja teine tütarlaps. Kakſikud, kes ühes munas aſuwad, on ikka ühte ſugu.

§ 285. Tunda wõib ämmamoor kakſikraskejalguſt ainult ſiis, kui ta kahte pead ehk kahte perſet ſelgeste tunneb, näituſeks ühte ema-

kasuu juures, teist lapsekojapõhjas, ehk kui ta teise ämmamooriga või arstiga seltsis lapse südame-tooniſid mitmesugusel taktil ühel ajal raskejalgse kõhu külles kuuleb. Kõhu kiirem kaswamine, tema suurem wälljawenimine, tema ristamisi kuju, kefkmine wagu naise kõhu külles, ühekorraga mitmes kohtas lapse liigutamise tundmine — see kõik wõib ka ühekordse raskejalguse juures ettetulla. Enamiste saab ämmamoor alles päraſt esimese lapse sündimist kindlaste tunda, et teine weel sees on.

Kolmas peatükk.

Raskejalguseſt wäljaspool lapsekoda.

§ 286. Ämmamooril piab selleſt harulda-seſt olekuſt teadmine olema, mis selleläbi tuleb, et sugutatud muna mitte lapsekotta ei jõua, waid munasarjas ehk ematrumpetis seisma jäeb, ehk kõhukoopasse sattub ja selles paikas edasi kosub.

Alwaldused pole esiotsa reeglimõeduliseſt raskejalguseſt sugugi isemoodi. Raskejalguse kindluseta märgid astuwad pea enam pea wähem selgeste ette, ja et tühjas lapsekojas muudatused nagu reeglimõedulise raskejalguse juureski käiwad, siis jäewad ka naiste asjad ära. Mõne kuu päraſt tulewad aga enamiste werewoolamised, millega mõnikord ka sõelanaht narudes ära läheb. Kõhtus hakkawad walud käima, ja ämma-

moor tunneb mõnikord läbikatsumise juures lapsekoja taga ehk kõrval paistetust läbi tupewõlwi.

§ 287. Raskejalgus wäljaspool lapsekoda wältab enamiste mõne ainukese kuu. Kõige sagedamalt tuleb ta 6. kuni 12. nädali pärast, tihti häkiselt, naisele sisemise werewoolamise läbi surm. Teistel kordadel wõib laps edasi, kuni walmimiseni kosuda. Siis astuwad peale raskejalguse keskaja kindlad raskejalguse märgid ilmsille, kuna lapsekoja tupeosa siiski reeglimõedulisi muudatusi ei näita. Sünnituse ajaks tulewad küll wäituste sarnased walud, aga sündimine ei lähe toime. Sagedaste sureb sealjuures ema. Õnnelisemal juhtumisel sureb ainult laps. Ta wõib kui nõndanimetatud kiwilaps ema ihusse jäeda; tihti annab ta aga pärast põhjust põletikkudeks ja mädanemiseks, ka wõiwad kondid pärasoolikasse ehk kusepõide läbimurda, kõik juhtumised, mis naist surmale wõiwad suigutada.

Kindlaste ei tunne aga ämmamoor wäljaspoolset raskejalgust mitte, ja kui ta tunnebgi, ei wõi tema muud midagit parata, kui et arsti kutsub, kes mõnikord ema kui ka lapse elu peasta wõib.

Neljas peatükk.

Raskejalgete oksendamisest, pasandusest, kõhu ummistusest ja kõhu-katkendusest.

§ 288. Oksendamine on raskejalgistel nõnda sage külaline, et teda raskejalguse kindlusета märkide sekka on arwatud. Raskejalguse algul tulew oksendamine jäeb enamiste 12-mal kuni 14-mal nädalal jälle maha. Läheb ta wäga tüituks, siis aitab waheſt tassitäis melissewõi piparmündilehe theed. Raskejalguse hiljemal ajal tulnud oksendus saab sagedaste kliistiri ja tarwilise kehatühjenduse läbi kõrwale saadetud. On aga kordasid, kus ta wäga kangekaelselt seisab ja ühtlasi nõnda ägedaste tuleb, et toidu suutumaks wällja ajab. Sarnastel kordadel piab arsti abi otsima.

§ 289. Pasandus tuleb raskejalgestel nõndasama nagu teistelgi inimestel kõige sagedamalt wigaduste läbi söömises ja joomises ning külmetamise läbi. Raskejalgestel on nende wigade eest wäga hoida, sest et pasandus raskejalgsetel iseäranis kardetaw on; alaline sitale punnitamine annab lapsekoja kokkutõmbamiseks põhjust ja wõib selleläbi eksliku sünnitamisele ehk enneaegse sünnitamisele wiia.

Kui raskejalgne pasandamisest piinatud saab, piab ta kohe rahuliste woodisse heitma, ei tohi mingit kõwa toitu ega midagit külma, waid ai-

nult leiget ja limuliſt jooki juua. Kui ſelleläbi paſandus mitte nii pea ei kau, pealegi weel walus pakistus, kõhutwalu, ehk külma ja ſooja wärinad juurde tulewad, ſiis on tarwis arsti kutſuda.

§ 290. Raskejalgiste ſagedaſt kõhu-ummistuſeſt ja wahendikkudeſt, mis ämmamoor ſellewastu wõib juhatada ning pruukida, oli ka § 140 kõne.

Ämmamoor piab aga meeles pidama, et kõhuummistus ka raske haiguste kaaſaline wõib olla, nagu näituſeks kõhu alumiſe otſa katkendusteſt ſisſepresſimine. Sarnaſed katkenduſed, nõndanimetatud kõhukahjud, on terwe naha aluſed paistetuſed, enamiste kubemekohtades (kubemekatkendus), harwemalt naba kohal ehk teistes kõhu kohtades; need tulewad ſelleläbi, et ſiſekonnad ühe kõhuſeina wahe läbi kuni lähedalle naha alla astuwad. Need paistetuſed on kord ſuuremad kord piſemad, kord pehmemad kord kõwemad, harilikult waluta ja wajutuſe wastu mitte hellad. Rahuliſe ſellile oleku juures kauwad nad enamiste, ſelleläbi et ſiſekonnad oma õigeſſe kohta tagaſi lähewad; oſawa sõrme läbi laſewad nad ennaſt enamiste tagaſiſuruda. Köhimiſe, aewastamiſe ja muu tungimiſega ühendatud liigutustel astuwad nemad tugewamalt wällja.

§ 291. Saab üks naine, kellel katkendus oli, käima peale, ſiis läheb katkendus enamiste

raskejalguse keskaja ümber iseenesest tagasi, sest et lapsekoda nüid sisekonnad tahapoole surub ja kõhu esimest ruumi omale tarwitab; jäeb aga katkendus raskejalguse ajal wälljapoole, wististe et ta külgekaswanud on, siis wõib ta hõlpsaste sissepressitud saada, siis ei wõi roojus mitte edasi minna ja tõuseb sellest kõigepealt kõhu-ummistus. See seisukord on wäga hädaohtlik. Naine, kellel katkendus üle poole raskejalguse aja wällja jäeb, piab arsti juurde minema, et see temale nõuu annaks, mis sellel kardetawal järjel teha tuleb.

On lapsekoja seisatusemuudatus kõhu-ummistuse poolest süidlane, siis on enamiste ühtlase ka kusi kinni. Ka siin on rutulist sünnituseawitaja arsti kutsumist tarwis.

Wiies peatükk.

Raskejalgse kusemise waewadest ja lapsekoja seisukorra kõrwale minekust.

§ 292. Kusemisewaewad on kolme seltsi:

1) Kusetung, üks walus, sage ehk koguni alaline kuselepakitus, kus juures siis ainult wähe kust igakord lõikawa waluga wällja saab tühjendatud;

2) tahtmata kusemine, kus, ilma naise tahtmata ja ilma et loomulik pakitus seda ettekuulutaks, kusi wälljaimmitseb, ja

3) kuſekinniolek, kus kuſi, ehk küll pös täis on ja naine teda tühjendada tahab, omeu wällja ei tule. Seal juures wõib loomulik ehi ka ſuurendatud kuſepakitus olla, wõib aga pakitus koguni puududa.

§ 293. Sage kuſele pakitus on raskejalgestel niiheaste eſimeſel kui ka wiimaſel käima peal oleku ajal natuke ſagedam, ja raskejalgne piab ſeda tungi waigistama. See tung wõib aga waluſaks ſaada, ja ſee walu läheb ſagedaste weel kuſemiſe juures waluſamaks; ſelleſt tuleb ſiis wormilik kuſeletung. Tihti on ſealjuures kuſetoru ja ka tupp puudutamiſe wastu waluſad. Kuſetungi juures piab raskejalgne rahuliste woodisſe heitma ja ennaſt heaste kinnikatma, piab lahja, limaſt jooki, nagu linaſeemnethee, mandlipiim ja ſelleſarnane, jooma ning ennaſt kõigi kääriwa ja äritawate jookide, nagu wein, õlu, kohwi ja thee, nagu ka kõigi hapu ja ſoolaſe ſöökide eeſt hoidma. Rüpe kohta ſooja, niiske rätikute ſidumine ja ſooja limaſe wedeluſe tagaſt otſaſt ſisſepritſimine aitab ſagedaste walu wähendada ja koguni kautada. (Kui limaſeid ſisſepritſimiſi ſaab tehtud, ſiis on mõni tund hiljem puhta ſooja weega järele loputada.)

Alaliſe kusta püidmiſe läbi ſaab ſee tung üksnes kõwendub. Seſt on küllalt, kui haige iga poole ehk terwe tunni päraſt kuſeb. Kui lugu ei parane ehk ämmamoor läbikatſumiſe juures ſiſemiſed oſad wäga waluſad wõi lapſekoda

mitte õiges seisatuses ei leia, siis piab kohe sünnituseawitaja järele saatma.

§ 294. Kuseletung niisama nagu ka täieline kuse kinni olek on raskejalgse lapsekoja kõige pahema seisatusemuudatuse kaasalised ilmumised, lapsekoja tagasi painutuse ehk tema kinnipressimise juures selles seisatuses.

See kinnipressimine tuleb kas pikkamööda, kui lapsekoda mitte, nagu ta piab, 10-ma kuni 12-ma nädali ümber pisukesest bekkenist ülesse ei kerki, waid eesmäe alla seisma jäeb ja siin nüid suuremaks läheb; ehk ta tuleb häkiselt, kui kange tungimise, köhimise ehk oksendamise läbi, perse peale kukkumise ning raskeste küirutamise läbi lapsekoda, mis juba eesmäest mööda oli tõusnud, jälle allasurutud saab ja nüid oma reeglimöedulisse seisukorda enam tagasi ei tule.

§ 295. Läbikatsumise juures leiab ämmamoor ristluu-õõnestuse lapsekojakerest täidetud, tupeosa ette wastu häbeduseluud pressitud olema, kas nõnda, et emakasuu ennast üsna häbeduseluu taha peidab, ehk tupeosa on alaspidi sattunud ja emakasuu häbeduseluu taga tunda. Esimene worm on haruldasem, häkiselt tõusew, rutemine hädaohtu tooja. Teine worm on sagedam, kinnipressimise ilmumised tulewad wähe haawal, lapsekoja kaswamise läbi, mis pisukesest bekkenist weel mitte wällja polnud tulnud; ka hädaoht tõuseb päew päewalt, nädal nädalalt, ja ei saa mitte kergeste selle kõrguselle nagu hä-

kiselt tulnud sissepressimise juures. Sünnitusabitaja piab siin ajawiitmatalt kutsutud saama, muidu wõib naine surra.

§ 296. Oli lapsekoda juba raskejalguse eel tahapoole raksatanud, siis tuleb sissepressimine kord-korralt ja paneb harwaste rooja- ning kuse wälljaheitmise tee täieste kinni. Pärasoolikas nihkub kõrwale ja roojus ei pease lapsekoja kõrwalt mööda. Põis saab liiaks kust täis oleku pärast halwatud, ja kui ka köhimise, aewastamise ehk surumise läbi natukene kust ära läheb, jäeb tema ometegi täis. Sellel wormil on waewad mõnikord nõnda pisukesed, et naine käija wõib. Ämmamoor wõib wälljaweninud põit kergeste käima peal olewaks lapsekojaks pidada. Sünnitusabitaja nõuu on siin tungiwalt tarwis. Kuse äralaskmise läbi wõib ämmamoor selle wahe sees suurt kergitust sünnitada. Katheter piab kuse kättesaamiseks palju kõrgemalle pistetud saama, kui muul kordadel.

§ 297. Lapsekoja tupe ettelangemine on, kui üks nendest osadest ehk mõlemad ühtlasi häbedusepraussе alla wõi koguni wällja on wajunud. Rahulisel seisatusel, nimelt öösel, lähewad sarnased ettelangemised iseeneseşt tagasi, päewal tulewad nad sirge seisatuse ja iseäranis kehaliku kangelduse läbi jälle ette. Kui ämmamoori käest selleüle nõuu küsitakse, siis piab ta naist sünnitusabitaja juurde saatma.

Kui nüid naine, kes seda haigust põeb, käima

peale saab, siis saab lapsekoda, niipea kui ta suur küllalt on, enamiste iseeneseſt bekkeni üle tagasihoitud. Aga lapsekoda wõib kuni 14-ma ja 16-ma nädalini nimelt tähtja kangelduste läbi weel enam edasiaetud saada, ta ei lähe siis iseeneseſt mitte jälle tagasi ja saab, seſt et ta suuremaks läheb, sissepressitud, nõnda et selleſt walu, kusekinniolek ja kõhu-ummistus tuleb. See seisukord on lapse ja ema kohta kardetaw. Ämmamoor piab katsuma, kas ta naist sellile ja tema perset kõrgemalle seades, selle järele kui kusi katheteriga ja roojus kliisteri läbi wällja on tühjendatud, ettelangenud lapsekoda bekkenisse ülesse ei saa tõugata. Selleks otstarbeks wõtab ta lapsekoja peusse ja lükkab juhtjoont mööda bekkenisse tagasi. Ei lähe esimene katse korda, siis piab sünnituseawitajat kutsuma ja kuni tema tulekuni ettelangenud osa sooja niiske rätikutega kinni katma. Läheb aga ämmamooril lapsekoja tagasiseadmine korda, siis piab naine igakordse rooja-ehk kusewälljatühjendusel tema uueste ettelangemise eeſt hoidma. Wastu raskejalguse keskaega piab niisugune naine enam jau aega pikali olema.

§ 298. Ka raskejalguse hiljemal ajal wõib tupp, nimelt tema esimene sein ja isegi tupeosa, mis mõnikord pikendatud on, teistes juhtumistes lapsepea läbi juba sügawalle alla surutud saab, ettelangenud olla. See teeb igakord kusemiseraskust, seſt et kusepõis tupe ja lapsekoja-

kaela esimese seina ääres on. Ka siin on sünnitusеawitaja nõuu tarwis.

§ 299. Esimesel ja jällegi wiimasel raskejalguse ajal ei ole mitte koguni haruldane, et ajuti tahtmata kusemine tuleb. See tuleb sellest, et kusepõis lapsekojast surutud saab ja selleläbi kusepidamise wõimu kautab. Sage tahtmisega kusemine ja hoolas suguosade pesemine jaheda weega on seal juures nõuuks anda.

Ka ajutine kusemise wõimatus, see on kusekinniolek, wõib raskejalguse wiimasel ajal tulla, nimelt kui raskejalgse kõht lapsekoja läbi kangeste ettepoole on surutud. See seisukord on rippuwa kõhu nime all tuttaw. Tema ei tule mitte harwaste nende naiste juures ette, kes juba sagedaste raskejalgsed oliwad, sest et kõhulagi seal juures oma kindluse on kautanud. Aga ka esimest korda raskejalgestel, kui bekken liig kangeste painutatud on, ja sellepärast lapsekojal tarwilist tuge ei anna, sigib rippuw kõht. Naised teadwad osalt juba, et kätega kõhu ülestõstmine kusemist kergitab; aga rippuw kõht teeb weel teisi raskusid, ta tülitab käimise ja iga liikumise juures, nahk üle häbedusemäe läheb alalise litsumise läbi lõhki; ka wõib rippuwkõht teha, et laps raskejalguse wiimasel ajal mitte, nagu õigus, pealae seisatust ei wõta; ka muul wiisil wõib sünnituse käik rippuw-kõhu läbi takistatud saada.

§ 300. Sellepärast on tarwis lapsekoda, mil-

lele bekken ja kõhusein tarwilist tuetust ei anna, wäljastpoolt tuetada. See sünnib kõhusideme läbi. Kaks kiilusarnast tükki kahekordsest lõuendist ehk parknahast saawad eest laiast otsadest haukudest läbi aetud nööri abil kaswawa lapsekoja kuju ümber passitud, tagast üle ristluu pandlate ehk paelte abil ühendatud, et kõhtu kannab. On rippuw kõht wäga suur, siis ei wõi sideme ristluude üle tuetamine mitte aidata, waid piab siis sideme üle õlade panema.

Kuues peatükk.

Raskejalgse weresoonesõlmedest ja teistest haiglistest ülespaistetustest.

§ 301. Jalgade ja suguosade naha all jookswad weresooned paistetawad raskejalguse teise poole sees mõnikord kangeste ära, nõnda et nad kõrgeid sinikaid kõwa „krambisoonesid“ ja lühikesi kõrgeid paistetusi „soonemuhkusid“ sünnitawad. Sõrmega wajutades lasewad need paistetused endid maha muljuda, täidawad endid aga kohe jälle alt täis. Raskejalguse lõpetuse järel langewad need weresoonesõlmed enamiste pea jälle kokku, sooned jäewad aga laiaks ja lodewaks ning täidawad ennast sellepärast uute raskejalguste ajal enamiste waremine ja kõwemine. Palawust sünnitawa söökide ja jookide pruukimisel, pikaliste kõhu-ummistuste juures lähewad paistetused

suuremaks. Wälimiste muljumiste-, ehk ka iseeneſe pinewuſe läbi lõhkewad mõnikord need sõlmed ja sünnitawad kardetawaid werewooluſid. Ajuti lööb sõlmede ümbruſesſe põletik, ſiis tuleb tihti kange walu, ka wiſad paiſed, harwemalt elu kohta kardetawad haiguſed.

§ 302. Ämmamoor piab ſelle peale tähelepanewlikuks tegema, et kõik, mis ſooneſõlmede paiſetuſi tõstawad, eemalle hoitud piawad ſaama. Wälljaſirutatud ſeiſatus kergitab were tagaſiwoolamiſt laiendatud ſoontesſe. Parajalt kõwad jala mähkimiſed alt ülesſe poole, kolme sõrme laiuſe lõuendiſt, ehk flanelliſt ſidemega, lõuendiſt, nahaſt ehk gummioluſeſt nöörſukad tuetawad nõtru ſooneſeinaſid ja pehmitawad ſelleläbi waewa; nad on ka kaſuliſed warjajad muljumiſte wastu, ei tohi aga liig kõwaſte ümbertõmmatud ſaada. Lööb põletik ſooneſõlme ſisſe ehk tuleb werewoolus, ſiis piab tohtri ehk haawaarſti käeſt nõuu küſima. Eſimeſel korral laſku ämmamoor tinawett (Bleiwaſſer) ümber panna, teiſel korral waigiſtagu ta werewoolamiſt taela ehk haawapuuwillade peale ſidumiſega. Mõlemil korral piab raſkejalgne waguſi olema.

§ 303. Wähem ſage on teine tõuug paiſetuſi raſkejalgſe naha külles, nõndanimetatud weſine paiſetus, nahaweetõbi. Nimelt jalgade ja ſäärte külles läheb nahk pinewille, läikiwaks ja walgeks. Sõrmega wõib pundunud nahka ſisſe litſuda, nõnda et hauk järele jäeb.

Wälljasirutatud seisatusel wäheneb ka see paisetus, hommikul on ta sellepärast pisem. Kestwa seismise ja istumise läbi läheb ta kangemaks ja wenitab enese üle kintsude ja suguosade. Wiimased paisuwad sagedaste kõrgeks ja walutawad siis wäga. Peale rahulise pikali oleku mõjub jalgade willase ehk lõuendise sidemete sisse mähkimine, paistetanud osade sooja, heaste lõhnawa waiguga läbisuitsutatud rätikutega kinnikatmine.

Astuwad kanged walud paistetanud suguosadesse, siis piab arsti käest nõuu küsima.

§ 304. Paisub nahk kõhu, näu ehk käte külles ühte wiisi ülesse, ehk jäeb sealjuures kusi wäheseks ja sogaseks, wõi seltsib paistetuste juurde peawalu ja muud tõbed, siis on tungiwalt tarwis, sünnituseawitaja nõuu küsida, kui tarwis on hädaohtu ähwardawat juhtumist, nimelt krampisid, mis siis sagedaste sünnituse juures ülestulewad, äratõrjuda.

Seitsmes peatükk.

Lima- (ila) ja werewälljawooluseb raskejalgse suguosadest.

§ 305. Rohkendatud wälljasaatmine tupe ilanaha peale on reeglite järele raskejalguse wiimasel ajal. Suguosadest wälljawoolaw wedelus on enamiste wähene, wedel, walge. Teda on waja haawa-puuwilladesse, mis ette pannakse ja

sagedaste uuendatakse, koguda, nõnda et ta pesu reite nahka sugugi ei niisuta. Tihti läheb aga wälljasaadetus rohkemaks pakslikuks, kooretauliseks, tompliseks, ehk mädasarnaseks, kollaseks. Hoolas pesemine suguosasid ja kintsa keedetud weega, millele natuke übermanganisaures Kali juurde on lisatud, sage wannimine, usin mustaks läinud pesu waheldamine hoiab muude waewade sigimise, nimelt wälljawooluseşt niisutatud lõhkemise eest.

§ 306. On wälljawoolus häkiste kangeste ja waluga üles astunud, ehk leiab ämmamoor läbikatsumisel paiseid ehk sõlmesid suguosades, siis ei tohi tema midagit ettewõtta, waid piab raskejalgest arsti juurde juhatama. Sarnastel kordadel on mõnikord külgehakkamine põhjuseks ja haigus ise on jälle külgehakkaw.

§ 307. Raskejalgsete haruldane haigus on lapsekojast wesise, mõnikord punaka wedeluse wälljawoolamine. See wesi koguneb sõelanaha kahe lehe wahele, see on lapsekoja ilanaha peale ja saab siis ühekorraga wäituste sarnase walu all mõnikord mitme naela rohkuselt wälljatühjendatud.

Kaheksas peatükk.

Werewoolusteſt, iſeäranis raskejalgſe lapſekojawere-woolusteſt ning raskejalguſe enneaegſeſt lõpetuſeſt.

(Ekslik ſündimine, enneaegne ſündimine.)

§ 308. Iga tähtjas werewoolus, üks kõik, missuguſes ihu kohtas ta piaks olema, mõjub wäga kardetawalt. Tuleb wäſimuſe tundmus, ſiis ſuur hirm ja hingekitſikus, haige pea hakkab ümberkäima, nõnda et ta ennaſt kukkuma arwab, ehk iſe küll rahuliste ſängis on, temale tuleb kõrwade kohiſemine ja heliſemine, nõnda et ta tooniſid arwab kuulma, mida koguniſte pole, pealeſelle on mõnikord peawalu, mõnikord ſüdame pööritus ja okſendus, ſilmade ees läheb kõik pimedaks ja haige kautab meelemõistuſe. Seal juures läheb nahk pruunikaks nahakarwaliſeks, ſilmad on tumedad ja langewad ſisſe. Seal juures jäeb puls ikka piſemaks, mõnikord harwemaks, mõnikord ſagedamaks, nõnda et waheſt lugedagi ei jõua, ja kaub wiimaks koguni. Külm higi ajab üle naha. Kui meelemärkus tagaſi ei tule, ſiis tulewad mõnikord weel kanged tõmbuſed kõiges kehas ja — naine ſureb.

§ 309. Terwe rida neid ilmumiſi wõib mõne minuti aja ſees ärajooksta, kiire werewooluſe juures wõiwad ka ükſikud nendeſt märkideſt ärajäeda, ſeſt et ſurm ruttu tuleb. Waheſt wõib haige

jälle toibuda, kuni uus werewoolus ja sellega ühtlasi need märgid uueste ja kangemalt ilmuwad. Ehk werewoolus seisab ja haige toibub täieste.

Just aeglaste, aga kaua kestwa werewooluste juures, mis wähem kardetawad wõiksiwad näidata, tulewad peapööritus ning minestus alles hiljemalt, aga werekautus oli siis juba sagedaste nõnda tähtjas, et surma tulekut enam keelata ei saa.

§ 310. Werewooluseb on kaheseguseb, wälimiseb ja siseb. Wälimiseb on niiseguseb, kus weri wäljaspoole woolab; siseb werewooluseb niiseguseb, kus juures weri ühte sisemisse keha koopasse, näituseks lapsekojakoopasse ehk kõhukoopasse walgub ja wäljaspidi näha ei ole.

Siseb werewooluseb wõiwad raskejalguse ajal kõigis sisemistes kehaosades olla; ämmamoor piab niisegust aimama, kui ilma wälimise woolamiseta praegu kirjeldatud kardetawad weretühjenduse märgid nähtawalle tulewad. Ämmamoor piab siis kohe arsti kutsuda laskma, märg-külmi sidemeid kõhu peale panema ja § 332 antud õpetust täitma, kuni kutsutud arst tuleb.

Wälimiseb werewooluseb on raskejalguses palju sagedamad. Tähtjuseta werewooluseb mujalt kui suguosadest, näituseks ninast, pole mitte kardetawad ja waheb koguni heategewad. Iga tähtja werewooluse juures piab aga arst

kutsutud saama. Kõige sagedamad raskejalguse ajal ja kõige tähtjamad ämmamoorile on

werewooluſed lapſekojaſt.

§ 311. Õiguſe järele ei ole terwel raskejalguſe ajal kuni õige sünnituſe ajani lapſekojaſt mingit werewoolamiſt. Kõik ennemalt tulewad werewooluſed on siis reegliwastaliſed.

§ 312. Lapſekoja werewooluſed raskejalguſe ajal wõiwad, nagu muulgi ajal, lapſekoja haiguſe, näituſeks paiſe läbi tupeosa külles, wähjatõbe läbi, poliipide läbi lapſekojakaelas tulla; enam jagu selleſarnaſeid werewooluſid tulewad aga lapſekojakere ſiſemiſeſt pinnaſt. Et nüid see igaſtkohaſt oma ilanaha läbi, sõelanaha läbi, hiljemine iseäranis emakoogi läbi munaga tihedalt ühendatud on ja muna toitmine just siit sünnib, siis on iga werewooluſe juures karta, et munatoitmine kitsendatud ja nõnda raskejalgus enneaegu lõpetatud saab.

§ 313. Raskejalguſe enneaegne lõpetus nimetatakſe esimesel 28 nädalal ekslikuks sündimiſeks, enneaegseks sündimiſeks, päraſt 28-ſat nädalit waraſeks sündimiſeks.

Raskejalguſe lõpetuſele saatjad on kõik kanged keha raputuſed, kõik kanged surumiſega ühendatud liigutuſed, ekſituſed söömiſes ja joomiſes, külmetuſed, kestwad suguoſade ärituſed, ägedad meeleliigutuſed, pikemalt haiguſed, niiheaste üleüldiſed, kui ka iseäranis suguoſade külles.

Need põhjuſed mõjuwad kas sellel wiiſil, et

nad weretungimist lapsekojasse ja werewoolust ning selleläbi ekslist sündimist ettekutsuwad, ehk sellel wiisil, et nad lapsekoja kokkutõmbamist, wäitusid, ettetoowad, mille järele siis ka werewoolus ja eksi-sünnitus tuleb, ehk wiimaks selleläbi, et laps sureb.

§ 314. Wäitused, see on lapsekoja kokkutõmbamised on siis ikka olemas, kui lapsekoda muna wällja tõukab, aga nad ei saa igakord naisest waluna tuntud, ja kui lapsekoda alles pisukene on, ei saa nendest tihti läbikatsumise waralgi aru.

Raskejalguse esimesel 12-nel nädalal on ikka werewoolus esimene ja sagedaste ainukene eksisündimise wälimine märk. Sagedaste mitmepäewase werewooluse järele saab muna weretombu sisse mähitult enamiste nägematalt ja tihti arusaamatalt wälljatõugatud, ilma et walugi platsi asus. Eksisündimiste juures pärast seda aega saawad lapsekoja kokkutõmbamised emast tuntud, ja wastu kest raskejalguse aega on ka sagedaste wäitustewalud waremine platsis, kui werewoolus ennast näitab, ja ämmamoor wõib wälimise läbikatsumise waral lapsekoja kokkutõmbamisest aru saada. Nende hiliste eksisünnituste juures ei saa ka muna mitte enam nägematalt wällja tõugatud, waid esiteks läheb muna lõhki ning lapsewesi woolab ära, siis saab laps wälljatõugatud ja kõige wiimaks munakestad emakoogiga. Wäga tihti juhtub, et munakestad emakoogiga

lapsekotta tagasi jäewad. Werewoolamine wõib siis pikemaks ajaks järele jäeda ja naine ning ettewaatmata ämmamoor usuwad kogu asja lõpetatud olema. Aga mõne päewa, nädala ehk ka kuu pärast tulewad uued werewoolused, mis ennast nõnda kaua kordawad, kuni tagasijäenud jätised, mis siis täieste muudetud on, sünnitusewitajast waewaga wällja saawad kistud.

§ 315. Kui ämmamoor ühe suguosadest werd woolawa naise juurde saab kutsutud, siis piab ta kõigeesiteks rahulise wälljasirutatud seisatuse eest hoolitsema, kui naine juba iseeneseest nõnda mõistlik ei olnud, pikali heitma, piab pikemalt wärsket jahedat õhku tuppa muretsema ja siis — iialgi ilma § 230 ettekirjutatud pesemiseta läbikatsumist ettewõtma. Leiab ämmamoor, et werewoolus kange on, ehk et naine juba palju werd on kautanud, siis piab ta wiibimatalt sünnitusewitaja kutsumist nõuudma. Werewooluse kanguse järele piab ämmamoor läbikatsumise juures tähele panema, kust weri tuleb. See wõib wälimisest suguosadest, tupest ehk emakasuust tulla.

Wälimisteşt suguosadest ehk tupest werewoolused wõiwad muljutuse läbi, nad wõiwad ka ilma wälimise mõjuta ühe weresoone-sõlme lõhki minemise läbi tulla. Ämmamoor piab werd woolawa koha ülesse otsima ja piab sõrmega ehk kuiwa puuwillatopiga seda kõwaste kinni suruma, kuni sünnitusewitaja tuleb, ehk kuni weri suru-

miſe läbi ajutiks kinni jäeb. Kui aga tupe werd woolawat kohta koguni ülesleitud ei wõi ſaada, ſiis piab külma wett ſisſe pritſima, ja kui weri ſellegipäraſt kangeste woolab, ei jäe muud üle, kui tuppe kinni toppida, nagu ſeda § 320 kirjeldatud ſaab.

Sellejärel piab ämmamoor, nii kauugelt kui ſee wõimalik on, läbikatſumiſe ja küſimiſte waral kindlaks tegema, kas naine ülepea raskejalgne on, ſeſt haiguſed wõiwad werewoolamiſt ſünnitada, ilma et raskejalguſt oleks.

Näitab läbikatſumine, et weri käima peal olewaſt lapſekojaſt tuleb, ſiis on teada katſuda, kui kauugelle juba käimas olew ehk ähwardaw ekſiſünnitus on jõuudnud.

§ 316. Eksliku ſündimiſe alustuſel leiab ämmamoor tupeoſa wormi ning ſuuruſe pooleſt niiſamaſuguſe olema, nagu ſiiaſaadik raskejalguſe wältuſel, emakaſuu wähe awatud, nõnda et ainult weri wällja wõib woolada. Päraſt poole näitab emakaſuu ennaſt nõnda palju lahti olema, et ſõrm kaelakaanaliſſe ſisſetungida ja ka juba ſiſemiſt emakaſuud kätte ſaada wõib. See on nüid wäga tähtjas, et ämmamoor hoolega järele uurib, mis asju tema ſõrm ſiin puutub.

Kõige ſagedamalt tulewad ſiin otſiwa ſõrmele kõige eſiteks pehmed tarretanud weretombud wastu, mis kaelakaanali täidawad; ämmamoor ei pia ſeda tarretanud werd mitte eeſt ära ajama. Ainult kui uued werewooluſed tarretanud were

ärauhawad, tohib ta edasi tungida. Sest waheſt ehk seisab werewoolus just eest kinnikatwa tarretanud were tompude läbi ja siis ei pruugi ämmamoor mitte teada, mis seal taga on.

Teistes juhtumistes trehwab sõrm kaelakaanalis palja sileda muna ehk kestanaha ja sõelanaha räbalate peale. Oli raskejalgus 10 kuni 12 nädalat wältanud, siis on enamiste terwe muna juba lahti läinud ja wähe lootust raskejalgust weel pidada.

Ehk aga on muna juba lõhki läinud; eksliku sünnituste juures wiimastes nädalites sünnib see enamiste. Siis tunneb ämmamoor sisemises emakasuus ehk juba sügawamal laste osasid, paljaid liikmeid, pead ehk nabanööri. Sarnasel korral pole muidugi wõimalik, et raskejalgus edasikestaks.

Wiimaks on ehk ka naise tähelepanemata pisuke laps juba ära olnud, siis ei tunne ämmamoor jälle midagit muud kui werd, ehk katkenud nabanöör ja munanaha räbalad riputwad emakasuus.

§ 317. Et selgeste teada, mis munaosadest juba ära on läinud, piawad kõik äraläinud weretombud karwapealt läbikatsutud saama. Ämmamoor otsigu sellepärast kõik wälljatulnud tarretanud weretükid läbi ja pangu kõik kausi wärske wee sisse, kuni arst tuleb; sest see piab oma enese silmanägemise läbi arwama, mis ära läinud ja mis weel tagsi jäenud on.

§ 318. Ämmamoor nõuudku, et naine ra-

huliste wällja sirutatult sellile seisab, mitte sulepatjadesse, waid jaheda matratsi peale, kaetud saagu ta kergelt, ja joogiks antagu jahedat wett, millele natuke sitroni sahwti ehk äätikat juurde lisatud. Ämmamoor piab selle peale käima, et arst kutsutud saab.

Läbikatsumist wõtku ämmamoor ainult werejooksmise ajal ette, mitte iialgi siis, kui werewoolus mõneks ajaks seisma on jäenud, et teda selleläbi jälle uueste woolama ei pane.

§ 319. On pisukene muna juba wälimise emakasuu juures ehk ripuwad lapse osad selleſt wällja, siis wõtku ämmamoor, kui werewoolus tähtjas on, last ehk muna kahe sissepistetud sõrmega kinni ja kastku teda wälljatõmmata. Kestab päraſt lapse, ehk terwe muna äratulekut werewoolus edasi, siis tehku ämmamoor tuppe wõi ettewaatlikult kuni wälimise emakasuuni pistetud emakatoruga lapsekotta wõimalikult külma weega sissepritsimisi, pangu ka wõimalikult külma wee sisse kastetud ja jälle tahedaks wäänatud rätikuid kõhu peale. See külmuse pruukimine on kangeste keeldud, niikaua kui weel natuke lootust on, et raskejalgus edasi wõib kesta. Ainult siis wõib ämmamoor seda lootust maha jätta, kui muna juba läbi emakasuu on astunud, ehk kui lapsewesi ärajooksnud on.

§ 320. Piaks nüid, nõnda kaua kui weel seda lootust on, werewoolus enne arsti sinnajõuudmist nii kangeks minema, et ämmamoor

naise elu päraſt kartma piab, ſiis on ſee wahendik, mida tema pruukida wõib, tupe kinni topimine. See toimetus ſeiſab ſelles, et haawapuuwillaſt ehk kui ſeda käepäraſt ei juhtu olema, linadeſt kuul tehakſe, nõnda ſuur, et ta tupewõlwi ära wõib täita, ja tugew pael ſelle külge kinnitatakſe. See kuul ſaab karbolihapu wedeluſe ſiſſe kastetud, kõwaste wälljapigistatud, ja nüid ettewaatlikult keerates juhtjoone ſihtis tupe ſiſſe aetud, nõnda et pael wällja jäeb rippuma. Selle all ſaab tupe muu ruum linade ehk puuwillaga täis topitud. Selleläbi ei wõi weri mitte wälljapeaſeda, ta tarretab ära ja paneb kõik kausikeſed kinni, nii et werewoolus järele jäeb. See mõnus wahendik tohib aga üksnes praegu nimetatud juhtumiſes ettewõetud ſaada, ſeſt ta ei ole iſegi ilma hädaohuta. Enamal korbadel hoiab rahuline ſeiſatus ja hapukas jook juba werd piirides, kuni arſt tuleb.

§ 321. Lapſekoja waluſad kokkutõmbuſed, mis nimelt eksliku ſünnituſe juures hiljemal raskejalguſe nädalitel ei puudu, nõuawad ämmamoori tähelepanemiſt. Ekſiſünnituste juures kuueteiſtkümnema kuni kahekſateiſtkümnema nädali ümber, mis enamiste wäitustega ilma were-woolamiſeta algawad, hoidku ämmamoor ennaſt, et ta mitte, nagu asjas tundmata naine, wäituſi teisteks, wähem tähtjaks kõhuwaludeks ei pia. Pea tundemärk on ſiin lapſekoja kõwaks minek ja emakaſuu awanemine, mis märgid mõlemad wälimiſe-

ja sisemise läbikatsumise waral tuntud wõiwad saada. Arst piab siin tingimatalt kutsutud saama.

§ 322. Naist, kes ekslikku sündimist on kannatanud, tuleb nurganaisena waadata, nagu oleks temal sünnitus õigel ajal olnud. Niisuguse naise lapsekojal ja terwel kehal on üsna niisamasuguseid muudatusi läbi teha, nagu pärast õigeajalist sünnitamist, kui täieline terwis jälle tagasi piab tulema. Sinna juurde tuleb, et ekslise sünnituse põhjuseks enamiste üks lapsekoja haigus on, mis, kui selle wastu midagit ei sünni, edasiläheb ja naise terwise wiimaks suutumaks häwitab.

§ 323. Waraſünnitused (sünnitus päraſt 28-mat nädalat) on õigeaegse sünnitustega üsna sarnased. Wäitused mängiwad sellejuures alustuses pea-näiteosa. Werewooluſed enne waraſt sünnitamist ja selle wältusel on haruldased, neil on õige-aegse sünnituste werewooluſega ühesugune tähtjus. Ainult üks haruldane juhtuwus, mis ka waraſünnituse alustust werewoolamistega saata ja ägeda werewoolustega juba enne alustust ettekuulutada wõib, piab siin nimetatud saama; see on emakoogi ees olek.

Harilikult on emakook tuttawal kombel lapsekoja ühe seina külles, oma ühe äärega selle põhja lähedal, ja kui ta weel nii suur on, jäeb tema teinepoolne äär sellegipäraſt ikka mõne sõrme laiuselt sisemisest emakasuust eemalle. Ka sellel reeglimõeduliſel olekul wõib waraaegse emakoogi

lahti mineku läbi werewoolus tulla. Harwemal kordadel aga on emakook nõnda sügawal, et ta piſema ehk ſuurema äärega üle emakaſuu ulatab, ſeda nimetatakſe ſiis: ta on ees. Et nüid raskejalguſe wiimastel nädalatel, ſagedaste alles lühike aeg enne õigeajaliſt ſünnitamiſt, lapſekoja kaelakaanal ſiſemiſeſt emakaſuuſt lapſekojakoopa ſuurenduſeni wälljawenitatud ſaab, ſiis ei wõi emakoogi sügawal oleku juures mitte wälljajäeda, et ſelleks ajaks eesolew emakook ükſikuſt kohtadeſt lahti ſaab kistud ja ſelleläbi werewoolamine tuleb. Need werewooluſed wõiwad ilma wälimiſe mõjuta tulla ja wäga rohked olla. Kui ſarnane woolus korraliku hoidmiſe juures mõneks ajaks jälle ſeisma jäeb, ilma et ſünnitus tuli, ſiis tuleb ta ometi uueſte, ſeſt tema põhjus ei lõpe enne, kui laps ära on ſündinud.

§ 324. Peaaſi on ſarnaſel kordadel ikka, et ſünnituſeawitaja haige juurde ſaab kutſutud. Ka ſiis, kui warane ſündimine juba ära on olnud, on ema ja lapſe päraſt ſünnituſeawitaja nõuu ikka palju wäärt.

Üheksas peatükk.

Lapſe ſurmaſt raskejalguſe ajal.

§ 325. Lapſe ſurm emaihus wõib tulla:
1) Alguſliſe wigaduſe läbi lapſe ehk muna

figiduſes. Surnud lapſed on ſellepäraſt enamiste imeſünnituſed.

2) Kõik ema palawikuliſed haiguſed ſigitawad lapſele hõlpſaste ſurma, nagu rõuuged, leetrid, ſcharlach, koolera, närwidepalawik j. n. e.

3) Ema külgehakkawad haiguſed, ka ilma palawikuta, näituſeks Prantſuſe tõbi, wõiwad lapſe peale edaſi minna, ja teda ſuretada.

4) Ema puudulik toitmine, rinnatõbe ehk nälja päraſt, wõib laſt ſuretada.

5) Ka lapſekoja haigus ehk werewoolamine wõiwad lapſele ſurma põhjuſeks ſaada.

6) Hartwemal kordadel ſureb laps ema kange meeleliigutuste läbi.

7) Aga ka tundmata põhjustel wõib laps haigeks jäeda ja ſurra.

Kui laps ära on ſurnud, tuleb ekslik- ehk warane ſünnitamine pea. Tihti lähewad aga nädalad ja kuud mööda, enne kui ſee ſünnib.

§ 326. Kui laps raskejalguſe eſimeſtes nädalites ſureb, wõib muna haiglaſelt edaſi koſuda; ka lapſekoda kaswab, nagu läheks raskejalgus reeglimõeduliſelt edaſi. Niiſuguſt päraſt lapſe ſurma edaſiſigiwat muna nimetatakſe mooleks ehk kuulapſeks. On kobarmooled ja weremooled; wiimaſed ſaawad ka lihamooledeks nimetatud. Kobarmooled on hulgaſt herneſuurusteſt ja ſuuremateſt weſiſelgeſt ehk pruunikaſt rakukesteſt, arwupooleſt kuni mitme tuhandeni, wiinamarja kobara kombel üksteiſe külles

seiswad; need on kestanaha haiglikult tekkinud lotid. Kobarmoole kaswab sagedaste rutemine kui terwe muna, nõnda et naisel, kes alles neli kuud raskejalgne, niisama suur lapsekoda on, nagu kuuekuulisel raskejalgsel. Weremooled on kindlas tompus ja harwaste suuremad kui rusikas. Nad on punasest, pruunist, tihti ka walwakast sogast, umbes nõnda kõwast, nagu kuiw schink, mõnikord on ka sogase wedelusega täidetud ruumid juures. Weremooled kaswawad aeglasemalt kui terwe muna. Nad wõiwad ka kaua lapsekojas olla, ilma kaswamata. Munanahkasid wõib mõlemi moole seltside juures enamiste weel ülesse leida. Mõnikord leitakse ka moole sees pisuke laps, teistel kordadel pole seda mitte enam.

Ämmamoor ei wõi mooleraskejalgust mitte äratunda. Mooleraskejalgus kestab lühema aja kui reeglimõeduline raskejalgus. Moole sünnitus alustab enamiste kange werewoolamisega, mis naise elu ähwardab ja mis rutulist sünnituseawitaja kutsumist tarwitab.

§ 327. Kui kaksikutest üks sureb, wõib teine elusse jäeda ja wälljakantud saada. Siis leitakse pärast wälljakantud lapse munakestas pisukest, kokkupressitud kaksikut.

§ 328. Raskejalguse esimestes nädalites wõib surnud laps munas ära kõduneda, nõnda et teda seal sugugi ei leita. Lapsed, mis enne 17-mat raskejalguse nädalit surewad, on, kui nad mõni nädal hiljemine sünniwad, sagedaste

nagu ära kuiwanud, ehk nad küll lapsewee sees on. Wanemad lapsed, kui nad surnult pikema aja emaihus wiibiwad, lähewad pehmeks, nahk läheb pealt ära. Täieste kõduneda wõib laps emaihus ainult siis, kui lapsewesi ärawoolanud on.

§ 329. Märgid, millest emaihus surnud last tuntakse, pole igakord mitte selged. Muudatused olekus, mis raskejalguse läbi tuli, kauwad sagedaste häkiselt jälle, kui laps ära suri. Igakord ei sünni see aga mitte, näituseks paisuwad rinnad mõnikord pärast lapse surma weel õige kangeste. Külma tundmus ilma wälimise mõjuta, mädanenud maik suus tulewad mõnikord pärast lapse surma. Oli laps juba kaunis suur, siis tunneb ema pärast selle surma külma kehas, wälljaweninud lapsekoda teeb temale muudetud seisatusel tundmust, nagu langeks wõeras keha tema ihus sinna ja tänna. Saiwad lapse liigutused juba tuntud, siis paneb ema pärast tema surma tähele, et liigutused ära jäewad; tihti oliwad liigutused just wiimasel ajal wäga kanged, kui laps nimelt krampides suri. Südametuksumist pole enam kuulda.

Kõik need märgid ei anna aga lapse surmast weel mitte kindlat teadust, waid lasewad asjalugu paljalt aimata.

§ 330. Arwab ämmamoor, et raskejalgsel naisel laps ära on surnud, siis ei tohi ta selle arwamise teatamisega naist ehmatada. Küll aga wõib ta teda ekslise- ehk waraste sünnitamise

kohta tähele panewlikuks teha. Sünnituseawitajale, keda kutsuma piab, annab ämmamoor oma arwamist teada.

Kümnes peatükk.

Raskejalgeste minestus, warjusurm ja surm.

§ 331. Minestus on see seisukord, kus üks inimene meelemõistuse kautab ja liigutamatalt, lodewalt kokkuwajub. Seal juures jäeb puls pisukeseks, kaub ka täieste, ja hingetõmbamine jäeb pisukeseks. Sügaw minestus ja warjusurm seisawad wäga ligistiku; kui puls ja hingetõmbamine seisma jäewad, siis nimetatakse seda seisukorda warjusurmaks. On pulsilöök ja hingetõmbamine jäedawalt seismas, siis on see surm.

Põhjused, milleläbi need seisukorrad raskejalgsele tulewad, on, nagu teistelgi inimestel, nõnda mitmekesised, et neid siin ükshaaval ülesse arwata ei wõi. Ühte kõige sagedamalt tunneb ämmamoor werewoolamises.

§ 332. Esimene, mis ämmamoor minestuse ja warjusurma juures ette piab wõtma, on mõjuwa põhjuste kõrwale saatmine, nagu werewooluse kinnipanek, wärske õhu tuppa laskmine, litsuwa riiete seljast ära wõtmine j. n. e.

Minestuste juures, kus meelemõistus weel mitte täieste kadunud pole, tuleb see sagedaste lonksu wärske wee, külma weega pritsimise ehk salmiakwaimu nuusutamise läbi tagasi. Naise külmaks läinud liikmeid soojendagu ämmamoor willase rii-

dega ehk harjaga õerumise läbi; ta pangu sinepitaignat maukaewanduste peale, rindade wahele, käewarte peale; pea ei tohi kõrgemal seista kui muu keha. Arst piab kohe kutsutud saama.

§ 333. Näitis aga juba ämmamoori meeleşt tõsine surm tulnud olema ja ei wõi ka arst ema elusse äratamiseks midagit ette wõtta, siis on tema seal olek lapse päraşt nõuetaw. Kui raskejalgus üle 28 nädala oli kestnud, wõib ehk laps weel elus hoitud saada. Igal korral, kus raskejalgse naise lapsekoda peaaegu naba kõrgusselle ehk sellest üle jõuudnud, on sellepäraşt, kui ka naise surm kahtluseta on, kiire ligema arsti, haawaarsti ehk sünnituseawitaja kutsumine kästud. Siin nõuab seadus arştlişt abi. Ükski kõrgeraskejalgne ei tohi lahti lõikamata maha maetud saada.

Kuues osa.

Reegliteſt kõrwale minekud ſünnitamiſe jookſul.

Eſimene peatükk.

Peaga eesolewa lapſe ſündimine reegliwastaliſe ſeiſu juures.

1. Teine aluswiis pealaeſünnituſel, piſuke fontanell tagapool.

§ 334. Eſimeſe ja weel ſagedamalt teiſe pealaeſeiſu juures on waheſt lapſe ſelg ja ſellega piſukene fontanell tahapoole. Waremalt on ſeda ſeiſatuſt kui neljat ja kolmat pealaeſeiſatuſt tähendatud.

Ämmamoor tunneb ſelles ſeiſatuſes ſuure fontanelli eſimeſe bekkeniſeina lähemal, ja et wälljaajamiſe alustuſes ikka eesolew oſa ſügawamalle astub, kui tagumine, ka ſügawamal olema kui piſuke fontanell. Suur fontanell on ſedamööda hõlpſam kätteſaada kui piſukene.

Pealaeſündimiſe teiſe aluswiiſi juures piab juba wälljaajamiſe ajajärgu alustuſes ſünnitaja

ſelle külle peal olema, kus lapſe ſelg on, ſee on eſimeſe pealaeſeiſatuſe juures pahema, teiſe juures parema, külle peal.

2. Pea ſügawam ristiſeis.

§ 335. Bekkeni ſisſeminekus ſeiſab pea õiguſe järele oma otſe läbimõetjaga bekkeni ristiläbimõetjale lähemal kui otſeläbimõetjale; bekkenikitſuſes pöörab ta nooleõmbluſe bekkeni otſeläbimõetja poole. Kui ſee pööramine ära jäeb, ſiis tuleb ſelleläbi enamiste ſündimiſetakistus, ſeſt et pea otſeläbimõetja bekkenikitſuſe risti- ja wiltu läbimõetja kohta ſuur on. Wäga kanged wäituſed wõiwad mõnikord ſelleſt takistuſeſt wõitu ſaada; waheſt keerab pea ennaſt weel hilja bekkeniwälljaminekuſſe, waheſt läheb ta, kui kõwaste kokku ſai preſſitud ja tähtjas peapaistetus on tõuusnud, risti ſeiſul ſuguoſadeſt läbi. Wiimaſe eesmineku juures ſünnib hõlpſaste tähtjas tammi käriſemine. Kui takistuſe ärawõitmiſe peale palju aega läks, ſiis on laps ehk juba äraſurnud. Teiſtel kordadel ei wõi aga ſündimine ſugugi ema jõuu läbi lõpule wiidud ſaada. Niiſuguſel juhtumiſtel ſaagu ikka ſünnituſeawitaja kutſutud.

Teine peatükk.

Peaga eesolewa lapse sündimine reegliwastalise seisu juures.

1. Pealae-seisatus.

§ 336. Bekkeni sisseminekus on pealaeseisatus pea reeglimõeduline seisatus, see on pisuke ja suur fontanell seisawad ühetasa sügawal, alles hiljemalt astub peatagune, teise aluswiisi juures peaesine sügawamalle alla. Reegli wastuliseks on pealaeseisatus ainult siis arwata, kui bekkeni sügawamas ruumides, bekkenikitsuse peal, eesseisaw fontanell mitte, nagu kohus, sügawamalle alla ei astu. Sagedaste jäeb seal juures ka rohkem ees seiswa fontanelli häbeduseluu poole pööramine ära, nõnda et pea peaaegu risti seisma tuleb. Selleläbi wõib sündimine tähtjalt takistatud ja raskendatud saada. Ka siin piab ämmamoor korraldama, et kõik kaasapunnitamine ära jäeb ja et lapsehädaline selle külle peal lamab, kus pea tagumine pool seisab.

2. Otsaesise seisatus.

§ 337. Wäga kardetawaks läheb lugu, kui eespea nõnda palju sügawamalle alla astub, et otsaesine kõige sügawamal seisaw osa on. Selles seisatuses lõpeb sünnitus harwaste wäituste jõuu läbi ja üksnes siis lapse õnneks, kui pealuu

wäga pisukene on. Otsaesise-seisatusest saab kas pealaeseisatus, ehk näuseisatus, wõi, ja see on kõige pahem lugu, pealuu jäeb oma reegliwastulisse olekusse ning astub nõnda sügawamalle bekkeni sisse. Sarnasel korral piab sünnituseawitajat kutsutama.

3. Näuseisatus ja näusündimine.

§ 338. Kui peaga eesolewa lapse seis sell wiisil muudetud saab, et lõuug rinnast eemalle ja pea selga läheb, siis saab nägu eesolewaks osaks. Seisab lapse selg pahemalle poole, siis on lõuug paremalle poole, — esimene näuseisatus; on selg paremalle poole, siis seisab lõuug pahemalle poole, — teine näuseisatus. Nagu lapse selg kõigis seisatustes enamiste ema kõhupoole on, nõnda seisab ka näuseisatusel lõuug enamiste alustuses natuke rohkem tahapoole. Taha seiswa lõuaga ei wõi aga laps näuseisatusel mitte läbi bekkeni minna, ta piaks siis wäga pisukene ehk surnud olema, sest et walmis elawa lapse kael mitte nõnda pikali sirutatud ei wõi saada, et ta terwe tagumise bekkeniseina äärest kuni tammini alla wõiks ulatada; näuga eesminew pea pöörab ennast, kuna ta sügawamalle bekkenisse alla saab aetud. Lõug nihkub allaastumises esimese näuseisatuse juures pahemalt poolt ette paremalle poole, teise näuseisatuse juures tagast pahemalle ette pahemalle poole, ja tuleb mõlemil korral kõrwalt hä-

beduſelooga alt wällja. Nähtawaks ſaawad ſeal juures kõige eſite ülespundunud huuled, ſiis paistetanud põskede ſiſſe peaaegu ärapeidetud nina, ſiis ſilmad, ſiis otſaeſine. Kuna pea nõnda wällja nihkub, astub lõuug ikka enam häbeduſeluu keſkkoha poole alla. Pealagi ja kuklatagune ſuruwad nüid kõwaste tammi peale ning kuna nad ſelle üle wälljarullitud ſaawad, kannatab ta weel ſuuremat wälljawenituſt kui peaſünnituſe teiſe aluswiiſi juures, ſeſt peaaegu pea ſuur wiltu läbimõetja tuleb näuſündimiſe juures häbeduſeprauſſe ſeisma.

§ 339. Walmil elawal lapſel on ſiis kaks ſeltſi näu-ſündimiſt. Selg pahemalle, ſiis lõuug paremalle poole — eſimene, ſelg paremalle, ſiis lõuug pahemalle poole — teine näuſündimine.

§ 340. Ämmamoor tunneb näuſeiſatuſt wälimiſe ja ſiſemiſe läbikatſumiſe waral. Enne ſündimiſe alguſt ei wõi ta näuſeiſatuſt juba ſellepäraſt tunda, et näuſeiſatus enamiſte alles ſündimiſe alguſel ilmub. Kui ämmamoor ſünnitajat wäljaspidi läbi katſub, ſiis tunneb ta lapſekoja wormiſt, et lapſel pikuti ſeiſatus on, ſiis tunneb ka lapſekojapõhjas jalgu ja üle häbeduſeluu pead; kui ta nüid ſeeſtpidi läbikatſub, ſiis ei leia tema arwamiſe ajal enamiſte kedagi eesolewat oſa, ſeſt et pea enamiſte alles wäga kõrgel ja weidike kõrwal ſeiſab, ja ämmamoor piab ju igal korral, kus pea bekkeniſiſſeminekut mitte

ei täida, iseäranis ettewaatlikult läbikatsuma, et põis enneaegu lõhki ei lähe. Südametooniſid leiab ämmamoor sellessamas emaküljes, milles jalad lapsekoja põhja wastu tunda on, sest laps lamab rinnaga, mitte nagu muidu seljaga, wastu lapsekoja seina. See kõik wõib näuseisatuse arwamiseks põhjust anda.

§ 341. Iga wiiwitus sünnitamises wälljaajamise ajajärgu juures toob näuga eesminewa lapsele hõlpsamine ja rutemine kahju, kui pealaega eesminewale. Et sellepäraſt lapse elu ja ema tamm näusünnitusel rohkem hädaohtus on kui reeglimõeduliſe peasünnituse juures, piab ämmamoor, kui laps esimest korda sünnitajal näuseisatuses sünnitusele tuleb, sünnituseawitajat kutsuda laskma, sest esimest korda sünnitajal takistawad wälimised osad ikka rohkem wastu. Ka mitmendamat korda sünnitaja juurde on ikka parem sünnituseawitajat kutsuda.

§ 342. Awamise ajajärkus piab näusünnituse juures, nagu ülepea igal korral, kus pealuu ees ei ole, põie hoidmises iseäranis ettewaatlik olema. Seisab lapsekoda enam paremalle poole, siis piab lapsehädaline pahema, hoiab ta rohkem pahemalle poole, siis piab lapse hädaline parema külle peal lamama, et lapsekoda wõimalikult õiges seisus üle bekkeni ripuks. Ka peale põie puhkemist piab külleli seisatus olema. Päraſt põie lõhkemist piab läbikatsuw sõrm

hoidma, et ta silma, suud ehk paistetanud näukoha pealt nahka ei kriimusta.

§ 343. Kui nägu sisselõikamisele tuleb, nõuab tammi hoidmine ennemalt antud reeglite järele iseäranist hoolsust. Ämmamoor teab, et näusünnituste juures tamm iseäranis kangeste piab wenima. Tema pidagu ka meeles, et wälljaastumise wiiwitus lapsele siin ennemine kahju toob, kui pealae sünnituse juures, et käega kõwaste wastu tammi litsumine lapse kaela wastu häbeduselooka suruda ja lapsele kahju wõib tuua.

4. Pea wiltu seismine.

§ 344. Lapsepea reeglimõeduline bekkenisse sisse astumine on küll alati natuke wiltu, sest et eesolew laeluu ennemine alla astub kui tagapool olew; mõnikord tuleb aga pea sarnasel wiisil reegliwastuliselt wiltu juba bekkenisisseneku peale, et läbikatsuw sõrm all külles olewat kõrwa katsuma ulatab. Alustuses seisab pea bekkenisisseneku ühe ääre peal ülewal ja saab wäituste mõju läbi siis ikka enam wiltu üle bekkenisisseneku alla-aetud. Selles seisus ei wõi pea bekkenist läbi minna. Ämmamoor piab, et pea mitte selles seisus bekkenisse sisse ei saaks aetud, kõiki kaasapunnitamist keelama ja piab lapsehädaline selle külle peal lamama, kus lapsekojapõhi mitte ei ole, see on enamiste, kus kõrwa mitte tunda ei ole. Kui pea sellegipärast reegli-

wastuliſe olekuſſe jäeb, ſiis piab ſünnituſeawitaja kutſutud ſaama.

5. Ühe käe ehk jala pea kõrwalt ettelangemine.

§ 345. Juba awamiſe ajajärkus tunneb ämmamoor ajuti, et pea kõrwal üks piſuke oſa, käſi ehk jalg ees on. Siis piab ta, kus wõimalik, ſelle eeſt muretſema, et eesolew oſa wee ärawoolamiſe juures ette ei lange. Lõppeks on kõige pealt tarwis, et lapſehädaline rahuliſes ſeiſatuſes puhkab. Kui ämmamoor ära wõis tunda, kumbaſt külleſt käſi ehk jalg alla on tulnud, siis lasku ta ſünnitajat wastupoolſe külje peale heita; siis wajub lapſekoda ſinna külle poole ja eesolew piſukene oſa kaub wististe, ka astub pea iſe siis enam keſkpaika ja takistab nõnda eesolewa oſa ettelangemiſt.

§ 346. Leiab ämmamoor läbikatſumiſe juures kohe peale põiepakatamiſt, et üks käſi pea kõrwal ette on langenud, siis piab ta teda lähema wäituste ajal tagaſihoida katſuma, et pea mööda läheks. Ei lähe ſee korda, siis oodaku ämmamoor rahuliste mis edaſi ſünnib. Sagedaste jäeb käſi iſeeneſeſt hiljem tagaſi, ehk kui bekkenis ruumi küllalt on, astub ta ühes alla ning paneb siis ainult pead teiſt pööret tegema, kui harilik on. Ei ole aga bekkenis mitte küllalt ruumi, siis wõib ettelangenud käſi ſündimiſetakiſtuſt teha. Sarnaſel korral piab ſünni-

tuseawitajat kutsuma. Nõnda toimetatakse ka siis, kui pea kõrwal üks jalg ette langeb.

Kolmas peatükk.

Lapse sündimine reegliwastalisel seisatusel.

1. Bekkeniseisatused, jalasündimine, põlwesündimine, perssesündimine.

§ 347. Bekkeniseisatus wõib juba enne sündimist tuntud saada. Lapsekoda on põhjas enamiste wähem lai kui peaseisatuse juures, seal tuntakse persse ja jalgade asemel kõwa ümargust pead. Lapsekoja alumine osa on laiem ja siin tunneb ema lapse külge astumist, mis muidu põhjas tuntud saab. Südametoonid on paremal ehk pahemal ülemalpool naba kuulda. Sisemise läbikatsumise juures ei tunta kõwa pealuud, waid, kas ei mingit lapseosa ehk pisukesi osasid, wõi ühte laija pehmet osa, perset.

Sünnituse awamiseajajärkus tunneb ämmamoor põie läbi osasid juba selgemine. Kui põis lõhkenud on, piab sisemisel läbikatsumisel kõik kahtlus kaduma; nüid astub kõige sagedamalt perse, harwemalt astuwad jalad, üsna harwaste põlwed emakasuhu.

§ 348. Astuwad mõlemad perssekanikad ükssinda bekkenisse, siis on see lihtne perseseisatus, tuleb lihtne perssesündimine; astuwad lapse jalad alguslises seisus, kannad

kintsude külge tõmmatud, ühes bekkenisse alla, siis nimetatakse seda kahekordseks perssesеisatuseks, kahekordseks perssesünnituseks; astub ainult üks kand perssе kõrwal bekkenisse, siis on see pool kahekordne perssesündimine. On üks jalg täieste allasirutatud, siis on see pool perssesеisatust, pool perssesündimist, ka mitte-täielik jalasеisatus, mitte-täielik jalasündimine nimetatud, kuna täielise jalasünnitusena seda tähendatakse, kui mõlemad jalad allasirutatult ees läbi bekkeni lähewad. Niisama tehtakse täielise ja mitte-täielise põlwesünnitusele wahet.

Ka üks käsi on mõnikord perssе kõrwal ees. See pole aga milgi kombel paha.

Kõige nende bekkeniotsaga ees minewate sündimiste juures lahutatakse neid lapse seisu järele kahte wiisi ja nendest igaüks kahte aluswiisi. Selg pahemalle poole on esimene jala-, põlwe-, perssesündimine, selg paremalle poole on teine jala-, põlwe-, perssesündimine. Esimese wiisi juures on pahem puus, teise juures parem puus eesolew. Nagu kõigi seisatuste juures on selg kõige sagedamalt enam ettepoole, see on esimene, harwemalt taha poole, see on teine aluswiis.

§ 349. Perssе- ja jalasünnituse mehanismuse kohta maksawad üleüldised sünnitamisemehanismuse reeglid.

§ 350. Niipea kui ämmamoor ühe lapsehädalise juures lapse bekkenisеisatust äratunneb,

piab ta kõige pealt sünnituseawitaja kutsuda laskma. Niikaua aga kui arst tuleb, seisku lapsehädaline selle külle peal, milles lapsekoja põhi mitte ei ole.

§ 351. Ämmamoor ei tohi last sündimisel kätt, jalga ehk persetpidi wällja kiskuda, mis läbi tema wigastatud wõib saada. See jäegu sünnituseawitaja hooleks toimetada.

Neljas peatükk.

Sündimine lapse reeglipwastulisel seisatusel.

2. Wiltu- ja ristiseisatus.

§ 352. Ristiseisatuse äratundmine on juba raskejalguse ajal wälimise läbikatsumise waral hõlpsaste wõimalik, iseäranis siis, kui kõhuseinad kaunis õhukesed ja lodewad ning lapseweerohkus üleliig suur ei ole. Lapsekojal ei ole mitte enam tema reeglimõeduline munaworm, waid on enam ristamisi wälljawenimud, ta ei kerki südamekaewandusseni ülesse, waid siin puudub enamiste üleskerkiw lapsekoja wõlwitus. Sellewastu tuntakse lapsekoja külgedes laiem olewat kui lapse reeglimõedulisel seisatusel. Ema kõhu paremal ja pahemal pool, enamiste ühelt poolt kõrgemal, teiselt poolt sügawamal wastu bekkenit, tuntakse suuri osasid, millest ühte kui pead, teist kui perset selgeste äratunda wõib.

Lapse liigutused saawad raskejalgsest kord ühes kord teises paikas mõlemil pool külgedes tuntud. Sisemisel läbikatsumisel ei tunta mingit suuremat osa tupewõlwis, mida peaks ehk perseks wõiks pidada, siin ei tunta mitte midagit ehk ainult pisukesi osasid. Ka ei astu lapsekoja alumine järk sugugi nõnda sügawalle bekkenisse alla, kui reeglimõedulisel seisatusel. Awamise ajajärgu ajal on leidus seesama. Awamine sünnib enamiste wäga pikkamisi, emakasuu seisab kõrgel ja on temal sagedaste wäga risti kuju ning põis astub ainult puudulikult tema sisse.

§ 353. Kui põis puhkenud ja lapsewesi ärajooksnud on, tõmbab lapsekoda ennast kindlamine lapse ümber kokku. Nüüd saab risti- ehk põigitisesatusest peaaegu ikka õlaseisatus, see on õla tuleb bekkenisissemineku üle seisma.

§ 354. Koguni harwaste ja ainult surnud laste juures tuleb õla asemel selg ehk kõht emakasuu üle seisma. Selga saab lülidest, kõhtu nabast ära tuntud.

§ 355. Mõnikord ei ole ristiseisatuse juures ka pärast põiepuhkemist mingit osa emakasuus. Seal teadku ämmamoor, et kui mingit osa weeärawoolamise järel ees ei ole, siis ikka risti- ehk wiltuseisatus on.

§ 356. Sündimise loomulik käik risti- ehk wiltuseisatuse juures on mitmekesine.

1) Lapsekoja kokkutõmbamised wõiwad last otse seada, nõnda et pea ehk perse emakasuu

üle seisma tuleb; seda nimetatakse isepöörmiseks. See ettetulek on hea, aga haruldane ja ämmamoor ei tohi ialgi sellepeale loota, et ta iseeneseşt tuleb.

2) Kui lapseweşi ärawoolanud ja õlad ikka sügawamalle bekkenisse alla on pressitud, saab laps lapsekoja jõuu läbi wormilikult kokkukägistatud; ettelangenud käsi õlaga läheb ees, siis tulewad ühtlaşi pea ja rind, kangesti üksteise külge surutult, wiimaks kõht, bekken ja jalad. Seda nimetatakse kahekordse kehaga sündimiseks.

3) Ehk wäitused, mis laşt kokkukägistawad, lükkawad eesolewa õla körwale. Bekkenisse saab õla körwal rind, siis kõht ja wiimaks perse aetud. Perse jalgadega saab kõige esiteks wälljaaetud, päraşt tulewad õlad ja pea; seda nimetatakse iselahtiarutamiseks.

Lapse kahekorra kehaga sündimine ja iselahtiarutamine on weel haruldaşemad kui isepööramine, see wõib ainult wäga pisukese ehk surnud lapse juures juhtuda ja toob emale ütlemata piina ning suurt hädaohtu. Ka selle peale ei tohi ialgi rehkendatud saada.

4) Kõige enamal kordadel ei saaks ristiseişatuşel laps, mis iseeneşe hooleks jäetud, ülepea sugugi sündima, ta saaks emaihus surema ja hiljemine sureks ka ema mahaşaamatalt lapsekoja põletiku ehk lõhkikäriseşe wõi ka üleüldise jõuu kadumise läbi.

§ 357. Laps piab paremasse seişatuşesse wii-

bud, ta piab pööratud saama. See wõib kas wälimise ehk sisemise käsitellemise läbi sündida. Wälimise käsitellemise läbi pööramine on ainult nõnda kaua wõimalik, kui muna alles wigastamata on. Päraſt lapsewee ära woolamiſt wõib pööramine üksnes kõrgelle lapsekotta sisseaetud käe läbi sündida ja see on sünnituseawitaja asi.

§ 358. Leiab ämmamoor lapse ristiseisatust alles seiswa lapsewee juures, siis proowigu ta naise sellile olekul wäituste wahe ajal liikumist. Leiab ta, et laps hõlpsaste liikuw on, siis püidku ta tema pead bekkeni sissemineku üle seadida, kus juures ta ühe käe ülessepoole pead, teise allapoole perset wastu kõhtu pikkamisi suurenewa surumisega litsub. Eest äranihkuwa lapse osale läheb serwaga sissesurutud käsi pöörawas liikumises järele, nõnda et lapse perssects ikka kõrgemalle wastu lapsekojapõhja, peaots ikka sügawamalle wastu bekkenisissemineku läheb.

§ 359. Läheb ämmamooril sellel wiisil korda, pead eesolewaks osaks teha, siis pangu ta nüid naist selle küllе peale, kus enne pea oli. Tema walwaku igakord wäituste ajal lapse seisatust peale pandud käe läbi, ja kui pea bekkeni sissekäigust kõrwale nihkus, seadku ta päraſt wäitust peaseisatus enne nimetatud wiisil jälle joonele. Kui emakasuu täieste ehk ometi ligikorda täieste awanud on, tõmmaku ta weepõis lõhki, kui enne selgeste teab, et pea täitsa bekkeni kohal seisab. Kõige parem ajapunkt

põie lõhki tõmbamiseks on wäituse alustus. Siis on sündimise käik niisamasugune nagu esialgulisel pea sünnituselgi.

§ 360. Leiab aga ämmamoor lapse eestpoolt wähe liikuwa olema, nõnda et peaseisatuse panek mitte korda ei lähe, ehk nihkub pea igakordse wäituse ajal bekkenisisseminekust jälle ära, wõi on koguni ristiseisatuse juures lapsewesi juba ärawoolanud, siis lasku ta kohe sünnituseawitajat kutsuda. Kõige parem aeg selle tulekuks on see, kus awanud emakasuu juures lapsewesi weel alles on.

§ 361. Sest et lapsewee ärawoolamine ristiseisatusel lapse sisemist pööramist raskendab, lapsele ja emale suuremat hädaohtu walmistab, siis piab ämmamoor, nii palju kui see tema wõimuses seisab, seda wiiwitama, kuni sünnituseawitaja sinna jõuab. Sünnitaja piab terwe awamise aja wagusaste sellili ehk selle külle peal olema, kus lapsekojapõhi mitte ei seisa.

§ 362. Sisemist läbikatsumist ei pia mitte sagedamalt kui tarwis ettewõetama ja see saagu alati kõige suurema ettewaatusega toimetatud. Niipea kui ämmamoor ristiseisatuse ära on tunnud ja seda märku saanud, et ta pööramist wäljaspidise käsitellemise läbi korda ei wõi saata, pole sellest midagit lugu, kas ta ühte kätt ehk muud osa põies tunneb. Ämmamoor wõiks sageda läbikatsumisega põie lõhki teha, mis edespidise sünnitamise käigule kahju teeks.

§ 363. On lapsewesi juba ärawoolanud, siis on ka nüid ämmamooril, kuni sünnituseawitaja sinna jõuuab, naise rahulise seisatuse eest muret kanda. Tema hoidku ennast ka iga katse eest, nüid weel lapse seisatust parandada. Wälimine pööramine ei lähe pärast lapsewee ärawoolamist mitte korda ja rohke käputamise läbi saaks ta lapsekoda kõwema kokkutõmbamisele äritama ning selleläbi hiljemat pööramist sünnituseawitajale raskemaks ja emale ning lapsele hädaohtlikumaks tegema.

Wiies peatükk.

Mitme lapse sündimine.

§ 364. Kõigi mitmekordse sünnituste kohta on ämmamooril kõige pealt tähele panna, et, nagu awamise-, nõnda ka järelsünnituse ajajärk ühekordne on; mitmekordne olek tuleb üksnes teises, see on wälljaajamise ajajärkus ilmsiks.

§ 365. Awamise ajajärk läheb mitmekordse sündimise juures sagedaste aeglasemalt kui ühekordse juures, sest et lapsekoja tähtjama wälljawenimise pärast wäituste mõju nõrgem on. Ka wäituste wastukorralised olekud tulewad mitmekordse sünnituste juures sagedamalt ja rohkendawad wiiwitust.

§ 366. Esimese lapse wälljaajamine

mitmekordse sünnitamise juures on niisamati tihti aeglasem kui ühe ainsa lapse juures. Küll on kaksiklapsed üleüldiselt pisemad kui üksikud ja leiawad siis ka samasuguses bekkenis wähem wastupiatust, aga wäituste jõuud wõib ainult poolikult ühe lapse peale mõjuda, niikaua kui teine seal kõrwal on.

§ 367. Kõige sagedamalt sünniwad mõlemad lapsed peaga ees. Mitte palju harulda-sem on see, et ühel lapsel pea, teisel perse ehk jalad ees lähewad. Harwaste tulewad mõlemad lapsed alumiste kehaosadega sündimisele. Sagedamalt kui ühekordse sündimese juures tuleb teise kaksiklapse juures ette, et ta ristiseisatusel sündimisele tuleb.

§ 368. Tuleb waheſt ette, et kui üks ehk mõlemad weepõied lõhki on läinud, mõlemi laste osad ühtlasi sündimisele tulewad. (Waata pilt 20.) Selleläbi wõib sündimine wäga raskendatud saada. Niikohe kui ämmamoor sarnast lugu leiab, lasku ta wiibimatalt sünnituseawitajat kutsuda.

§ 369. On ämmamoor ühe lapse sündimise järel leidnud, et teine weel lapsekojas on, siis piab ta esimese lapse naba lõikamist sellel wiisil ettewõtma, et ta nabanööri kaks korda alt siub ja mõlemi alt sidumise waheli läbilõikab, sest et muidu teise lapse weri lahtisest nabanöörist ära wõiks woolata. Juba sündinud lapse päramised jäewad senikauaks lapsekotta, kuni teine laps sündinud on.

20. pilt. Kakſikute ſündimine. Neli jalga ja üks käſi ees ſeismas. §§ 364, 365, 366, 367, 368—376. juurde. (1/5 loomulikuſt ſuuruſeſt.)

Sünnitajale tohib ämmamoor teiſe lapſe olekut ainult ettewaatlikult teatada.

§ 370. Siis on ämmamooril, ſeſt et nüid teine wällja-ajamiſe ajajärk ees ſeiſab, karwapealſet ſiſemiſt ja wälimiſt läbikatſumiſt ettewõtta, et teada, kudas teine laps on. Enamiste leiab ta emakaſuus teiſe lapſepõie ja ſeal ſees lapſe.

§ 371. On laps peaga ees ja pole ka ſünnitaja olekus mingit ſegaduſt, siis oodaku ämmamoor nüid rahuliste asja edaſiminekut. Tihti lähewad tunnid, iſegi päewad kahjuta mööda,

kuni uueste tugewad wäitused tulewad, lapsewee ja siis lapse wälljaajawad. Teise lapse wäljaajamine sünnib enamiste palju usinamalt kui esimese, sest et teise peale lapsekoja terwe jõuud mõjub ja et esimese lapse läbi pehme osade wastupanek juba wõidetud on saanud.

§ 372. Leiab ämmamoor, et teisel lapsel reegliwastuline seisatus on, ehk ei wõi ta seisatust ülepea ära tunda, wõi on sünnitaja olekus segadus, siis piab jalamaid sünnitusеawitaja järele mindama.

§ 373. Järelsünnituse ajajärk on nagu ühekordse sündimise juures ja saab niisamati tallitatud. Mõlemad emakoogid on enamiste koos. Esimese lapse emakook astub enamiste waremalt tuppe, siiski piab ämmamoor tema wäljawõtmist sennikauaks jätma, kuni ka teise nabanööri sisselangemist tunda on.

§ 374. Lapsekoja kokkutõmbamine nõuab sedasama hoolsat järelewaatust nagu iga ühekordse sündimise järelgi ja ämmamoor teadku, et just päraſt mitmekordset sündimist lapsekojal tihti tarwiline jõuud puudub ja sellel põhjusel werewoolused järelsünnituse ajal ning järelwerewoolused sagedamalt tulewad.

§ 375. Näitab teise lapse sündimise järel, et weel üks kolmas sees on, ja nõnda edasi, siis on ämmamoori toimetus karwapealt seesama, nagu teise jauks õpetatud sai.

§ 376. Ämmamoor pangu teratwaste tähele, missugune esimene, missugune teine laps on. Juhtumistel, kus esimese sündimise külles iseäralised õigused on, saab ämmamoorilt selle üle õigusega otsust päritud.

Kuues peatükk.

Reegliwastulise suurusega ja kujustusega lapse sündimine.

§ 377. Üleliigne pea suurus, kui pea muidu heaste wormitud on, ei ole sündimise eel ega wältusel mitte hõlpsaste äratuntaw. Wälimine läbikatsumine õpetab, kas laps ülepea suur on; suurtel lastel on suured pead. Sündimise ajal wõib sisemise läbikatsumise waral, suurest fontanellist pisukeseni mõetes, pea suurusest ligikaudset pilti saada. Pea üleliigne suurus raskendab sündimist just nõnda, nagu bekkeni wähene laius. Sündimise tallituse reeglid on needsamad.

§ 378. Ka pea haruldane kõwadus reeglimõedulise suuruse juures wõib sündimist tähtjalt raskendada. Selle juures tuntakse, et fontanellid haruldased pisukesed on ja et, kuna tugewad wäitused pead mitte edasi ei suuda ajada, üksikud kondid õmmelustes mitte üksteise peale ei lähe, kas sellepärast et õmblused liig kitsad, ehk et nad koguni kondistanud on.

§ 379. Üsna selle wastu käidawad on wesipea luud. Üksikud pealuu-kondid seisawad laiali üksteisest ära ja fontanellid on nõnda suured, et neid nagu munapõit wõib tunda. Mõnikord lõhkeb wesipea, jäeb selleläbi lodewaks ja läheb siis bekkenist läbi. Ärasurnud lastel on ta sagedaste ilma lõhkematagi lodew ja ei tee siis oma suurusе peale waatamata mingit sündimisetakistust. Enamiste jäeb ta aga bekkeni üle seisma ning ei pease oma suurusе pärast sisseminema.

§ 380. Kui ämmamoor eesolewat pead wesipeana äratunneb, piab ta kaasapunnitamised ärakeelama ja sünnitusеawitajat kutsuda laskma. Asjata sünnitusekangutamise läbi wõib lapsekoda rebeneda.

§ 381. Wesipealised lapsed tulewad sagedamalt kui terwed persse- ehk jalgadega sündimisele. Siis jäeb wiimaks tulew pea seisma, kuni sünnitusеawitaja teda päewa walguselle aitab. (Ämmamoor kutsus sünnitusеawitajat juba bekkenisünnitusе pärast.)

§ 382. Õlade tähtjas laijus wõib sündinud pea järele sündimist takistada. Igal korral, kus õlad sündinud pea järele mitte piatselt ei tule, piab ämmamoor, sellejärele kui ta kaela juures nabanööri on katsunud, ja kui seal silmuse leidis, seda lodewamalle on tõmbanud, käega lapsekojapõhja kõwaste õeruma, misläbi kangem wäitus tuleb. Ei tule tugewat wäitust, mis

lapse õlad mõne minuti pärast wällja ajaks, piab ämmamoor sünnituse edenduseks käe külge panema. Kõige sagedam sünnituse wiiwituse põhjus, kui pea juba wäljas, on see, et eesolew õla weel sugugi bekkenisse alla ei ole astunud. Selle aitamiseks wõtku ämmamoor sündinud pea üsna hellaste kahe peu wahele ja nihutagu teda ema seljapoole, see on, kui naine sellile lamab, lihtsalt allapoole wastu aset, ilma teda seal juures tõmbamata ehk keeramata. Selle liigutamise läbi nihkub ülewalpool häbeduseluud seisaw õla bekkenisse alla, ja enamiste tuleb siis ka kohe tugew wäitus, mis sündimist lõpetab. Wiibib aga nüid weel õla läbiastumine, siis piab ämmamoor esimese sõrmega tammi lähedamal olewa kaindla alt kinni wõtma ja last sedawiisi wällja tõmbama. Seda wõib lapse selja- ehk rinnapoolt ettewõtta. Seisiwad õlad weel wiltu ehk risti bekkenis, siis piawad nad tõmmates bekkeniwälljamineku otse läbimõetjasse juhitud saama. Weel kord saagu meelde tuletatud, et peast tõmmata ega seda pöörata kogunisteluba ei ole.

§ 383. Lapse teised osad wõiwad ainult haigliku paistetuse ehk loomuwastalise kujustuse läbi sündimisele takistust teha. Niipea kui ämmamoor sündimise takistust leiab (selle põhjust ei wõi ta enamiste mitte tunda), lasku ta sünnituseawitajat kutsuda, hoidku ennast aga selle aja sees tõmbamast ja keelaku punnitamist.

Seitsmes peatükk.

Sündimine bekkeni reegliwastalise loomuse juures.

§ 384. Mitte bekkeni iga reeglimõeduliseſt ehituseſt kõrwale mineku juures ei pea sünnituse-mehanismus hädaste kõrwale minew olema. Üksnatuke piſem ja pehmem pea wõib keſkmiseſt kitsaſt bekkeniſt ilma takistuseta läbi minna. Tugewad wäitused wõiwad iſegi täieste ſuure pea kitsaſt bekkeniſt läbi ajada. Segadus, mis wigaliſeſt bekkeniloomuſeſt wälljaläheb, tuleb ſiis osalt asjadeſt, mis ette äraarwatud ei wõi ſaada, ſeſt et meie, kui ka bekken meile küllalt tuttaw on, karwapealt teada ei wõi, kui ſuur pea on ja kui kanged wäitused ſaawad olema. On aga bekkeniwigaduſe tõuguſid ja graadiſid, kus meie karwapealt ette wõime teada, et ſünnituſemehanismus rikutud ſaab olema, jah, kus meie kindlaſte wõime teada, et ühe walmi lapſe ſünnitamine ema jõuule wõimata ſaab olema.

§ 385. Bekkeni wigad tulewad osalt algusliſe kujunemiſe läbi, osalt muljutuste läbi, osalt koguni kaswatuſe ja harjumiſe läbi. Bekkeniwigade ükſikud tõuud ja nende mõju ſündimiſe kohta on järgmiſed:

§ 386. 1) Igaſt kohaſt liig lai bekken. Pea hariliku ſuuruſe juures ſaadab ta liig kiiret ſündimiſt. Niipea kui emakaſuu laienenud ja

põis pakatanud on, toowad mõned ainukesed ajamisewäitused lapse päewa walguselle. Sellejuures rebiseb tamm hõlpsaste, sest et pehmed osad ettewalmistamata on.

§ 387. Ikka, kui lapsekoda oma terwe sisu ruttu kautanud on, wiibib päramiste wälljatõukamine, ja ka pärast puudub sagedaste lapsekojal jõuud, kokkutõmmatuks jäeda. Selleläbi sigiwad hõlpsaste järelwerewoolused ja haigused nurgawoodis.

§ 388. 2) Ühtlaselt liig kitsas bekken rohkendab wastupanekut, mis pea sisse- ja läbiminemiseks ära piab wõitma. Selle wastupaneku läbi saab wäituste jõuud wälljaajamise alustuses enamiste tähtjalt suurendatud. Pea saab suure wõimuga bekkeni peale ja sisse surutud. Pealuu kondid saawad kõwaste üksteise üle rõhutud. Ei ole takistus wäituste wõimu kohta mitte üleliig suur, siis saab ta pikema ehk lühema ajaga ära wõidetud, pea saab sügawamalle alla aetud ja sündimine ilma ema ja lapse kohta jäedawa kahjuta lõpetatud. On aga takistus wäituste kohta liig suur, seisab pea tundide kaupa kinni, ilma läbipeasemata, siis sureb laps. Lähewad wäitused ikka weel kõwemaks, siis saawad pehmed osad bekkenis kangeste muljutud, neisse lööb põletik; tupp läheb palawaks, kuiwaks, paistetab ülesse ja on külgepuutumise wastu wäga walus. Kui emakasuu äär ennast weel täieste tagasi ei olnud tõmbanud, saab ta

pea ja bekkeni wahele litsutud, ka temasse lööb põletik, ta pundub ülesse ja wõib, kui pea wiimaks edasi nihkub, rebestatud saada. Saab laps sündinud ja peaseb ema seal juures eluga, siis tulewad ometi sagedaste rasked haigused ja haugud kusepõie ning tupe waheseina sisse, millest kusi alaliste ära woolab. Teistel kordadel käristab wiimaks pea lapsekoja üleliigse kangeldamiste läbi lõhki, ehk wäitused jäewad suutumaks järele. Kui nüid abi ei saa toodud, siis sureb ema mahasaamata.

§ 389. 3) Kui bekken liig madal, bekkenikaanal liig lühike ja enamiste ka juhtjoon liig wähe kõwerdatud on, siis läheb sündimine nagu liig laia bekkeni juures. Tammi kohta on siin hädaoht nimelt suur.

§ 390. 4) Kui bekken liig kõrge, nimelt esimeses seinas, sellega bekkenikaanal liig pikk on, siis on sündimine nagu igaskohtas kitsa bekkeni juures. On seal juures ristluu wäga kangeste wälljaõõnistatud, sellega juhtjoon liig kangeste kõwerdatud, siis on sündimiseraskendus weel tähtjam.

§ 391. Kuna nende nelja bekkeniwia juures teadaw läbimõetjate ühtlus üksteise wastu on, siis on sellewastu hulk wigaseid bekkenisid, mis mitte-ühtlaselt kujustatud on, need on mitte-ühtlaselt kitsendatud bekkenid. Sealjuures wõiwad üksikud läbimõetjad suuremad olla kui õigus. Wiimasest asjast pole küll sündimise kohta

ſuurt lugu, aga peaaſi on ikka, kui bekken kuskilt liig kitſas on.

§ 392. 5) Niiſuguſed bekkenid, mis ſiſſeminekus reeglimõeduliſelt laiad ehk ka laiemad on, wälljamineku poole enam kui reeglimõeduliſelt kitſamaks lähewad, nimetatakſe trihteribekkeniteks. Sarnaſesſe bekkenisſe astub pea ſündimiſel hõlpſaste ſiſſe ja ſünnitus näitab ruttu lõpule minema. Aga bekkenikitſuſes jäeb pea ſeisma, ta ei wõi edaſi minna ega ennaſt ka pöörata.

§ 393. 6) Teiſed bekkenid on iſeäranis otſe läbimõetja kitſendatud, need nimetatakſe lababekkeniteks. Laba bekkenid tulewad niiſuguste naiste juures ette, kes muidu heaste kujuſtatud on; ſiis on ſagedaste ristiläbimõetja nõnda palju ſuurem kui otſeläbimõetja kitſendatud on. Kui otſe läbimõetja lühendus wäga tähtjas ehk laba bekken ka muidu liig kitſas on, ſiis on ſünnitus wäga raskendatud ehk ülepea wõimata.

§ 394. 7) Weel teiſed bekkenid on peaasjalikult risti läbimõetjas kitſendatud, ſellega liig kitſad; liig kitſad bekkenid tulewad eſialguliſe kujunemiſe ehk puuſariſtluuühenduſe haiguſe läbi. Sarnane kitſendus wõib ka täiskaswanud inimeſe kontidepehminemiſe läbi tõusta. Ka küirakal naistel on bekken tihti risti kitſas.

§ 395. 8) Ehk üks ſerwiti läbimõetja on iſeäranis kitſendatud ja ſellega terwe bekken ſer-

wik wõi wildak. Ka sarnased bekkenid tulewad esialgulise kujunemise ehk haiguse läbi.

§ 396. 9) Wäga mitmekesiselt wigasekujuliseks ja kitsaks saab bekken kontide murdumise ehk paigast äramineku, ehk kõrgel graadil kontide pehmeks mineku läbi.

§ 397. 10) Reeglimõeduliselt wormitud ja wigaselt kujustatud bekkenite juures wõib bekkeni painutus kas liig tugew ehk liig pisuke olla. On painutus liig tugew, siis saab pea bekkenisse minek raskendatud, on painutus liig pisuke, siis astub pea küll hõlpsaste ja ruttu bekkenisse, aga wäljaminekus on takistus suurem ning peale selle tammil iseäranis suur hädaoht.

§ 398. Sünnituse ajal on ämmamooril bekkeni wigade juures järgmiselt toimetada:

1) Tunneb ämmamoor läbikatsudes, ehk teab ta endisteşt sünnitusteşt, et ühe naise bekken liig lai on, siis piab ta juba awamise ajajärgul naist sünnitamisewoodisse wiima, et laps mitte halwas kohtas ega halwal seisul ei sünniks, seşt selleläbi wõiwad ema ja laps kahju saada. Naine piab loodis lamama, persega mitte madalamal kui muu kehaga. Punnitada ei tohi. Tamm saagu iseäranis hoolega kaitsetud.

Päraşt sündimist piab üks side parajalt kõwaste keha ümber pandud saama, seal juures katsutagu sagedaste lapsekoja kokkutõmbamise kui ka naise üleüldise terwise seisukorra järele.

§ 399. 2) Kui ämmamoor wäituste wahe-

ajal mitmekordse läbikatsumise waral tunneb, et pea edasi ei nihku, siis piab sündimiseawitaja kutsutud saama. See on üsna üksta-kõik, mis põhjus takistusel on.

§ 400. On ämmamoor aru saanud, et lapsekoja jõuud pead wällja ei suuda ajada, siis keelaku ta kõik kaasapunnitamised ära, et lapsehädaline kasuta oma jõuudu ei raiskaks. Paistetawad enne sünnituseawitaja tulemist suguosad ära, läheb tupp palawaks, kuiwaks ja walusaks, siis tehku ämmamoor sissepritsimisi leigest kaeratangu keedetusest ehk piimast, millele kaks supilusika täit wedelat karbolihaput toobi kohta sekka on pandud.

§ 401. Ämmamoor muretsegu selle eest, et sünnituseawitaja tulekuks soe ja külm wesi, ning mis muidu weel tarwis, walmis on.

§ 402. 3) Bekkeni liig kange painutuse juures saagu, kui naine külleli on, kintsud kõwerasse tõmmatud; on ta sellile, siis saagu ülemine keha ja perse kõrgemalle seatud. Igal korral, kui pea bekkenisse sissеastumisel wiibib ja wastu häbeduseluud surub, koguni iseäranis aga siis, kui eesolew pealuukont sügawamalle ei lähe, seadku ämmamoor seda lamemist painutud puusakohtadega korrale.

§ 403. Liig pisukese painutusega bekkenisse, kui see ühtlasi kitsustatud ei ole, nagu näituseks täiskaswanud inimese kontide pehmenemise läbi, astub pea wäga hõlpsaste sisse, jõuab

wäga ruttu bekkeni põhja ning leiab alles siin wastupanekut. On wäitused head, siis saab see wastupanek tammi wälljawenitatud rebenemise läbi wõidetud. Tammi hoidmiseks pisukese bekkenipainutuse juures on üsna iseäranis tarwis, et, niipea kui pea bekkenipõhja on jõuudnud, naine kangeste sirutatud puusakohtadega lamab.

Kaheksas peatükk.

Reegliwastalised wäitused.

§ 404. Wäitused wõiwad kolmel wiisil reegliteşt kõrwale minna: nad on kas liig nõrgad, wäitustenõdrus ehk on liig ägedad, wäituste peale tungimine, ehk nende siht ja wälljalautus on wigased, need on mitmetsugu krambiwäituste selsid.

Ämmamooril piab alati selgeste peas olema, milleşt tema igal ajal läbikatsumise waral reeglimõedulişt wäituşt tunneb, muidu ei wõi tema ka reegliwastulişt olekut kindlaste tunda. Jialgi ärgu otsustagu ämmamoor wäituse kanguşt naise walu järele, waid lapsekoja kokkutõmbamise kanguse ja wältuse ning selle tagajärje järele.

1. Wäituste nõdruseşt.

§ 405. Liig nõrku wäitusid tuntakse selleşt, et nad harwaste tulewad ja lühidelt wältawad, et lapsekoda tarwilikult kõwaks ja ümarguseks ei

lähe, ja et sell põhjusel wäituste mõju emakasuu peale esimesel, lapseosa peale teisel sünnitusеajal tähtjuseta on ehk koguni puudub. Ka niisuguste wäituste walu on nõrk ja jäeb ruttu, enamiste häkiselt jälle üle nagu kokkutõmbamine. Seal juures käib walu reeglimõeduliselt ristluu juuresst rüppe poole.

§ 406. Wäitustenõdruse tähendus on wäga mitmekesine sünnitamise aja ja selle järele, kas wäitused alustuses nõrgad on ehk alles pärast nõrgaks jäewad, kui nad enne kanged oliwad.

§ 407. 1) Kui wäitused alustusest saadik kaua aega nõdraks jäiwad ja muidu reeglist kõrwale ei lähe, siis ei too see awamise ajajärgule mingit kahju, nõnda kaua kui lapsewesi weel alles on.

§ 408. On aga lapsewesi enne awamise lõpetust ärawoolanud, siis ei tohi awamiseajajärk mitte ilma kahjuta kaua kesta. Kui nüid wäitustenõdrus edasi wältab, piab ämmamoor 30-ne graadilise sooja wee sisse pritsimisega, mis ta iga weerand tunni pärast korraku, wäitusid kinnitada püidma. Kui sooja wee sissepritsimine awamist ei kergita, siis piab sünnituseawitajat kutsuma.

§ 409. Teistel kordadel sellewastu ei puhke põis, peale selle kui emakasuu täieste awatud on. Nõdrad wäitused tulewad ikka harwemini ja jäewad wiimaks hoopis maha.

Siis piab ämmamoor sõrmega põie lõhki tõmbama, aga üksnes siis, kui laps peaseisatusel on.

§ 410. On põis õigel ajal lõhkenud ehk lõhki tõmmatud, see on päraſt emakasuu täieliſt awamiſt, siis tulewad enamiste tugewad wäitused iseeneseſt, ka kui nad enne wäga nõdrad oliwad. Piakſiwad aga ka nüid wäitused nõdraks ehk koguni ära jäema, nõnda et ühe ehk koguni kahe tunni wältuſel pea tugewaste bekkenisse alla ei nihku, siis piab sünnituſeawitaja kutſutud saama.

§ 411. 2) Suurema tähtjusega kui esialguline wäituste nõdrus on see, mis wällja-ajamise ajajärkus alles tuleb. Seal on peaaegu ikka sünnituſetakistus põhjuseks. Seſt kui lapsekoda ühe takistuse wõitmiseks kaua asjata on töötanud, siis waibub tema wõim. Pea on bekkeni kohta liig suur ehk bekken pea kohta liig pisuke ehk pea seis halb: wäitused ei jõua teda läbi ajada. Tihti on üleliigne kaasapunnitamine lapsekoja waraaegse wäsimuse juures süidlane. Sarnaſe wäituse nõdruse juures piab kohe sünnituſeawitaja järele saatma.

2. Liig ägedateſt wäitusteſt.

§ 412. Mõnikord tulewad kohe sünnitamise algusel wäitused niisuguse ägedusega, et nende wahel peaaegu sugugi wahet pole. Sarnaſed wäitused on ägeda tungimisega kohe algu-

seſt kaasa saadetud, päris wäituste-walu on seal-juures mõnikord piſuke. Niiſuguſed wäituſed saadawad ülekaela ſünnitamiſele, mille läbi laps küll ruttu päewa walgelle ſaab, aga emale ja lapſele ſuurt hädaohtu toob.

§ 413. Sellepäraſt on tarwis, et ſünnitaja ägeda wäituste ajal kohe waguſaste pikali maha heidab, et kõik tahtlik tungimine maha jäeb, et pea läbiastumiſt nõnda palju kui wõimalik pikendatakſe ja tammi hoolega tuetatakſe. Peale ſünnitamiſt piab wöö parajalt kõwaste ümber keha mähitama ja lapſekoja üle mitu tundi hoolega walwatama. Kõige parem on ka ſiin juures, kui ſünnituſeawitaja ſaab kutſutud.

3. Krambiwäitusteſt.

§ 414. Kõige ſagedam krambiwäituste tõuug on ſelles, et lapſekoda pea üheſt pea teiſeſt kohaſt ſuure waluga korratumalt kokku tõmbab, ilma et terwe lapſekoja korraliſt kokkutõmbamiſt tuleks. Naine on alaliſe walu ſees, ta wehkleb ja ähkleb kangeste; tihti tuleb okſendamine. Lapſekoda ei lähe ümarguſeks ja kõwaks ega astu kõhu juures ette ülesſe, nagu reegli-mõeduliſte wäituſte juures. Seal juures näitab ſiſemine läbikatſumine, et wäitustel awamiſe ajal emakaſuu awamiſeks ega wälljaajamiſe ajal pea edaſitõukamiſeks mõju poole. Sagedaſte tõmbab emakaſuu ennaſt wäituſte ajal weel õiete kokku,

nõnda et põis etteastuda ei wõi, ehk kui põis juba puhkenud oli, eesolew lapseosa jälle ülessepoole saab tõugatud.

§ 415. Need krambiwäitused tulewad sagedaste waraaegsest lapsewee ärawoolamisest, liig sagedast ja oskamatast läbikatsumisest, lapsehädalise külmetamisest ja palawust sünnitawa jookide pruukimisest sündimise ajal. Kõige nende eest piab kangeste hoidma ja kui krambiwäitused juba platsis on, sünnituseawitajat kutsuma.

Kui selle tulekuni kaua aega läheb, tehku ämmamoor wahe ajal kliisterit kumelitheest, andku tassi täis kumelitheed juua, tehku sooja sissepritsimisi wastu emakasuud, pangu sinepiplaastrit ristluude kohta ja niiske soe rätik kõhu peale. Kõige pealt käskigu ta lapsehädalist wõimalikult rahuliste pikali olla ja keelaku teda kangeste punnitamast. Kui kusepõis täis on, saagu kusi katheteriga ära lastud.

§ 416. Teine krambiwäituste tõuug on lapsekoja ringiwormiline kokku-nöörimine. See kokkunöörimine wõib wälimise emakasuu külles ehk selle koha külles, kus sisemine emakasuu oli, ehk üsna kõrgel ülewal lapsekojas olla, wiimane ainult järelsünnituse ajajärgul.

§ 417. Kui wälimine emakasuu pea ees ennast wältawalt kokkunöörib, siis wõib kange pressimine pead ja tema ees lapsekojasuud kuni wälimiste suguosade ette wälljaajada. Nöörib ennast kõrgemal lapsekoda lapse ümber ringi-

wormiliſelt kokku, ſüs ſeiſab ſünnitus ſünnitaja keſtwa walu juures waguſi. Eesolew pea ſaab mõnikord krambi läbi jälle kõrgemalle bekkenisſe tagaſi aetud.

Ka ſeda ſeltſi krambiwäituste juures on ſünnituſeawitajat tarwis.

§ 418. Kolmas krambiwäituſe ſelts on kõige halwem; ſeal on terwe lapſekoda wältawalt kõwaste kokkutõmmatud, ta walutab wäga ja on puutumiſe wastu hell. Sealjuures on tupp palaw ja kuiw ning ſünnitaja langeb ägedasſe palawikku, kus kord palawa, kord külma hoog tuleb. Sarnane üleüldine lapſekojakramp tuleb ſuure ſündimiſe takistuſe, kitſa bekkeni ehk lapſe wõlts ſeiſatuſe läbi. Arsti abi on ſiin hädaste tarwis.

§ 419. Peale nende ſiin kõneldud reegliwastaliste wäituste kuuleb ämmamoor ehk „wõlts wäitusteſt“ rääkitama. Nagu teistel inimestel, nõnda on ka lapſehädaliſel naistel mitmeſuguſt kõhuwalu. Kes wäituſid õiete ei tunne, nimetab neid „wõlts wäitusteks“.

On ſünnitajal naiſel muu walu kõhtus kui wäituſed, ſüs on ta haige ja ämmamoor piab ſünnituſeawitajat kutſuda laſkma.

Üheksas peatükk.

Bekkeni külles ja sees olewa pehme osade wiad, sünnituſetee rebestuſed.

§ 420. Emakaſuu wõib lapſekoja kõrwale minewa kuju ehk ſeiſatuſe läbi nõnda kõrwale-minewat ſeiſuſt saada, et iſegi tema üles-leidmine waewaline on. Ta wõib lapſekoja wildaka kuju ehk wildaka ſeiſatuſe päraſt täieste parema ehk pahema bekkeniſeina ääres olla, ta wõib täieste riſtluu taguſe poole alla, ta wõib wiimaks täieste ees häbeduſeluu juures olla.

§ 421. On emakaſuu kõrwalpool bekkeni-ääre juures, ſiis piab naine ſelle külle peal lamama, kus emakaſuu aſub, et lapſekojapõhi nii palju kui wõimalik ſelle külle peale langeks. Nuudekohtade kõrgendus allalükatud patjade läbi on kaſulik. On aga emakaſuu täieste ees, ſiis piab naine painutud ſelgrooga külleli ehk pool-iſtukille ſeiſatuſes wiibima. See makſab mui-dugi ainult awamiſe ajajärgu kohta.

§ 422. Kui emakaſuu ennaſt awab, ſiis nihkub ta keſkpaika. Iſtewannid ja ſiſſepritſi-miſed, mõlemad 30 graadi ſoojad, edendawad awamiſt. Kui ſee kõik ei aita, ſiis piab aeg-ſaſte ſünnituſeawitajat kutſuma, muidu wõiwad nüid tõuſwad reegliwaſtaſed wäitused iſegi lapſekoja rebenemiſt tuua.

§ 423. Kui ämmamoor lapſehädaliſe juurde

tulles emakasuud ülesse ei leia, siis piab ta ajawiitmatalt sünnituseawitaja järele saatma.

§ 424. Mõnikord on emakasuu tugewatest reeglimõedulistest wäitustest hoolimata järeleandmata, nõnda et ta ennast mitte ei awa; sealjuures on emakasuu ääred kas õhukesed, terawad ja siledad, siis piab ämmamoor kumelithee kliisteri, sooja istewannide ja sissepritsimise läbi awamist edendada püidma; ehk ääred on armide wõi paisetuste läbi paksuks läinud; sarnasel korral piab pikema aja wiitmiseta sünnituseawitajat kutsuma.

§ 425. Weepõie hoidmine on kõigis nendes juhtumistes koguni iseäranis kasuline. Lõhkes põis weel mitte üsna awanud emakasuu juures ehk sai ta rumalast ämmamoorist lõhki tõmmatud, punnitab siis naine weel iga wäituse juures, siis astub pea küll bekkenisse alla, ta wõtab aga awamata emakasuuääre enesega ühes. Selleläbi tulewad lapsekoja alumise osa muljumised pea ja bekkeni wahel, ehk koguni lapsekoja alumise osa wälimise suguosade ette langemine, ehk lapsekoja rebenemine.

§ 426. Lapsekoja rebenemised lähewad kas emakasuust wällja, ehk nad sünniwad kõrgemal ülewal, kõhukoopa poole. Esimest seltsi rebenemised awaldawad endid kange werewooluse läbi, mis kohe pärast lapse sündimist alustab ja ka heaste kokkutõmbanud lapsekoja juures pärast sünnitamise lõppemist järele ei jäe.

§ 427. Kui rebenemine kõrgemal ülewal, kangeste wälljawenitatud lapsekoja kaelas ja lapsekojakeres tuleb, siis on naisel enamiste häkiline kange walu, tihti tunneb lapsehädaline ise, et tema ihus midagi rebenenud on ja kisendab waljuste. Siis läheb nägu kahwatumaks, silmad tumedaks, keha katab külm kliistrine higi, liikmed hakkawad wärisema ja minestused tulewad.

§ 428. Astub lõhe läbi terwe laps kõhukoopasse wällja, siis tunneb ämmamoor nüid lapseosasid palju selgemine kui enne, üsna kõhuseina taga, eesolew osa sellewastu astub jälle kõrgemalle ülesse ehk läheb koguni bekkenist tagasi. Siis jäewad wäitused suutumaks järele ning nüid woolab ka weri wällja.

§ 429. Nende sündmuste tulemist piab ämmamoor selleläbi tagasi tõrjuma, et ta siitsaadik antud reeglite järele teeb. Tulewad ilma et hädaohtu enne ära wõis tunda, need halwad juhtumised ilmsiks, siis piab ka nüid weel sünnituseawitaja usinaste kutsutud saama. Isegi kui laps juba kõhukoopasse wällja on astunud, wõib ehk ema, wahest koguni lapski weel peastetud saada.

§ 430. Tupp on sagedaste, nimelt naistel, kes peale kolmekümnendama eluaasta esimest korda maha saawad, weel sünnitamise alustuses alumises otsas nii kitsas, et suure lapsepea läbiminek waewalt wõimalik näitab olema. Ta laieneb aga peagi iseenesest, ilma ämmamoori abita. Ainult kui tupp ühtlasi wähe limawoolamist näi-

tab, on kasulik, sooje limaseid linaseemnekeedise loputusi teha. Piaks ta aga palaw ja walus olema, siis piaks sünnitusеawitaja kutsutud saama, sest muidu wõib tupp rebeneda.

§ 431. Piaks ämmamoor alles pärast sünnitamist leidma, et tupp rebenenud on, siis piab ka nüid sünnitusеawitaja kutsutud saama.

§ 432. Tupe ruum wõib ka paistetuste läbi kitsendatud saada, mis emakasuust wällja kerkiwad, need on lapsekojapoliipid, ehk paistetuste läbi, mis tupewõlwi allatungiwad, need on enamiste munasarjapaistetused. Ka nendes juhtumistes piab sünnitusеawitaja nii ruttu kui wõimalik toodud saama.

§ 433. Sünnituse ajal tõuseb mõnikord tuppes palaw, kõwa, sinikas punane paistetus; werepaistetus. Ühe soone lõhkemine ilanaha all on selle põhjuseks. Sünnitusеawitaja piab kutsutud saama ja kuni tema sinna jõuab, piab ämmamoor külma wee sisse kastetud kokkupandud puhta lõuendi lapikese kahe sõrmega kõwaste wastu paistetust litsuma.

§ 434. Tupe ühe osa, nimelt esimese seina ettelangemine wõib juba ennemalt ehk raskejalguse ajal tekkinud olla. Sünnituse ajal läheb ta sagedaste suuremaks ja paistetab ära. Ämmamoor piab kust katheteriga ettewaatlikult ära laskma ja kuni pea bekkenisse allaastub, kohe sõrmega ettelangetust tagasihoidma, et ta läbiastuwast peast wastu häbeduseluud ei saa suru-

tud. Ei lähe see korda ja wiibib sündimine, siis piab sünnituseawitajat kutsuma.

§ 435. Wälimised suguosad on wanadlastel esimest korda sünnitajatel mõnikord wäga kitsad. Kardab ämmamoor, et ta tammi rebenemist hoida ei suuda ehk et sündimine pikale wiibib, siis piab ta sünnituseawitajat kutsuda laskma.

§ 436. On wälimistes suguosades wesine paisetus, siis piab sünnituseawitajat kutsuma.

Ka wälimistes suguosades wõib, nagu tuppes, sünnituse ajal werepaistetus tõusta. Ka selle juurde on arsti abi tarwis.

§ 437. Paised wälimiste suguosade külles teewad ainult siis, kui nende ümbrus kõwa ja paistetanud on, sündimisele takistust, nõuawad aga alati mitmepidist ettewaatust. Nad on nimelt enamiste külgehakkawad, sest et nad Prantsuse tõbest wälljasigiwad. Ämmamoori kohus on last, iseennast ja teisi inimesi külgehakkamise eest kaitseda. Lapsele on tõbi sagedaste juba emaihus külge hakkanud.

Ämmamoor katku paiseid puutwilladega, mis kolme-protsentilise sooja karbolihapu wedeluse sisse on kastetud ja uuendagu seda aeg-ajalt; kui laps läbiastumisele tuleb, wõidku ta paiseid karboliõli ehk waseliiniga. Ämmamoor ei tohi paiseid haawatud sõrmedega katsuda, waid piab neid plaastriga hoolsaste ümbermähkima. Enne läbikatsumist wõidku ämmamoor oma sõrmed igakord hoolsaste karboliõli ehk waseliiniga, ja

päraſt läbikatſumiſt pesku ta neid hoolega puhtaks. Riistad, mis ämmamoor paiseliſe ſünnitaja juures on pruukinud, nagu kliisteriprits, emakatoru ja katheter, piab ta päraſt tarwituſt kaanega potis wee ſees keetma ja ſiis kange karbolihapu wedeluſega, (neli ſupiluſika täit puhaſt karbolihaput toobi wee ſekka); peſema, muidu wõiks haigus teiste naiste külge hakata; wammid ja muud ſelleſarnaſed, mis ta pruukinud on, piab tema ära põletama.

Kõige wähemalt nurgawoodi ajal piab naine ennaſt arſtiſt rawitſeda laſkma.

§ 438. Ämmamoor piab igakord, kus ta läbikatſumiſel ſünnitaja naiſe ſuguoſades paiſeid leiab, tungiwalt nõuudma, et naine arſti käeſt nõuu laſeks küſida.

§ 439. Wälimiste ſuguoſade rebenemiſed tulewad kõige ſagedamalt tammi külles ette, mille eeſt hoidmiſeks ämmamoorile juba juhatuſt on antud.

§ 440. Iga tammilõhe juures, mis tammi keſkpaigani ulatab, piab ämmamoor ſellepeale tungima, et ſünnituſeawitaja weel ſellſamal päewal ſaaks kutſutud.

Kümnes peatükk.

Lapsewee ja munanahkade reegliwastalisest kinnipidamisest.

§ 441. 1) Liig rohke lapsewesi wenitab lapsekoja üleliiga wällja ja selle järeldus on:

a) et sünnituse ajal hõlpsamine lapse reegliwastaline seisatus tuleb;

b) et awamise ajajärk pikale wiibib;

d) et järelsünnituse ajajärkus ja pärast sünnitamist lapsekojal tarwilik kokkutõmbamise jõuud puudub.

§ 442. 2) Liig wähene lapsewesi teeb naisele lapse liigutused tundlikumaks. Selle wastu pole mingit muud abi kui rahu ja kannatus. Liig wähene lapsewesi teeb pikemalt wõimalikuks, et põis peale emakasuu täielise awamise emakasuus lõhki minemise asemel worstiwormiliselt kuni wälimise suguosadesse saab aetud. Kui sarnane sünnitus pikemalle wiibib, ilma et põis lõhkeb, saab emakook, kui ta emakasuust kauugel ei ole, enneaegu lahti kistud ja wõib tulla, et terwe muna sünnib. See teeb emale ja lapsele suurt häda. Sellepärast piab ämmamoor, kui lapsepõis wälimise suguosadesse tuleb, seda sõrmedega kinni wõtma ja lõhki tõmbama.

§ 443. Põie lõhkumine emakasuus on ämmamooril kolmel juhtumisel, põie lõhkumine sel-

lega üleüldse neljal juhtumisel lubatud. Muul kordadel on põie lõhkumine keeldud.

§ 444. 3) Lapsewee roheline karw (juurdesegatud lapsepigi läbi) ehk koguni haisew loomus näitawad, et laps kas juba surnud ehk suures hädaohus on. Sarnasel korral tuleb sünnitusеawitajat kutsuda.

§ 445. 4) Liig õhukesed munanahad annawad lapsewee waraaegseks ärawoolamiseks põhjust, see wiib awamise ajajärgu wiiwitusele ja wäituste reegliwastalise olekulle.

§ 446. 5) Liig kõwad munanahad takistawad põie õigel ajal lõhkemist. On seal juures liig wähe lapsewett, siis saab kinnine põis ehk isegi terwe muna wälimistesse suguosadesse aetud; on küllalt ehk liig palju lapsewett, siis seisab sünnitamine waguši. Mõlemil kordadel teab ämmamoor, mis temal teha on.

§ 447. 6) Wäga harwaste on wälljakantud munades kestanaha ja weenaha wahel weel wedelust. Siis lõhkeb, enamiste waraaegselt, esiteks kestanahk ja muist wett woolab ära. Pärast weenaha puhkemist woolab päris lapsewesi. Enne woolanud wedelus nimetatakse „wale lapsewееks."

Üksteistkümnes peatükk.

Nabanööri reegliwastalisest olekust.

§ 448. 1) Kõige pahem juhtumine, mis nabanööri wõib trehwata, on nabanööri ettelan-

gemine emakasuust enne lapse sündimist. Nabanöör wõib ka, enne kui põis puhkeb, juba ees olla. Nabanööri eesoleku äratundmiseks on suurt hoolt tarwis. Kuju järele wõiks munanahkade taga olewat nabanööri käe ehk jalaga ärawahetada. Kahklematalt tunneb ämmamoor elawa lapse nabanööri pulsisoonte tuksumisest. Ta ei tohi ennast aga ema-riista ehk enese käe tuksumise läbi petta lasta. Sellejärele kui põis pakatanud on, saab ämmamooril ettelangenud nabanööri silmus hõlpus tunda olema; ta piab ju pärast lapsewee ärawoolamist alati kohe sisemist läbikatsumist ettewõtma.

§ 449. Pikk nabanöör langeb hõlpsamalt ette kui lühike. On nabanöörisid, mis kaks- ja kolmkorda nõnda pikad on kui laps.

Nabanööri ettelangemine sünnib iseäranis hõlpsaste lapse reegliwastalisel seisatusel ning bekkenisissemineku reegliwastalise kujutuse juures, sest et mõlemil korral sissetastuwa lapse kõrwale ruumi üle jäeb.

§ 450. Praegu nimetatud reegliwastalised olekud, kui neid ette äratunda on wõidud, nõuawad sünnitusabiwitaja juurde kutsumist.

§ 451. 2) Koguni haruldasel kordadel lähewad nabariistad munanahkade wahel ükskult emakoogi juurde. Siis wõib üks sarnane riist otse üle põie osa jooksta, mis emakasuus seisab. Niisugusel korral piab ka sünnitusabiwitaja kutsutud saama.

§ 452. 3) Nabanööri lapse ümber lingutamine on wäga sage, ja enamal kordadel mitte-kardetaw juhtumine. Kõige sagedamalt on nabanöör üks ehk enam korda lapse kaela ümber läinud. Ämmamoor tunneb seda igakord päraft pea sündimist sõrmega lapse kaela ümber katsudes. Tunneb ta nüüd siin nabanööri silmust, siis piab ta seda hellaste allapistetud sõrmega lõdwendama, niipalju, et ta naise suguosade taha kinni jäeb, kuni õlad temast läbi lähewad.

§ 453. Haruldasel kordadel on nabanöör nõnda lühike, et silmust lõdwendada ei saa, et, kui laps ette saab aetud, nabanööriſilmus kangeste pinguli läheb. Nabanööri katkemise eest hoidmiseks lõigaku ämmamoor teda kääridega katki. Ta ise ehk keegi abiline pigistagu nabanööri mõlemad otsad kinni, kuni laps sündinud on. Kinni sidumiseks enne läbilõikamist pole enamiste aega.

§ 454. 4) Nabanööri külleſt ära katkemine tuleb, nagu praegu kirjeldatud sai, selleläbi, et ta liig lühike on. Nabanöör wõib iseeneseſt lühike olla, ehk tema wabam ots wõib ümberlingutuse läbi lühemaks saanud olla. On kordasid, kus nabanöör nõnda lühikene on, et ta juba emaihus ära katkeb. Ülekaela sündimiste juures halwal seisul wõib ka sündinud lapse nabanöör ära katkeda.

§ 455. Niipea kui ämmamoor nabanööri ärakatkenud leiab olema, piab ta lapse poolt

otsa kinni pidama ja siis siduma, et laps palju werd ei kautaks. On nabanöör üsna naba juureſt ära katkenud, siis ei wõi ämmamoor muud midagit teha, kui sõrmega ehk mitmekorra kokkupandud ja külma wee wõi äädika sisse kastetud lõuendi lapiga naba nõnda kaua kinni pidada, kuni kiireste kutsutud sünnituseawitaja tuleb.

§ 456. Enne kui nabanööri katkemine tuleb, leitakse loomulikult tähtjat emakoogi käriſemiſt. Selleläbi tulewad enamiste ühtlasi tähtjad werewooluſed, ehk kui nabanöör liig kõwa on ja ka emakook kõwaste kinni seisab ega lapsekoja seina küllest lahti ei tule, wõib lapsekoda ümberpöördud saada.

§ 457. Nabanöör wõib koguni nõnda lühike olla, et laps üsna emakoogi peal istub. Sellel wäga haruldasel korral katkeb nabanöör ikka emaihus, ehk emakook lahkub enne sünnitamiſt lapsekojaseinaſt. Mõlemil korral sureb laps. Niisuguſed lapsed on enamiste ka muidu eluwõimetumad.

§ 458. 5) Nabanööri sõlmesid leitakse mõnikord päraſt sünnitamiſt. Enamiste ei tee nad lapsele midagit kahju, nad wõiwad aga põhjuseks saada, et laps enne sündimiſt ehk sündimisel sureb. Nabanööri sõlmede wastu pole midagit teha, neid leitakse alles siis, kui nendest enam kahju karta pole.

Kaksteistkümnes peatükk.

Sünnitaja nõrkused ja haigus, oksendus, minestus, krambid.

§ 459. Saab ämmamoor ühe sünnitaja juurde kutsutud, kes palawuse haiguses maas lamab, ehk pikalise põdemise läbi nõrgaks on jäenud, siis piab ämmamoor selle peale tungima, et sünnituseawitaja kutsutud saab. Ämmamoor ei tohi siin omast peast midagit ettewõtta.

§ 460. Oksendus ei tule sünnitajatele mitte harwaste. Kui üleliigne toit selleläbi wällja saab tühjendatud, siis on see heategew. Tunneb aga sünnitaja ennast oksendamise järele haige olema ehk tuleb oksendus ikka uueste, siis piab sünnituseawitaja kutsutud saama.

§ 461. Minestus tuleb sünnitajatele peaaegu üksnes werewoolamise läbi; kui siis wälimist werewoolamist mitte näha pole, piab ämmamoor kartma, et see seespidi on. Ta lasku kohe sünnituseawitajat kutsuda.

§ 462. Krambid langewad kõige halwema juhtumiste liiki, mis sünnitajale wõiwad tulla. Ämmamoor ei wõi siin midagit parata, waid piab kohe sünnituseawitajat kutsuda laskma.

Kolmasteistkümnes peatükk.

Werewooluſed awamiſe ajajärgul ja lapſe wälljaajamiſe wältuſel.

§ 463. Emakaſuu awamine on piſukeſeſt werewooluſeſt ſaadetud, mille üle juba ennemalt ſai köneldud.

§ 464. Iga ſuurem werewoolus ſelle aja ümber tuleb wara-aegſeſt emakoogi lahtikiskumiſeſt, milleſt ka juba köneldud on.

§ 465. Iga reegliwastuliſe werewoolamiſe juures awamiſe ajajärkus piab ämmamoor ſünnituſeawitaja juurde kutſumiſt nõuudma, ſeſt ema ja laps on ſuures hädaohus.

§ 466. Kuni ſünnituſeawitaja tuleb, piab ämmamoor naiſt otſe wälljaſirutatult ſellile waguſi ſeista laſkma, piab köiki preſſimiſt waljuste ärakeelama ja jahedat, hapukat jooki andma. Kui werewoolus kange ei ole, ſiis aitab ſee. On aga werewoolus kange ehk läheb weel kangemaks, enne kui ſünnituſeawitaja ſinna jõuab, ſiis tehku ämmamoor ſisſepritſimiſi külmaſt weeſt wastu emakaſuud ja pangu külme mähkmeid kõhu ümber. Läheb werewoolus nõnda kangeks, et kuiwaks jooksmiſt karta on, ſiis piab ämmamoor, ſellejärel, kui tupe külma weega ära on loputanud, tupe toppimiſt ettewõtma.

§ 467. On emakaſuu awamine juba peaaegu lõpetatud, ſeiſab laps ſealjuures peaga ette-

pidi ja on emakasuus emakoogi kõrval siledad munanahad sõrmega kättesaadawad, siis tõmmaku ämmamoor põis lõhki, kõige parem wäituse alustusel.

§ 468. Wälljaajamise ajajärgul tulewad lapsekojawerewooluseb palju harwemine. Ka siin on emal ja lapsel hädaoht. Sünnituseawitaja kutsumine on tarwilik. Selle werewoolamise põhjus on niisamati emakoogi lahti kiskumine.

Tuleb werewoolamine alles siis, kui pea juba sündinud on, siis piab ämmamoor õlade läbiastumist kiirustama ja siis ära ootama, kas pärast terwe lapse sündimist ikka weel werewoolus jäeb. Arsti abi on siis tungiwalt tarwis.

Neljasteistkümnes peatükk.

Sünnitajate warjusurm ja surm.

§ 469. Enamatel kordadel tegiwad juba surma ehk warjusurma eeskäidawad sündmused arsti ehk sünnituseawitaja kutsumist tarwilikuks, aga kui surm ehk warjusurm häkiste tuli, siis piab ka nüid weel kiireste kõige lähema sünnituseawitaja, arsti ehk haawaarsti järele mindama.

Wiiesteistkümnes peatükk.

Lapse surm sündimises. Tite warjusurm.

§ 470. Et ämmamoor kindlaste ei tea, kas surnult sündinud last ehk weel peasta wõib, et pikemalt just lapse surm emale hädaohtu wõib tuua, siis lasku ämmamoor, kui ta arwab et laps surnult sündimisele tuleb, alati sünnituseawitajat kutsuda.

§ 471. Hädaohtusid, mis lapse elu sündimise ajal ähwardawad, tunneb ämmamoor.

Kui laps eluhädaohus on, läheb tema südametukksumine aeglasemaks ja korratuks, siis läheb ta nõrgemaks ja jäeb wiimaks koguni järele; seda wõib ämmamoor kuulda. Lapse liigutamised lähewad häkiselt palju elawamaks, üsna kramplikuks ja jäewad siis seisma; seda wõib ämmamaor tunda. Seal juures ajab laps oma lapsepigi wällja, ja kui ülepea lapsekojast eesminewa pea kõrwalt midagit mööda wälljawoolata wõib, siis woolab lapsepigi, kui ka wähe kaupa ja lapseweega segatult; seda wõib ämmamoor suguosade ja läbikatsuwa sõrmede külles näha.

Sarnasel korral piab wiibimatalt sünnituseawitajat kutsuma.

§ 472. Surnuks wõib ämmamoor loomulikul wiisil praegu sündinud last ainult siis pidada, kui ta mädanemise jälgesid näitab; selleşt

on esimene, et pealmine nahk wähema puutumise juures katki läheb ning maha pudeneb. Sünnib laps ilma mädanemise märkideta, aga siiski ilma elumärkide awalduseta, siis on teda esiotsa warjusurnuks pidada. Sarnasel korral piab ämmamoor katsuma, kas last elusse ei saa äratada, ei lähe see korda, siis alles wõib last täieste surnuks pidada. Enne kui ämmamoor lapse surnuna kõrwale paneb, piab ta ikka nabanööri kinni siduma.

§ 473. Warjusurnud lapsed on kas ilma mingi liigutuseta ehk ainukesed liigutused on südametukksumine ning harwaste tuleb õhu ahmamine. Warjusurnud lapsed on sinikaspunased ehk kahwatanud.

Sinikaspunased lapsed on natuke pundunud, nagu paistetanud, nende liikmed on küll ilma liigutuseta, aga teadawa kõwadusega ja ei rippu mitte üsna lodewalt alla. Nabanööris on peaaegu ikka pulsilööki weel tunda, sagedaste on see küll aeglane aga täielik.

Kahwatanud lastel on närtsinud nahk, lõdwad, allarippuwad liikmed, ka alumine lõug ripub lõdwalt alla, suu seisab lahti, niisama perse. Nabanööri sees pole enamiste mingit pulssi tunda, ehk kui ta on, siis koguni pisuke.

Sinine warjusurm on pisem, kahwatu kõrgem warjusurma graad. Warjusurm on seda sügawam, mida kauemine laps ema werega ühendusest eemal on ja ometi ei hinga. Sinisest

warjusurmast toibuwad lapsed iseeneseſt, kui ka esiteks puudulikult ja järeljäetwa haigusega. Lapsed, kes siniseſt warjusurmast ei toibu, langewad esiteks kahwatu warjusurma sisse, enne kui nad surewad. Ka kahwatust warjusurmast on elusse ärkamine wõimalik, aga peaaegu ainult wäga ettewaatliku toimetuse läbi.

§ 474. Lähem hingamise takistus suuremal osal warjusurnud lastel on lima, mis tihti lapsepigiga segatult nende suusid täidab. Ämmamoor pistku esimene ehk pisuke sõrm ettewaatlikult lapse suhu, kuni keeleni, kõwerdagu sõrme natuke ja tõmmaku lima wällja.

§ 475. Oli laps ainult sinikaspunases warjusurmas, siis teeb tema sagedaste nüid, juba hingamise katseid. Ämmamoor löögu nüid lahtise kämliga parajalt kõwasti lapsele tagumise otsa peale hoopisid aeglaselt korrates, tõmmaku ka lapsele külma wee sisse kastetud käega paar korda üle näu ja rindade ning pritsigu käega kõwaste külma wett tema naha peale. Hakkab nüid laps reeglimõeduliselt hingama, teeb silmad lahti ja tõmbab näu nagu nutule, kisub käed ja jalad wastu keha ning muutub sinikaspunane naha karw päris punaseks, siis toimetagu ämmamoor nimetatud wahendikkudega edasi, kuni laps kangeste kisendama hakkab. Kui siis puls nabanööriſt kadunud on, lõigatagu seda ära.

Kui aga nimetatud elumärgid warsti ei tule, siis ärgu raisaku ämmamoor palju aega. Ta

lõigaku nabanöör läbi ja lasku sealjuures supiluſika täis werd nabaotſaſt wällja jooksta. Siis pandagu laps eſiotſa natukeſeks ajaks ſooja wee ſisſe ja liigutagu wees edaſi ja tagaſi. Siis wõtku ämmamoor laſt õladeſt kinni ning piſtku teda ruttu kaelaſt ſaadik pange täie külma wee ſisſe ja tõmmaku kohe jälle wällja. Siis pangu ta teda jälle ſooja wee ſisſe ning korraku lühikeſe aja päraſt ſisſekaſtmiſt.

Lapſe ſüda hakkab nüid ruttu wäga elawalt tukſuma. Nahk läheb iluſaks punaſeks, liikmed lähewad kindlaks ja laps hakkab hingama. Sagedaste tõmbab laps külma wee ſees kohe jalad tugewaste külge, teeb ſilmad lahti ja hakkab waljuste kiſendama. Ei tule aga laps ka nüid weel elusſe, waid läheb ikka lõdwemaks ning kahwatumaks, ſiis ſaab temaga nõnda tehtud, nagu kahwatumas warjuſurmas ſündinud lastega.

§ 476. Kahwatanud warjuſurmas ſündinud lapſe naba ſaagu ilma ajawiitmata lahti lõigatud. Ka temal piab ſuus olewa lima wällja wõtma. Nabanööriſt werelaſkmine oleks ka ſiin kaſulik, ſeſt kahwatu laps pole mitte werewaene; aga läbilõigatud nabanööriſt ei tule enamiſte ſugugi werd, ſeſt et werega täidetud ſüda waewalt weel lööb.

Kahwatanud warjuſurmas olewat laſt iſehingamiſele äratada on enamiſte kaſuta ajaraiskamine. Kui ämmamoor Inglis wiiſil uppunute ülesäratamiſt ehk kunſtlikku hingamiſt lapſe õõtſu-

tamise läbi on ämmakoolis õppinud, siis pruukigu ta ühte ehk teist kohe peale nabalõikamist.

§ 477. Kunstlik hinge sissejamine õõtsutamise läbi saab järgmisel wiisil toimetatud. Ämmamoor wõtab sellile olewa lapse nõnda õladest kinni, et peu-pesad selja taha tulewad ja põidlad üle õlade ettepoole. Tõstab teda siis sirgelt ülessepoole ja pöörab pärast lapse persse ülessepoole, misläbi sirgel seisul sisse hingatud õhk jälle wälljapoole läheb.

Kahekса kuni kümne õõtsutuse järele saab laps sooja wee wanni sisse pandud. Sügawas warjusurmas olewa lapsele piab wesi 29 graadi Reaumuri järele soe olema. Ei hakka laps mitte ise hingama, siis saab õõtsutamine mõne minuti pärast uueste ette wõetud.

Õõtsutamise läbi suhu kogunud lima saagu wahel jälle sõrmega suust wällja wõetud.

Nõnda kaua kui laps weel sooja wee sees on, pritsigu ämmamoor temale külma wett wastu nägu, lasku pritsiga külma wett südamekaewandusse, tilgutagu Aetherit südamekaewanduse peale ja õerugu siis käega, ehk walagu lapsele kõrgelt külma wett pähe ning kukla peale. Ka üks pisuke üsna külm kliistir ehk natukese üsna kange weini tilgutamine keele peale, nina kutistamine sule otsaga ja salmiakwaimu nuusutada laskmine aitab mõnikord sügawama hingetõmbamisele. Lapse naha lumega õerumine,

pehme peksmine lehtse oksaga annawad ka sagedaste abi.

Nõndakaua kui ämmamoor lapse südametuksumist südamekaewanduses näeb ehk peale pandud kõrwaga kuuleb, piab ta elustamise katseid edasi tegema; alles siis, kui südametuksumine järele jäenud, tohib last tõeste surnuks pidada.

§ 478. Lapsed, kes sügawas warjusurmas oliwad ja ainult waewaga elusse saiwad äratatud, on haiged ja surewad waheşt mõni tund peale elusse äratamist. Sellepärast piab ka nüid weel sünnituseawitajat kutsuma, muidu wõiks suure waewa kaunis järeldus wäga lühikene aeg kesta.

Kuuesteistkümnes peatükk.

Järelsünnituseaja segaduşed.

§ 479. Päramiste wälljasaatmine wõib kolmel wiisil takistatud olla.

1) Lapsekoja kokkutõmbamised, järelsünnituse wäitused on liig nõrgad, ehk nad puuduwad koguni. Sarnased nõrgad wäitused ei suuda ülepea päramisi täieste lapsekoja seina küllest lahti teha, ehk nad ei jõua lahtised päramisi wällja ajada. Sealjuures on lapsekoda läbi kõhu suur ja pehme tunda

ja ämmamoor ei tunne temas sugugi, ehk tunneb wäga piſut kokkutõmbamiſt.

2) Päramiſed on igas kohtas ehk oſalt kõwaste külge kinnikaswanud.

3) Lapſekoja ſisſenõõrimine takistab päramiste wälljatõukamiſt. Sealjuures tuntakſe lapſekoda kas wildakas ehk wäga küirakas olema, waheldawalt wäga kõwa ja jälle pehme. Ta läheb enamiſte jälle kõhtus kõrgelle ülesſe. Need kramplikud wäituſed teewad ſagedaſte wahepidamata kanget walu.

§ 480. Nendeſt kolmeſt reegliwaſtaliſeſt olekuſt wõib üks ükſinda tulla ehk mitu korraga olla, wõi ka üks teiſeſt tõusta.

§ 481. Kui ſarnaſtel olemiſtel terwe järelſünnitus alles lapſekojaſeina külles on, ſiis puudub ka järelſünnituſe aja reeglimõeduline werewoolus. See on wäga haruldane. Palju ſagedam on üleliigne werewoolus. Werewoolus wõib peidetud, ſiſemine, ehk wälimine, awalik olla, ta wõib ka wälimine ja ſiſemine ühekorraga ehk waheldawalt olla.

§ 482. Niipea kui ämmamoor kardab, et ſiſemine werewoolus olemas on, piab ta kohe ſünnituſeawitajat kutſuda laſkma, piab, niikaua kui ſee weel ſeal ei ole, lapſekojakohta peupeſaga õerumiſe, wõimalikult külma mähete kõhu peale panemiſe ja wõimalikult külma wee waſtu emakaſuud pritſimiſe läbi lapſekoda kokkutõmbamiſele ajada püidma. Läheb ſee korda, ſiis tuetagu

ämmamoor tugewaste käega wastu kõhtu litsudes tulewat wäitust; weri läheb nüid enamiste suurtes klompides ära.

§ 483. Kui järelsünnituse ajal harjumatalt palju werd wällja woolab, piab ämmamoor esiteks naise kõhu peale pandud käega katsuma, kas lapsekoda kõwaste kokku on tõmbanud. Kõige sagedamad werewoolused tulewad puudulikult kokkutõmbanud lapsekojakereşt, kuna emakook juba jault lahti on läinud.

Piaks heaste kokkutõmbanud lapsekoja juures werewoolus edasi kestma, siis piab ämmamoor wälimisi suguosasid hoolega läbi katsuma, kas sealt werd ei woola.

Kui aga, ilma et päramised tuppe alla saawad aetud, werewoolamine edasi kestab ehk ikka uueste tuleb, siis piab sünnituseawitaja kutsutud saama.

Ämmamoor wõib arsti tulekuni külma sissepritsimist ettewõtta. Seda on kõige parem gummitoruga teha. Emakatoru pistku ämmamoor juba täis olewa weega kahe sõrme sügawusele ettewaatlikult sisse, ta pistku teda, sõrmedest juhitult, kuni wastu emakasuud, nõnda et weejuga lapsekotta sisse läheb.

Selle sissepritsimise juures on iseäranis tähtjas, et sugugi õhku ühes sisse ei saa pritsitud.

§ 484. Niipea kui werewoolus seisma jäeb, ei tohi ämmamoor enam sisemisi läbikatsumisi ettewõtta, et jälle uueste werd selleläbi woolama

ei pane, ning oodaku rahuliste sünnituseawitaja tulekut.

Kui päramiste wäitused wäga walusad on ja werewoolamine ämmamoori tegewust terwelt eneſe peale ei tõmba, siis pangu ta sünnitajale üks kliistir tassi täieſt kangeſt kumelitheeſt.

§ 485. Mõnikord wältab peale päramiste wällja tõukamiſt werewoolus weel kangemal graadil edaſi, ehk astub nüid alles platſi. Siis piab ikka kohe jalapealt sünnituseawitaja järele saatma ja ämmamoor tehku waheajal, nagu praegu õpetatud sai. Tupe toppimiſt, mis ämmamoorile teisteks juhtumisteks õpetatud sai, ei tohi ämmamoor järelsünnituseajal ja päraſt päramiste wälljatõuukamiſt iialgi ettewõtta, ta saaks selleläbi wälimiſeſt werewooluſeſt ſiſemiſe tegema ning selleläbi seiſukorda pahendama.

§ 486. Wäga mõnus wahendik sündimiſe lõpetuſe järel edaſikeſtwa lapſekojawerewoolamiſe waigistamiſeks, kui lapſekoja õerumine, käega litſumine ja külmad siſsepritſimiſed eesmärgile ei wii, on liiwakoti peale panek. Ämmamoor wõtab laia käterätiku, lautab selle wällja ja paneb tema peale 8 kuni 12 naela peenikeſt liiwa, sumpab liiwa külma weega, talwel parem lumega, heaste läbi, lööb rätiku tema üle kokku ja keerab wabad otſad nõnda, et liiw kuskilt wällja ei peaſe. See „liiwakott“ saab nüid sellile lamawa naiſele lapſekoja kohta kõhu peale pandud. Oma raskuſe läbi litſub ta lapſekoja eſimeſe

seina wastu tagumist, waigistab selleläbi were-woolamist ning äritab ühtlasi lapsekoda kokku-tõmbamisele, nõnda et werewoolamine kestawalt seisab. Lapsekoda roomab wormilikult, kuna ta ennast kokku tõmbab, liiwakoti alla wällja.

§ 487. Mõnikord on edasikestwa järelwere-wooluse juures lapsekoda heaste kokkutõmbanud läbi kõhu tunda, siis tuleb werewoolus üheşt lapsekojakaela armist ehk tupest wõi wälimis-test suguosadest.

Ämmamoor piab sellepärast suguosad hoo-lega läbi waatama. Leiab tema wälimise su-guosade külles werdwoolawa koha, siis piab ta sõrmega haawa kinni litsuma, kuni kiireste juurde kutsutud sünnituseawitaja tuleb.

§ 488. Ka ilma werewooluse tulemiseta wõib päramiste wälljatulek wiibida. On seal-juures kramplikud päramistewäitused platsis, siis piab sünnituseawitajat kutsuma.

§ 489. Weel on üks pahem asi nimetada, mis järelsünnituste ajal, siiski õnneks wäga har-waste juhtub. See on lapsekoja pahempidi lan-gemine, kus juures lapsekoda sisemise poolega ees läbi emakasuu alla astub. Nõnda pahempidi pöörnud lapsekoda wõib nüid ka weel wälimis-test suguosadest wälljaaetud saada, see on: pa-hempidi lapsekoja ettelangemine. Päramised on kas alles lapsekojaseina külles kinni, ehk nad on osalt wõi täieste äralahkunud; wiimasel korral tulewad enamiste surmawad werewooluseđ.

Kange walu, minestus, wärisemine j. n. e. käiwad lapsekoja pahempidi pöörmise kaasas. Etteastuwa järelsünnitustega ei wõi ämmamoor lapsekoja pahempidi langemist mitte ärawahetada, kui ta naise kõhust katsumise läbi tunneb, et lapsekojapõhi oma õige koha peal seisab.

§ 490. Lapsekoja pahempidi minek tuleb nabanöörist tõmbamise läbi, kuna emakook alles lapsekoja külles on, ja pooleli maha saamata naise kõlbmata pressimise läbi.

Ämmamoor piab lapsekoja pahempidi langemise juures kõhe sünnituseawitajat kutsuda laskma. Kuni see sinna jõuab, piab ta naisel kõik pressimise ja punnitamise waljuste ärakeelama ja külma wee sisse kastetud rätikutega wastulitsumise läbi ümberpöördud lapsekoja kauugemalle langemist takistama. Selleläbi saab ka werewoolamine wähendatud.

Seitsmes osa.

Nurgawoodi- ja imetamise aja segadusteſt.

Esimene peatükk.

Nurganaise suguosade külge tulewateſt- ja üleüldisteſt haigusteſt.

§ 491. Põletik wälimiste suguosade külles tuleb nimelt nagu sünnituse tagajärg ette. Ei ole teisel päewal päraſt sünnitamiſt paistetus ning hellus wälimisteſt suguosadeſt weel mitte kadunud, ehk astub paistetus ühe wõi teise häbedusemoka külles uueste ülesse, siis tuleb see enamiste selleſt, et mõni pisuke muljutus ilanaha külles ei taha paraneda ehk koguni paiseks ümbermuutub. Ämmamoor piab sellepäraſt kõigil sarnastel kordadel wälimisi suguosasid uueste läbi waatama.

Hoolas üheprotsendilise karbolhapuwedelusega, see on üks pisuke supilusikatäis toobi wee sekka, pesemine, on ämmamoori toimetus. Selleläbi kaub paistetus ja hellus sagedaste peagi, kuna haawatud kohad paranewad.

Ei kau aga paistetus mitte ehk läheb koguni weel suuremaks, ehk kaswab koguni kõwa äärtega

paise, wõi läheb wällja-saadetaw wedelus haisewaks, ehk tuleb palawik juurde, siis on sünnituseawitaja kutsumine nõuetaw.

§ 492. Palawik tuleb nurganaistele tihti ja mitmesuguſel põhjuſel.

Terwe inimese ihusoojus, kaendla alt mõõdetud, kõigub 37 kuni 37,5° ümber Celsiuse soojamõõtja järele. Nurganaistel on enamiste esimesel päewal ja sagedaste jälle kolmandamal ehk neljandamal paar kümnendikku graadi kõrgemas temperatuuras, nõnda et 38 ja kolm ehk neli kümnendikku graadi neil päiwil alles reeglimõõduliseks tohib lugeda, iseeneseſt mõista, et see lühikese wältusega piab olema.

Puls lööb terwel naisel tugewas elueas umbes 80 lööki minutis. Terwel nurganaistel on aeglaſem takt, 70, 60, isegi ainult 50 lööki minutis.

Suurendatud ihusoojus on palawiku kõige tähtjam tundemärk. Mõõdab ämmamoor nurganaise kaendla all 38,5° Celsiuse järele, siis on see juba palawik. Nurgawoodi raske haiguste juures tõuseb temperatuura pea üle 39,40 ja 41° C. Pulsilöökide arw tõuseb pea üle 100 minutis ja kaugelt üle selle. Külmawärin tunnistab palawiku tulekut.

§ 493. Nurganaise palawikulised haigused lähewad enamiste alusköhust wällja. Palawik on enamiste esimene ja sagedaste ainukene raskeste haige naiste kaebtus.

Et nüid nurgawoodi esimeste päewade sees algaw piimaärasaadetus sagedaste kanget rindade paistetust ja paistetuse läbi walu teeb, siis on nurganaine ise ja teised teadmata naised walmis palawikku, mis selle aja ümber nurganaisele tuleb, piimasigituse peale tähendama; selles ekstähenduses on temale iseäralik nimi „piimapalawik“ leitud.

Rindade põletikust wõib palawik sigida, ja kui niisugust palawikku „piimapalawikuks“ tahetakse nimetada, siis ei ole selle wastu midagit ütelda.

Palju naisi usutwad praegugi weel, et nõndanimetatud „piimapalawik“ reeglimõedulise nurgawoodisse puutub. Kui, nagu endisel ajal wiisiks oli, nurganaisele palju theed juua antakse ja teda woodisse kinnipakitakse, tuleb nimetatud ajal tõeste enamiste palawik. Terwel nurganaistel pole sugugi palawikku, iga palawik on haigus. Just kolmandamal nurgawoodi päewal ülesastuw nõndanimetatud piimapalawik on sagedaste raske haiguse alustus.

§ 494. Nurganaiste palawikulised haigused saawad wäga hõlpsaste kardetawaks ning wiiwad tihti wäga ruttu surmale. Need nurganaiste kardetawad haigused nimetatakse lapsewoodipalawikuks. Põletuslised paistetused wälimistes suguosades pole mitte harwaste selle halwa haiguse wälljaminekupunktiks. Peale ülemalnimetatud palawiku tundemärkide on sealjuures sage-

daste, aga koguni mitte alati, äge, pikaline walu kehas, suur hellus kõige wähema kõhu puutumise juures. Nurgawoodi puhastus wõib sealjuures muutmataks jäeda, mõnikord jäeb ta koguni järele, teinekord läheb ta wäga rohkeks ja haisewaks. Oksendus, pasandus, sonimine ja palju muid haiglikka awaldusi wõiwad pikemal haiguse jooksul juurde tulla.

§ 495. Nurganaise kõigi palawikuliste haiguste juures annan ma ämmamoorile nõuuks, et sünnituseawitaja käest küsitud saab. Wältab palawik rohkem kui mõne tunni ehk kordawad endid külma ja palawa hood, siis piab ämmamoor tungiwalt nõuudma, et sünnituse awitaja kutsutud saaks. Waheajal wõib tema, kui mitte pasandust ei ole, nurganaisele jahedat, hapukat jooki anda. Kõik muud juhatab sünnituseawitaja.

§ 496. Mitte wäga harwaste ajab nurganaise naha peale hulk nööpnõelapea suuruseid heledaid, hiljem walkjaid rakukesi, mida saksa keeles Friesel nimetatakse. Iga rakukese ligemas ümbruses on nahk kas punakas ehk muutmata, sellejärele nimetatakse seda punaseks ehk walgeks Frieseliks. Friesel tekkib nurganaistel, kes muidu terwed on, ja niisugustel, kes raskeste haiged on. Frieselil ei ole iseeneseest mingit tähendust, kui see, et rohkem higi sigitud saab, kui pisukesest naha haugukesest wällja wõib tulla.

Enamiste on raske tekkide sisse pakkimine ja palju sooja jookide pruukimine selle juures süidlane.

§ 497. Pasandus tuleb nurganaistele eksliku söömise ja joomise ning külmetamise läbi. Pasandus wõib ka raskemate haiguste kaasilmumine olla. Jäeb pasandamine pikaliseks, siis on alati haigus põhjuseks, mis arsti abi nõuab. Kuni arst oma toimetusi korreldab, andku ämmamoor naisele ainult sooja kaeratangu leeme wedelat joogiks.

§ 498. Kusemisewigad, mis nurganaistele tulewad, on kusepakitus, kusekinniolek ja tahtmata kuseärawoolus. Kõigi nende juhtumiste juures on ikka tarwis sünnituseawitaja ehk arsti käest nõuu küsida.

§ 499. Lapsekojast werewoolust nurgawoodis wõib ämmamoor juba ennemalt siin raamatus antud õpetuste karwapealse täitmise läbi ära hoida.

Jäeb ühel nurganaisel nurgawoodi woolus kauemalt kui neli päewa weriseks, siis piab naine kauem kui seitse päewa rahuliste pikali jäema; tuleb aga nurganaisel, kes juba ülesse on tõusnud, uueste werine wälljawoolus, siis piab ta, kui enese ka muidu terwe tunneb olema, kohe jälle pikali heitma, oma kergeste seediwa nurganaise toidu juurde tagasi pöörama ja jahedat, hapukat jooki jooma.

Ämmamooril on sarnase werewooluse juures reeglimõedulise kusepõie ja päraſoolika tühjenda-

miſe eeſt iſeäranis hoolt kanda. Sünnituſeawitaja piab wiibimatalt kutſutud ſaama.

§ 500. Lapſekoja põletiku tulekul jäeb enamiste nurgawoodipuhastus wäheſeks ehk koguni järele, et mõne päewa päraſt rohkemal möedul, waheſt halwaste haiſedes, uueste ilmuda. Walu puudub alustuſes ſagedaste, palawik astub enamiste kohe platſi. Teistel kordadel on walu eſimene põletiku tulemiſe märk. Ämmamoor hoidku ennaſt, et ta ſeda walu terweks järelwäituſeks ei piaks, järelwäituſed on lühikeſed ja teewad pikki waheaegaſid, lapſekoda ei ole ſealjuures wajutamiſe wastu mitte hell; põletiku walu ſellewastu on pikaline ja lapſekoja peale wajutamine ſuurendab teda. Wahe tegemine pole igakord mitte kerge, ſeſt põletiku kannatajas lapſekojas on järelwäituſed ſagedaste üsna iſeäralikult waluſad. Kui ühel eſimeſt korda mahaſaanul, kes ju enamiste järelwäituſid ei tunne, waluſad järelwäituſed on, teritagu ämmamoor oma tähelepanemiſt. Terwed järelwäituſed, kui nad ka wäga tugewad ja waluſad on, ei tee iialgi palawikku; üks nurgawoodis ülesſeastuw põletik lapſekojakülles teeb ikka palawikku. Palawik wältab mõnikord ühe ainukeſe päewa, iſegi kõigeſt poole päewa, ja ſiiski läheb ka ſellejärele lapſekojapõletik edaſi. Nurganaine tunneb ehk eneſe jälle täieſte terwe olema ning tunneb ainult litſumiſt riſtluudes; niipea kui ta aga ülesſe tõuſeb ja oma tallitustele läheb, kaswa-

wad waewad ja tuleb nädalite ehk kuude pikkune haigus.

Sellepäraſt kui nurganaine ühe ainſagi päewa palawikkus on olnud ja ſelle järele eneſes raskuſt tunneb, ſiis piab tema ſünnituſeawitaja käeſt nõuu küſima.

§ 501. Pikaliſed ja enamiſte palawikuta jookſewad aluskõhu haiguſed, mis nii paljudel naiſtel töövõimſuſt kitſendawad, elumaitſemiſt läilastawad ja tihti pikaliſe põdemiſele wiiwad, on rohkemal oſal oma alguſt nurgawoodiſt ſaanud. Olgu et naine raskeſt haiguſeſt ainult waewaga ja mitte täieſte on toibunud, ehk et põletuſi mitte tähele ei pandud ega nende eeſt hoolt kantud ja ſellepäraſt nüüd pikaliſed haiguſed järele on jäenud.

Niiſugustes haigustes on asjatundja arſti käeſt nõuuküſimine wäga ſoowitaw ja tarwilik.

§ 502. Kahe haruldaſe raske haiguſe peale, mis nurganaiſele enamiſte häkiſelt ja ilma palawikuta tulewad, piab ämmamoor weel tähelepanewlikuks tehtud ſaama. Need on krambid ja hullumeelſus. Mõlemil korral on ſündimiſeawitaja kutſumine hädaſte tarwilik, mõlemil korral ämmamooril ſelle tulekuni kõige pealt ſelle eeſt hoolt kanda, et nurganaine iſeeneſele ega lapſele mingit kahju ei tee.

§ 503. Haruldaſel kordadel tuleb ette, nimelt kaua wältawa ſünnituſte kangelduſte järel, et nurganaiſe wõim ilma haiguſe märkideta wä-

simuseſt waibub ja surm jõuu ära kurnamise läbi tuleb.

Niisamati wäga harwaste tuleb reeglimõedulise sünnituse ja nurgawoodi järele, mõnikord esimese elawama kehaliigutuse järele, esimesel woodist wälljatulekul ehk selleſarnasel üsna häkiline surm. Selle põhjused on ämmamoorile ette tundmatad ja sellepäraſt ei suuda tema ka nende wastu wõidelda.

Mõlemil korral on ämmamooril nagu minestuse juures toimetada ja lähemat arsti kutsuda lasta.

Teine peatükk.

Segadused imetamises, ammepidamine, lapse kunſtlik toitmine ja segadused tema seedimises.

§ 504. Üks kõige esimesteſt takistusteſt, mis endid imetamisele wastu seadwad, on see, et laps, kui ta esimise toidu tarwitusega ärkab, ema rinnaſt weel piima ei leia. Niisuguſel juhtumiſel on kõige parem, kui üks teine imetaja ema seal on, et laps tema rinna külge saab pandud. Ei ole teiſt ema mitte seal, siis piab laſt imemise klaasi seeſt kahekordse osa weega lahjaks tehtud ja rõesalt ärakeedetud lehma piimaga jootma, millele natuke suhkrut juurde lisatud; piim piab aga karwapealt emapiima soojuselt, see on 30-ne graadi soojuselt antud saama. Igakord aga, enne kui lapsele wõera rinna ehk imetamiseklaasi

läbi toiduſt antakſe, piab ta ema rinna külge pandud ja tükike aega lutſutada laſtud ſaama, eſiteks et ta päraſt muidu hõlpſaste imema ei hakka, teiſeks, et otſe imemiſe läbi piima ema-rinda ſaab meelitatud. Kui laps tühje rinda-ſid ei piaks tahtma imeda, ſiis piab ema rinna otſa mõnda ſuuremat laſt, koera kutſikat, lamma ehk kitſe talle wõi ka ſoojendatud pudelit imema panema.

§ 505. Teiſtel kordadel on juſt liig rohke piim rindades ſellepooleſt ſüidlane, et laps ſel-leläbi ſügawal ſeiswaid niſanibuſid ſuhu ei ſaa wõtta. Ka ſiis piab rind nimetatud wiiſil enne natukene tühjendatud ſaama, et laps niſanibu ſuhu ſaaks.

§ 506. Wigaline niſanibude worm on ſelle-juures ſagedaste ſüidlane, et imetamine raſken-duſt leiab. Nibud wõiwad liig laiad ehk liig lühikeſed olla.

Juba raſkejalguſe ajal pidiwad niſanibud imetamiſe tarwis ettewalmiſtatud ſaama. Lei-takſe ſeda wiga aga alles nurgawoodis, ſiis pia-wad ka nüid niſanibud imemiſepudeliga ülesſe tõmmatud ja laps igakord kohe ſelle järele külge-pandud ſaama.

§ 507. Niſanibude haawatud olek ja nende lõhed on wäga waluſad ja ſellepäraſt nurganaiſel imetamine ſagedaste waewaline. An-tud puhtuſereeglite täitmiſe läbi ſaab ſee häda enamiſte eemale hoitud; kui aga niſanibud alles

waewaga wälljaimetud piawad saama, ei jõua nende lõhkemist sagedaste kõige suurema hoolega ära hoida. On nibud kord haawatud, siis piab wähemalt nüid, kui see mitte ennemalt ei sündinud, igakord enne ja pärast imetamist nisanibu wärske weega ärapestud saama ja terwe imetuse waheajal piab üks weega alati niiske hoitud linaseriide tükikene nibu peal olema. Piakriie waheşt kuiwaks minema, siis ei tohi teda mitte kuiwalt külleşt ära kiskuda, waid piab enne ettewaatlikult pehmeks liutatud saama. Imetamise enese juures wähendab walu kõige paremini üks mustast weewelddamata gummist nibu-tupekene. Üks ehk mitu niisugust piab ämmamooril ikka tagawaraks olema. Ämmamoor walab sooja piima tupe sisse, tõmbab teda siis osawaste nibu otsa ja paneb lapse külge; sellel wiisil imeb laps enamiste heaste, nurganaisel on wähem walu ning nisa haawab paranewad.

Ei taha nisanibud sellel wiisil mitte paraneda, siis piab sünnituseawitaja käest nõuu küsima.

§ 508. Rindade põletik ja mädasigitamine on enamiste imetamise toimetuses hooletu oleku tagajärg. Harwemalt on muud eksitused nurganaise olekus sellepooleşt süidlased. Nisa paistetab kange walu all kõwaks. Hiljem läheb kõwa waluşa koha pealt nahk punakaks ja alles nädalipikkuste piinade järele tuleb mäda wiimaks wälljamurdmisele. Harwemalt paistetab kohe alus-

tuſes terwe rind kõwaks, punaſeks, pundunuks ja palawaks. Niipea kui ämmamoor niſade ſees põletikku tunneb, käigu ta tungiwalt ſelle peale, et kohe ſünnituſeawitaja ſaaks kutſutud. Walu wõib ämmamoor ſelleläbi wähendada, et ta rinda peene ſooja õliga pehmeste wõiab, õhukeſe korra pehmet puuwilla peale lautab ja niſaſid kunſtliku ſidumiſe läbi tuetab.

§ 509. Mõnikord ei taha imetamine heaste korda minna, ſeſt et laps kas imemiſeks liig nõder on, ehk et keelepaelad liig lühikeſed on ja keel ette mokkade ääreni ei ulata. Mõlemil kordadel on ſünnituſeawitaja nõuu tingimatalt tarwis.

§ 510. On aga ka hulk teiſi juhtumiſi, kus emale lapſe imetamine ärakeelatud piab ſaama, ſeſt et ſee temale eneſele ehk lapſele kahju wõib teha. Niiſuguste kordadel aga jäegu arsti otſustada, kas ema oma laſt iſe imetada wõib, kas ta ſeda tegema piab, ehk kas ta ſeda ſugugi ei tohi teha.

§ 511. Ka ſeda juhtub, et ema iſe laſt imetada ei taha. Seal piab ämmamoor temale äraſeletama, et ſee temale eneſele kui ka lapſele kaſuks ja terwiſe hoidmiſe kohta tuluks on, kui ta oma laſt iſe imetab.

§ 512. Naiſel, kes oma laſt iſe ei imeta, paistetawad ſagedaste rinnad wäga ära ja lähewad waluſaks. Seal juures tehku ämmamoor,

nagu § 508 õpetatud ja muretsegu kliistiri läbi igapäewase rohke asjalkäimise eest.

Mitte-imetawal nurganaisel läheb lapsekoja endisesse olekusse tagasi kujunemine aeglasemalt; lapsekoda jäeb sellepärast kauemine raskeks ja suureks ning nurgawoodiwoolus on rohkem ja tihti enam aega werine kui muidu. Niisugune naine piab rohkem kui muidu tarwis olewad 7 päewa pikali jäema. Mis muidu weel temale tarwis on, seda korraldab arst.

§ 513. Ei saa nüid laps ühel räägitud põhjusel ema rinnast küllalt toidust, siis piab lapse toitmise eest teisel wiisil hoolt kandma. See sünnib kas amme piima ehk kunstliku toitmise läbi.

§ 514. Kui ema ise ehk üks teine hoolas inimene last hiljem kirjeldatud kombel toidab, siis kosub sündimisest tugew laps ka selle toitmise juures mõnusaste. On aga laps wara sündinud ehk muidu nõder, ehk ei saa toitmise eest täielikku hoolt kantud, siis on amme palkamine kasulikum.

§ 515. Kõlbliku amme walimist mõistab kõige paremine arst. Ainult hoolsa läbikatsumise waral wõib ta tunda, kas amm terwe on. Ämmamoor lasku sellepärast naist, kes ennast ammeks pakub, tohtri poolt läbikatsuda. Mõni amm wõib pealt näha üsna terwe näidata, aga ometi wõib tal haigus olla, mis lapse külge hakkab.

§ 516. Lapse kunstlik toitmine on toimetus, mille läbi, kui see korrapärast ei saa tehtud, laps surma wõib saada. Lapse seedimise organid pole mitte nõnda täielised, kui täiskaswanud inimesel. Piim, ainult piim on imewa lapsele kõlbuline toit; kui ema piima wõimalik saada pole, piab temale muud piima andma. Kõik jahu toidud on lapsele seedimatad, weel wähem toitwad. See maksab kuue esimese elukuu kohta.

§ 517. Kõige rohkem emapiima sarnane on eeslipiim, see on aga wäga haruldane saada. Lehmapiim saab naise piima sarnaseks, kui ta kahe kuni kolme osa weega lahjamaks ning natukese suhkruga magusamaks saab tehtud. Lehm, mille piima selleks otstarbeks pruugitakse, piab aga täieste terwe olema, puhtaste pietud ning heaste söödetud saama. Ostetud piim piab kohe ärakeedetud ja kõwaste korgitud pudelis jahedalt hoitud saama. Lapse iga söötmise juures saab tarwiline osa wärske keedetud weega lahjamaks tehtud. Esimesel kuul pandagu 3 osa wett ühe osa piima sekka, teisel kuul 2 osa, kolmandamal kuul pool osa; kuuendamast kuust wõib juba segamata piima anda. Laps imeb seda piima klaasi seest gummi nisa ehk luust mundstüki läbi. Imemine on iseäranis lapse seedimise kohta kasulik. Piim piab aga alla 30 graadi Reomüüri järele soe olema, ennem jahedam kui palawam.

§ 518. Lapsele antagu just nõnda sage-

daste juua, nagu teda rinna külge oleks pandud; igakord antagu lapsele nõnda palju kui ta tarwitab; laps piab pikkamööda jooma; weerand tundi söömaaja kohta ei ole liig pikk aeg. Niipea kui arusaadakse, et lapse isu täis on, wõetagu klaas suu juurest ära. Üleliigus wõib seedimist rikkuda.

§ 519. Iga söömaajaks saagu jook wärskelt walmistatud. Piim, mis imetamise klaasi sisse üle jäi, saagu igakord ära kallatud, klaas ise kohe puhastatud ja nisa wärske wee sisse pandud. Ka lapse suu piab iga söömaaja järele peene linaseriide lapikese ja wärske weega hoolsaste puhastatud saama.

§ 520. Kolmandamal ja neljandamal elukuul tehtakse lehma piima ikka wähem lahjamaks, nõnda et ainult $^1/_3$ siis ainult $^1/_4$ osa wett sekka pannakse; kuuendama kuu alguse jäeb wee panek koguni maha. Seitsmendamast kuust tohib lapsele klaasi kõrwal kaks korda natukene kuiwatatud saia-pudi ehk piimaga keedetud riisi leent anda.

Alles wõerutamise ajal, siis kui lõigehammad juba läbi on murdnud, wõib last mitmesuguse toitude söömisele harjutada.

§ 521. Wara sündinud ehk muidu sündimisest nõrga lastega on ikka wäga kurblik lugu, kui nad emapiima ei saa. Lehma piima ei suuda sarnased lapsed sagedaste sugugi seedida. Ämma-

moor piab niisugustel juhtumistel ikka arsti käest nõuu küsima.

§ 522. Imewa lapse seedimise segadused näitawad ennast kui oksendus, pasandus, keha ummistus ehk suukäsnad. Nad wõiwad ruttu ehk pikalise põdemise läbi surmale wiia. Põhjused on enamal kordadel eksitused toitmises: liig rohke toidu wõtmine, liig wähe toitu ehk köiksugused kõlbmatad toidud.

Wäga kõlbmata on lutsutamise topp, mis lapsele waigistamiseks suhu pistetakse. Selleläbi wõib terwel lapsel seedimist täieste rikkuda, rääkimata weel haiglasel lapsel.

§ 523. Oksendamine tuleb imewal lastel, kes ainult piimaga toidetud saiwad, enamiste ilma mingi eeskäiwa raskuseta. Ämmamoor uurigu hoolega, kus wiga toiduses on ja saatku seda kõrwale. Kunstlikult toidetud laste juures katsugu ta nimelt piim järele, kas see juba hapu ei ole, kui ta lapsele saab antud. Hapu piim piab ära wisatud saama. Oksendab aga laps, ilma et sarnast wiga leida oleks, siis aitab piimale wee asemel lahja fencheli- ehk kumelithee sekka panek. Ei aita ka see, siis otsitagu arsti abi.

§ 524. Pasandus pisukese lapse juures on ämmamooril selleläbi tuntaw, et ta sagedamalt kui nelikorda päewas wälljatühjendab. Sealjuures on wälljatühjendus enamiste roheline, wesine, limane, hakitud muna sarnane ehk koguni werega

ſegatud. Sagedaste haiſeb wälljaheidetus hapult, tihti awaldawad lapſed wälljatühjenduſel ſuurt walu. Imewa laste paſanduſel on alati ſuur tähtjus ja tarwitab niikohe arſti nõuu. Et lapſel ajutiks walu wähendada, pangu ämmamoor temale ſoojaſt linaſeemnetheeſt kliiſterit, pangu flanelli kõhu ümber, uurigu ka ühtlaſi, kas ſöömiſes mingit ekſituſt ei olnud ja hoidku ſiis ſelle eeſt.

Tulewad lapſele okſendus ja paſandus ühtlaſi, ſiis on enamiste hädaoht ſuur ja arſti abi tungiwalt tarwis.

§ 525. Kõhu ummistus on nimelt laſtel, kes lehma piimaga toidetud ſaawad, ſagedane. Wälljatühjenduſed on ſarnaſtel laſtel kuiwemad ja harwemad, ſeſt et lehmapiim aeglaſemalt ſeeditud ſaab. Laſtel, kellele alustuſeſt emarinda ei antud, puudub loomulik lapſepigi wälljaſaatmiſewahendik. Kui laps eſimeſel päewal weel ſugugi eneſeſt lapſepigi ei anna, ehk kui hiljemine kuni õhtuni wälljatühjenduſt ei olnud, ehk kui wälljatühjendus nii kuiw ja kõwa on, et lapſel ſeal juures walu on, ſiis pangu ämmamoor lapſele leiget, 25 graadi Reaumuri järele ſooja kliiſterit wee ja piimaſt, natukeſe ſiirupi ehk maguſaga. Siſemiſte wahendikkude andmiſeſt hoidku ämmamoor ennaſt täitſa eemalle.

Awaldab aga laps kõhu kinnioleku juures palawuſt ehk rahutuſt, ehk ei tühjendanud ta en-

naſt 24 tunni jookſul ſugugi, ſiis on waja arsti käeſt nõuu küſida.

§ 526. Käsnad imewa laste ſuus on üks ſelts hallituſt, mis nimelt ſiis tuleb, kui puhtuſe eeſt hoolt ei kantud. Kõlbmatad jahutoidud ja ſuhkrutopp on ſelle ſigitajad. Kõige ſuuremat puhtuſt on nüid wähemalt tähele panna, ſiis kauwad käsnad ſagedaste mõne päewa päraſt. Lautawad aga käsnad endid üle kõige ſuu laiale, ehk tuleb ühtlaſi muud haiguſt nähtawalle, näituſeks paſanduſt, ſiis piab kohe arsti käeſt nõuu küſima. Ämmamoor hoidku ennaſt kangeste kõige ſiſemiste ehk wälimiste wahendikkude pruukimiſe eeſt, kui ka ema ſeda piaks nõuudma.

Kolmas peatükk.

Mõneſt muuſt tite- ja imewa-lapſe haiguſeſt.

§ 527. Palju titteſid tulewad elu eſimeſel tunnil ja päewal nõndanimetatud elunõdruſe läbi hädaohuſſe, ja palju nendeſt ſurewad ilma haiguſeta lihtſalt ſelleläbi, et nad korralikult hingata ei ſaa.

Selles elunõdruſe'ſeiſus magawad lapſed palju, awaldawad wähe toidu ihaldust, kiſendawad wähe ehk mitte kunagi, ja ſaawad ſellel põhjuſel õige heaks lasteks pietud. Nägu ja liikmed läheweb hõlpſaste külmaks, nahk ſagedaste ſiniſeks, laste liigutamiſed, ka wannis, on laiſad ja wõimetud.

Surm tuleb kas rahuliſes magamiſes ehk hinge kinnioleku läbi.

Ämmamoor ärgu pangu iialgi ühte laſt peale ſündimiſt magama, kui ta enne kiſendanud ei ole.

Elunõder laps piab nagu warjuſurnud kaua ſoojawee wannis hoitud ja wahel külma wette kastetud ſaama; ſoe weſi olgu ſarnastel kordadel iſeäranis ſoe, kuni 29 graadini, külmawee ſisſe kaſtmine ſaagu nõnda tihti ettewõetud, kuni laps kangeste kiſendama hakkab.

Ikka aga tehtakſe targaste, kui kohe lähemat arsti juurde kutſutakſe.

§ 528. Harilik tite ſündimiſe paistetus kaub iſeeneſeſt.

Kaswab paistetus päraſt ſündimiſt weel, ehk tõuſeb päraſt ſündimiſt uus paistetus pea külge, ſiis piab ämmamoor kartma, et ſee peawere-paistetus on ja piab arsti käeſt nõuu küſima.

§ 529. Nabawerewooluſed wõiwad titele oskamata nabanööri käſitellemiſe läbi tulla ehk tõuſewad ſelle oſa haiguſe läbi.

Arſt ſaagu wiibimatalt kutſutud.

§ 530. Kõige ſagedam ja hõlpſam titenaha-haigus on ärahaudumine; ſee ilmub naha woltides nimelt heaste toidetud lastel kuppes, lõua-pärades, kaendla all ja kaela külles. Lapſe hoolas peſemine kaitſeb ſelle eeſt. Wäga tähtjas on, et laſt iialgi liig kaua märg ei lasta olla, ja et mähkmed, enne kui nad uueſte pruukimiſele ſaawad wõetud, hoolega peſtud, keewas wees

auutatud ja heaste kuiwatatud saawad. Kui see ei aita, siis puistagu heaste pestud ja kuiwatatud auudunud koha peale ühewõrra segatud Bärlappsamen ja Zinkblumen, mis segadus apteekis toimetatud saab.

Tittede harilik kolla tõbi polegi õiete tõbi, kui muud haigust temaga ühes ei ole. On aga ka muid haigusid, siis piab arsti käest nõuu küsima.

§ 531. Rindade paistetus tuleb tite juures sagedaste ette, mõnikord woolab ka natuke piima paistetanud rindadest. Enamiste kaub see paistetus iseeneseşt, kui pesemise ja riidesse paneku juures pisukesed rinnad litsumise eest hoitud saawad.

Kui rinnad põletikkus on, wõidku ämmamoor neid pehmeste sooja mandliõliga ja pangu natuke puuwillu peale, ei kau aga põletik selleläbi, läheb paistetus suuremaks ja nahk punaseks, siis piab last arstile näitama.

§ 532. Silmapõletik on lastel wäga kardetaw haigus. Hooletuse läbi wõiwad lapsed selles haiguses parandamatalt pimedaks jäeda. Sellepärast on selle haiguse juures kohe tarwis arsti abi otsida. Sennikaua kui arst oma toimetusi korreldab, lasku ämmamoor kuuekorra kokkupandud linaseriide lapikesi külma wee sisse kastetult silmade peale panna ja silmi wälja-woolawast limast ning mädast kohe puhastada. Niikaua kui alles üks silm haige on, piab laps

nõnda saama hoitud, et mäda teise silma peale ei lähe.

§ 533. Krambid tulewad titele ja hiljem ka imewalle lapsele. Nemad on wäga kardetawad ja nõuawad sellepärast kiiret arsti kutsumist. Külmetus ja toidu wigadus on sagedaste krambi sünnitajad.

Iseäranis kardetaw on tittede lõualuu-kramp, kus juures laps lõuugu lahti ei saa teha.

Kuni arst tuleb, pangu ämmamoor kumelitheest kliisterit ja lasku soe pesuweesi walmis teha, et kui arst seda käsib teha, siis wiiwitust ei oleks.

§ 534. On weel paljugi muid tite ja imewalapse haigusid, mille mõistmiseks arstlist teadust tarwis on. Ämmamoor saab waatlemise läbi haiget last terwest lahutama õppima. Kui laps alaliste karjub, ilma et temal nälg oleks ehk riiete pigistus või mustus teda waewaks; kui tema mitu aega süüja ei taha; kui tema nahk palaw on; kui hingamine liig kiire ehk korratu on; kui ta ilma mingi enne nimetatud haiguseta lahjaks läheb; kõigis nendes juhtumistes on ta haige. Selleest teadmisest on küllalt, et arsti kutsuda.

Sell ajal, kus hammad hakkawad läbimurdma, jäewad lapsed iseäranis tihti haigeks. Mõistlik ämmamoor teab, et just „hammaste tegemise" ajal palju lapsi surewad, mitte hammaste, waid nende haiguste läbi, mis sellel ajal tulewad. Sel-

lepäraſt andku tema emale nõuu, et ſee tohtrit hammaste tegemiſe ajal haiget laſt waatama kutſuks.

Liſa.

Eſimene peatükk.

Ämmamoori kohuſed, üksteiſe wastu.

§ 535. Kõige tähtjam kõigiſt ämmamoori toimetusteſt on ſündimiſe juures awitamine. Kellegile ei tohi ta ſeda abi keelata, olgu ſiis, et ta haige ehk juba ühe ſündimiſe juures ametis on, kui teiſe juurde kutſutakſe. Seſt ühe ſünnitawa naiſe juureſt ei tohi ämmamoor mitte muidu ära minna, kui üks teine ämmamoor ſenniks ſinna jäeb ehk kui ſünnitaja juures olew arſt temale ſelleks luba annab. Ämmamoor teab, et igal ſündimiſe ajal ettenägemata juhtumiſed wõiwad tulla, mis tema ſeal olekut nõuawad.

§ 536. Sellepäraſt ei tohi ka ämmamoor iialge kahte ſünnitamiſt juhtida tahta. Kuni tema mõlemite wahel teel on, wõiwad mõlemad ſünnitajad oma lastega, ſee on neli inimeſt tema äraoleku läbi wiga ſaada. Naine, kes tema abi hiljemalt nõuudis, piab ühe teiſe ämmamoori järele ſaatma. Palka ei tohi ämmamoor iialgi kõrgemaks pidada kui oma kohuſeid.

§ 537. Kõik ämmamoori teised toimetused raskejalgse, nurganaise, laste ja haige juures, seisawad sünnitusest järel. Lapse pesemist, nurganaise puhastamist j. n. e. wõib üks teine naine, niikaua kui ämmamoor sündimise juures ametis on, toimetada, sünnitaja walwamist aga mitte. See on ämmamoori enese asi.

§ 538. Kus ämmamooor sünnituseawitajat laseb kutsuda, saatku ta temale wõimalikult wähese sõnadega kirjalik teatus asja seisukorrast, mis tema abi tarwitab.

Mitmes kohtas selle õpetuse raamatus on ämmamoori juhatatud, et „arsti" abi tarwis on. Seal teadku ämmamoor, et iga sünnituseawitaja ka arst on, et aga mitte iga arst sünnituseawitaja ei ole, ja et paljudel kordadel, laste haiguste juures näituseks, selle arsti nõuu, kes sünnituseawitamiseks tegew ei ole, niisama hea on. Nõnda tuleb siis seal, kus sünnituse awitajat olemas ei ole, kõige lähem arst kutsuda.

§ 539. Ämmmamoor ei tohi iialgi kellegi naise pilli järele tantsida, waid piab ikka nõnda toimetama, nagu teda on õpetatud. Tema ei tohi naist oma õpetusi täitma sundida, ei tohi ka oma abi mitte keelata.

§ 540. Laste ristimisele kandmine ja waru tallitused kõlbawad küll ämmamoorile, ei ole aga temale kohuseks, ja piawad sellepärast kõigi ametitallituste järel seisma.

Ka ärgu toppigu ämmamoor ennast sarnas-

tesse toimetustesse; kus ta ei tea, kas tema abi soowitakse, sealt jäegu ta eemalle. Kui ta ennast nende asjadesse topib, mis tema asi ei ole, siis teeb ta ennast selleläbi alatuks.

Teine peatükk.

Parandamise wahendikkude pruukimisest.

§ 541. Ämmamoor on õpetuseraamatust mõndagi wahendikku tundma õppinud, mis ta osalt terwise hoidmiseks, osalt haiguste körwale saatmiseks temale juhatatud kordadel wõib pruukida. Teistel juhtumistel juhatab arst, kudas neid wahendikkusid tuleb tarwitada. Arst juhatab ämmamoorile ka mitme teise wahendiku pruukimist, mida tema aga üksnes arsti korraldamise järele wõib tarwitada.

§ 542. Ematuppe sissepritsimist toimetab ämmamoor kõige paremine loputusekannuga, nõndanimetatud irrigatoriga, see on klaasist, portsellanist ehk plekist riist, 1 ehk 2-he toobiline, mille põhjast 1½ kuni 2 meetrit pikk gummitoru wällja läheb, mis teises otsas ematoru kannab. Riist saab körgelle hoitud ehk seina küllge rippuma pandud. Wesi jookseb oma enese litsumise läbi wällja.

Üks teine wäga mõnus riist, sünnitusewoodis weel kohasem pruukimiseks kui esimene, on kaks meetrit pikk gummitoru, mille ühes otsas kaunis

pikk, 30 kuni 35 sentimeetri pikkune metallist ematoru ükskord läbipuuritud nupuga on. Toru teises otsas on üks läbipuuritud poolkuuli sarnane tinapomm. Tinapomm saab riista põhhja lastud, milles sissepritsitaw wedelus on, ja riist kõrgel hoitud.

Niipea kui nüid ematoru imemise läbi (peenikese linaseriide lapp piab nupu ümber pandud saama) wedelus kuni suuhauguni on tulnud, woolab kõik riistas olew wedelus kinnipidamalt wällja, seda kangemalt, mida kõrgemalle riist sai pandud. Wedeluse juurde walamise läbi, enne kui riist tühjaks on saanud, wõib ämmamoor sarnast sissepritsimist kui pikale wenitada. Gummitorule saab üks lühikene, kõweraks painutatud klaasist ehk metallist toru selle koha peale ümber aetud, mis koht riista ääre peale tuleb, et ta siis kokku ei litsu. Seda ümbrikku nimetatakse torusillaks.

Ematoru piab metallist olema, et teda pärast ja enne igakordist pruukimist weega keeta ning kange karbolhapu wedelusega wäljast ja seest puhastada wõib. Ta piab umbes 30 sentimeetrit pikk olema, et mitte gummitoru, mida wees ei wõi keeta, suguosade ja nende wälljasaadetusega ülepea sugugi kokku ei puutuks.

Kõigi suguosade loputuse juures, iseäranis sünnituse ja nurgawoodi ajal, on selle eest hoolt kanda, et õhk sissepritsitud ei saa. Torust saab õhk sellel wiisil wälljatungitud, et täidetud loputusekannu ja lahtise haani juures ematoru

ülemine lahtine suu-hauk pikkamisi allapoole saab pöördud, kuni wedelus wälljawoolab. Esimene wedelus lastakse juba sellepäraſt ärawoolata, et ta torus ära on jahtunud, siis pistetakse woolawa soru juures ematoru tuppe.

Kui ämmamooril karbolhaputwedelusega loputamist on teha, ja wedelus puhtaſt karbolhapuſt walmistada, siis ei tohi ta seda wedeluſt loputuſekannus walmistada, waid ühes teises riistas, kas wõi peſukausis. Seſt karbolhapu sulab ainult pikkamisi ja alalise ümberliiguta-mise all. Loputuskannu uuretesse jäewad hõlp-saste ükſikud karbolihapupärlid sulamata, ja kus need ilanahaga kokku puutuwad, põletawad nad, teewad kasu asemel kahju.

Wäga palju ämmamooriſid pruugiwad weel wanu walgeſt tinaſt (zinnernen) pritſiſid ja sinna külge käidawaid lühikeſi ematoruſid. Juſt selle-päraſt et see riiſt wähem asjakohaline on, on seda tähtjam, et ämmamoor sellega õigesti üm-ber mõistab käia. Pritſi täitmine sünnib selle-läbi, et tampi ülesse tõmmates wedelus ſisse kistakse, ehk et tamp wälljawõetakse ja wedelus alt kinni hoitawasse pritſisse walatakse ning siis tamp peale pannakse. Mõlemil korral piab nüid pritſi otsa ülesſepoole pöörama ja tambi järele tõukama, kuni wedelus wälljawoolab. Jätab ämmamoor seda tegemata, siis pritſib ta õhku ühes ſisse, ja see wõib kahju tuua.

Sellejärele kui prits täidetud on, wõtab äm-

mamoor nurganaise jauks soojendatud ematoru, wiib selle esimese sõrme peal peaaegu sõrme pikkuselt tuppe, wõtab siis, esimest sõrme tagasitõmmates, ematoru nõnda näppude wahele, et see oma pidajaga sõrmede peupoole wastu seisab, ja seadab nüid alles pritsi ematoru awadusesse.

Kuna ta nüid ematoru ühes käes nõnda kõwaste kinni hoiab ja wastu pritsi litsub, et ta kuskilt wastu tupe seina ei wõi rõhuda, tõugaku tema teise käega pritsi tampi pikkamise ettepoole. Jälle wälljawoolawa wedeluse kättepüidmiseks piaks üks riist kintsude wahele pandud saama.

Siis wõtab ämmamoor pritsi jälle ematupest wällja ja sellejärele siis ka ematoru kõige ettewaatusega.

Kõik mis käte ja riistade puhtusest juba ennemalt on üteldud, maksab ka tupe loputuse kohta. Jialgi ärgu astugu ämmamoor wana loputusekannuga ehk juba pruugitud ematoruga sünnitaja ehk nurganaise sängi juurde. Teiseks saagu igakord enne kui toru tuppe pistetakse, wälimised suguosad äraloputatud, et wäljaspool olewast wälljaheitest midagit suguosadesse tagasi ei saa wiidud.

§ 543. Kliisteri panemiseks on nõndasamati irrigator kõige kohasem riist. Ematoru asemel saab pärasoolikatoru haani läbi kinni pandud lisajätkusse pistetud. Sellejärel kui haan enne lahtitehtud ja jälle kinnipandud on saanud, saab persetoru ettewaatlikult pärasoolikasse pis-

tetud, täiskaswanutele 5—7 sentimeetrit, lastele 2—3 sentimeetrit sügawalle. Haani lahtitegemise järele woolab kõrgel hoiatawast riistast lahedaste üks ehk mitu toopi wedelust soolikasse. Upakille olekul woolab wedelus kõige hõlpsamine sisse.

Haige naiste juures, kellel põletik ehk paistetus bekkenis on, tarwitab persetoru sissepistmine iseäralikku ettewaatust. Jialgi ärgu toppigu ämmamoor seda wäekaupa sisse. Kui ta takistust tunneb, pistku tema õlitatud esimene sõrm persse et tunda, kust poolt tee waba on, ehk jätku kliisteri panemine seisma, kuni arsti käest nõuu saab küsitud.

Sissepritsitawa wedeluse kohta oli selles raamatus mitu korda kõnet. Arst korraldab tihti ka muud. Piab wälljatühjenduse kergituseks kliistir pandud saama ja pole arst mitte teisiti määranud, siis wõtku ämmamoor täiskaswanud inimese jauks 1 toop, imewa lapse jauks üks pealistassi täis wedelust, mis 27 graadi R. järele soe on.

Kliistiri panemise tarwis, mis wähesest wedelusest on, nagu näituseks sagedaste korratud lubjaweekliistirid ehk kliisterite tarwis, millel see otstarbe on rohtu, mis soolikasse piab jäema, on pisuke pirnisarnane gummist balloniprits parem kui irrigator.

Ka kliistirid saawad mitu korda weel walgetinast pritsiga pandud. Pritsi täitmiseks maksawad needsamad reeglid, mis eelminewas paragrahwis

saiwad antud. Kellele kliistiri saab pandud, seisku natuke kõwerasse tõmmatud kintsudega külleli, laps kõige parem ema süles, naine sohwa ehk sängi ääre peal. Siis saab persetoru sisse pistetud ja alles pärast prits persetorusse. Pritsi tambi edasilükamise juures on iseäranis ettewaatust tarwis, et pritsi ots liikumatalt paigale jäeb.

§ 544. Ämmamoori katheter on uuesthõbedast torukene, mis selleks on määratud, et kust ära lasta, kui naine seda ise õigel ajal teha ei saa.

Osaw ämmamoor wõib küll katheterit woodi teki all, kobawast sõrmedest juhitult, sisse pista, ta ei pia seda aga mitte tegema. Sest katheter wõib wälimiste osade külles olewast wälja saadetusest midagi ese külge wõtta ja põide wiia, milleläbi põiekatarrh tõuseb. Ämmamoor walwaku sellepärast alati oma silmadega katheteri sissepistmist.

Ämmamoor pangu naist nõnda pikali, et wälimised suguosad tema silmale ja mõlema käele ligipeasewad on. Kui päewawalgest küllalt ei ole, siis piab keegi küinla tulega walget näitama. Ämmamoor wõtab ühte kätte, kui ta paremal pool woodi ääres põlwitab, siis paremasse, kui pahemal pool, siis pahemasse, tükikese haawapuuwillu ja katheteri; teise käe kahe sõrmega kisub ta pisukesed häbedusemokkad lahti, nõnda et kusetoru suu nähtawalle tuleb. Nüüd puhastab tema puuwilladega kusetoru suu ära ja pistab

sellejärele katheteri sisse. Nüid laseb ta käe madalamalle, milles katheterit hoiab ja juhib teda põide. Et see sinna on jõuudnud, märkab ta kuse wälljawoolamisest.

Kui katheter wastupanemist leiab, ärgu mingu ämmamoor wäekaupa edasi, waid pidagu kinni. Üks kusetoru- ehk põiekaela kramp on sagedaste süidlane. Sarnane kramp kaub kõige paremini waguši seiswa katheteri ees. Ehk kusetoru läheb natuke teisale kui ämmamoor arwas, natuke enam kõrwale ehk järsku häbeduseluu tagast ülesse; hoolsa edasikobamisega saab ämmamoor õiget teed leidma. Piaks siiski takistus ette jäema, siis piab arsti kutsuma.

On kusi wälljajooksnud, siis pangu ämmamoor esimese sõrmega katheteri suu kinni ja tõmmaku teda pikkamööda sedasamapidi wällja, nagu ta sisse pistis.

Kui sünnitamise juures pea juba sügawal seisab ehk kui kuse kinnipidamine lapsekoja tahapoole nihkumise läbi on tulnud, siis on kusetorul üsna kõrwale kallaw käik, siis on ka sagedaste põiekael kokkusurutud. Seal nõuab katheteri sissepistmine koguni iseäralist ettewaatust, osawust ja asjatundmist.

Niisugustel ja sarnastel kordadel on ka mõni kord painuw (elastische) katheter kõwast metallisest parem; ämmamoor on teda koolis pruukima õppinud. Painuw katheter on aga niisuguste riistade seast, mis mitte nõnda täieste puhasta-

tud ei wõi saada, et teda teise sünnitaja ehk nurganaise juures jälle wõiks pruukida. See wiga kitsendab ämmamoorile tema pruukimist.

Katheter piab iga pruukimise järele puhta wee sisse pandud, mitmele korrale weega loputatud, ärakuiwatatud ja siis puhta walge paberi sisse mähitult hoitud saama. Iga pruukimise ees piab katheter weega keedetud, siis karbolihapu sees puhastatud ja sellejärele puhtas wees loputatud saama. Kõige pisem tolmu kibemekenegi, mis katheteri külge hakkanud, teeb põiekatarrhi.

Oma metallikathetrit puhastagu ämmamoor ka seestpidi pika harjaga ja keewa weega.

Weel kindlam puhtaks hoida kui metalline katheter, ja sellepärast parem, on klaastorukene. Kuse ärawõtmist sellega wõib ämmamoor hõlpsaste õppida.

§ 545. Soojad ümbermähitused saawad kas kuiwalt ehk märjalt tehtud. Kuiwad soojad mähitused tulewad sünnituseawituslistel juhtumistel harwaste pruukimisele. Need saawad soojendatud linasest rätikutest, läbisuitsutatud willasest riidest, kliide ehk rohtudega topitud patjadest, wõi riide sisse mähitud soojast taldrekust ehk kiwist tehtud.

Soojad märjad mähitused saawad puhtast weest, fleedriõie auetusest ehk mõnesugusest rohtudest tehtud. Selleks otstarbeks saawad mitmekorra kokkupandud rätikud palawa wedeluse sisse kastetud, jälle wälljapigistatud ja nõnda soojalt

kui nahk seda waluta kannatada wõib, ehk kui soojalt ette on määratud, peale pandud. Mähitus saab waheldatud, enne kui ta külmaks läheb. Mõnikord saawad pudru mähitused korraldatud. Mähetused walmistatakse kaera tangudest, katki tõugatud linaseemnetest ehk kellest arst käsib. Paras wedel palaw puder saab peenikese, puhta rätiku, kõige parem wana lõuendi peale wälljalautatud ja rätiku wabad otsad pudru üle kokku löödud. Soojuse hoolsa proowimise järele saab auetus peale pandud ja niisamati enne külmaks minemist waheldatud. Kõige märja sooja mähituste juures piab uus auetus walmis olema, enne kui wana ära saab wõetud, sest muidu tuleb külmetamine. Ka kummelist, fleedri- ehk muudest õitest ja rohtudest, kas ükshinda ehk pudruga segatult, saawad niisked soojad auetused tehtud. Rohud saawad wähese keewa weega auutatud, siis pudru kombel rätikusse mähitud ja peale pandud. Kõigi märja sooja mähituste juures on kasulik waha riiet üle lautada ja siis willast tekki peale katta. Sell wiisil jäeb auetus tundide kauaselt soojaks.

§ 546. Külmad mähitused tehtakse külma wee sisse kastetud, parajalt wälljapigistatud rätikutega. Märjad külmad mähitused piawad selleſama ettewaatuse ja usinusega nagu soojadgi, igakord enne soojaks minemist waheldatud saama.

Jäämähituseks on kõige parem gummikott ehk

gummitaldrek, mida apteekist saada wõib. Kott saab pisukesteks tükkideks tambitud jääga ehk lumega parajaste täidetud ja siis, sellejärele kui õhk wõimalikult täieste wällja on pressitud, kinni pandud. Kuiwa linase rätiku läbi, mis jääpõie ja naha wahele pandakse, hoitakse wiimast külma mõju eest. Pole gummitaldrekut käepärast, siis lõigatakse ühel suurel weise- ehk siapõiel awaduse juurest natukene ära, pannakse pooleşt saadik jääd ehk lund täis ja sutakse, kui õhk hoolsaste wällja on pigistatud, kõwaste kinni. Weisepõie ja naha wahele saab ikka linane rätik pandud. Enne kui kõik jää sulanud on, saab wesi wällja lastud ja uus jää sisse pandud.

§ 547. Sinepitainast walmistab ämmamoor sell wiisil, et ta wärskelt tõugatud sinepiseemned sooja wee ehk äädikaga parajaks pudruks segab, seda nagu pudruauetust rätikusse mähib ja peale paneb. Kümne minuti pärast waadaku ämmamoor järele, kas nahk seal all õieti punaseks on läinud; kui lugu nõnda, siis wõtku ta tainas ära. Pole nahk weel punane, siis lasku tainast kauemine peal olla. Sinepi asemel wõib ka riiwitud mererõigast (mädarõigast) wõtta. See piab palawa äädikaga segatud saama.

§ 548. Rakuplaastrid saawad enamiste Hispaania kärbesteşt walmistatud. Ämmamoor määrib Hispaania-kärpse-plaastrit umbes hõlekõrre paksuselt lõuendi peale, nõnda, et ümber-

ringi kahe sõrme laiune äär tühjaks jäeb. Kõik äär saab nüid natukese õmblusplaastriga (Heftpflaster) üle määritud ja arstist juhatatud kohta ihu peale kleebitud. Kui eeskirjasid pole antud, wõtab ämmamoor 12-ne tunni pärast plaastri ära, lõikab raku alt ääreşt kääridega natuke katki, laseb wee wällja jooksta ja şiub koha, ilma nahka ära wõtmata; waseliini ehk şoolamata wõiga määritud lapikesega igal päewal uueste kinni, kuni kõik jälle paranenud on.

§ 549. Werekaanişid paneb ämmamoor arsti korraldamişt mööda naistele ehk lastele. Werekaanid imewad paremine, kui nad lühikese aja kuiwalt ühe toosi ehk klaasi sees on olnud. Ämmamoor hoiab klaasikese suu karwapealt arstist tähendatud, enne hoolsaste sooja weega pestud koha peal, kuni kaan külge on hammustanud. Ei taha kaan määratud kohta külge hammustada, şiis on tarwis seda kohta piima ehk werega wõida. Niipea kui kaan ennast täis on imenud, kukub ta küllest ära. Piab ta ennemalt imemişt järele jätma, şiis riputadagu temale keedusoola peale.

Nüid on üsna arsti asi määrata, kui kaua ämmamoor kaani hammahaawast werd wõib lasta woolata. See şünnib selleläbi kõige paremini, et uue, heaste keedetud ja ühtepuhku uueste sooja wee sisse kastetud, heaste wälljapigistatud wammiga sagedaste werised haawad ära pühitakse, et weri nende ette ära ei saa tarretada.

Ka sooja auetuste peale panek hoiab werd woolamast.

Tahetakse werewoolamist kinni panna, siis wõtku ämmamoor pisukesed taela tükikesed ja hoidku nõnda kaua iga ükssiku hammajälje peal, kuni nad kinni on kuiwanud.

Kui lapsel kaanihammahaawast kauemine ja kangemine werd woolab kui arst on määranud ja ämmamoor seda taelaga kinni ei suuda panna, siis piab arst jälle kutsutud saama ja senikaua piab ämmamoor haawasid kinni pigistama.

Kui keegi werekaani alla on neelanud, siis lasku ämmamoor teda kaunis kanget soolwett juua, see takistab kaani külgehammustamast, ja kui inimene selle peale juba ei oksenda, siis andku ämmamoor temale sooja wett natukese wõiga juua. Werekaanid, mis pärasoolikasse ehk tuppe on pugenud, saawad nõndasamati kõige paremine soolwee läbi sealt wällja aetud. Nad ei wõi ka neis paikus suurt kahju teha ja tulewad iseeneseest jälle wällja, kui endid täis on imenud.

§ 550. Kuppusid paneb ämmamoor üksnes arsti käsu peale. Selleks on tarwis kupumasin, käsilamp ja kupuklaasid. Ämmamoor peseb arstist näidatud koha hoolsaste sooja wee ning seebiga ära, sellejärel piiritusega, siis kolme protsentilise karbolhapuwedelaga, ja paneb ettekirjutatud arwu, lambi kohal ükssikult soojendatud, klaasisid peale. Kui need naha ülesse on imenud, saawad nad ära wõetud ja nüid

arsti ettekirjutamise järele igaühe alla winnas olewa masinaga 1, 2 ehk 3 krapsu lastud. Siis saawad klaasid uueste peale pandud, ja kui nad ära kukuwad, ikka jälle uueste pandud, niikaua kui haawadest werd tuleb. Wiimaks saab nahk jälle puhtaks pestud, ära tahendatud ja haawapuuwilladega kaetud.

Waheste arendab ka arst, et kupuklaasid ilma tärkimata peale saawad pandud; neid nimetatakse „kuiw-kuppudeks," aga ennemalt räägitud toimetust „weristeks kuppudeks."

§ 551. Lõhnawa õite ehk rohtude, nagu kumeli-, fleedri-õie, kaharmündi-, piparmündi-, fencheli- j. n. e. theed wälimiseks ehk sisemiseks pruukimiseks walmistab ämmamoor sellel wiisil, et ta õied ehk rohud kaanega kannu sisse paneb, keewa wett peale walab, 5—10 minutit heaste kinni kaetult tõmmata laseb ja siis läbi rätiku ehk tiheda sõela kurnab. Keetmise läbi saaksiwad need rohud oma mõjuwaid olusid kautama.

Teised olused, millest limaseid wedelusi tahetakse walmistada, piawad sellewastu keedetud ja nõndasamati läbi kurnatud saama, nagu kaeratangud, linaseemned ja muud.

Kõik jõuujahusarnased olused, tärkles, salep ja arrowroot, saawad wähese külma weega puruks õerutud ja siis palju keewa weega alalise ümberliigutamise all ülewalatud.

§ 552. Kaks apteegi rohtu, mida ämmamoor alati kaasas piab kandma, salmiakwaim

ja weewliäther on siin raamatus parajal paigal juba nimetatud. Ämmamoor ei tohi neid ega teisi selles peatükkis nimetatud wahendikka muul wiisil pruukida, kui temale siin õpetatud on saanud. Niisama wähe tohib ta muid wahendikka, kui siin õpetatud on, oma peaga apteegist tuua lasta. Nõnda heategijad kui köik arstirohud parajal paigal on, nii kahjulikud on nad mitte-parajal paigal, ning ämmamoor ei tea siin õiget wahet teha.

§ 553. Arsti käest kuuleb ämmamoor sagedaste haiguste juures korralduſi, milleſt siin kõnet ei olnud. Kui sarnaste korralduste täitmine tema hooleks saab antud, siis palugu ta omale arsti käest alati selget juhatust, kudas tema neid korralduſi õiete täitma piab.

Kolmas peatükk.

Ämmamoori toimetusteſt häkilistel õnnetuſe juhtumistel.

§ 554. Õnnetuſejuhtumistel, milleſt siin raamatus räägitud pole, ei ole küll ämmamooriametiga mingit tegemist. Aga mida enam ühte inimeſt tema amet ja teaduſed awitamiseks osawamaks teewad, seda suuremaks läheb tema kohus, ettetulewates juhtumistes aidata. Ämmamoor on nüid sagedaste kõige lähem ja sellepärast esimene inimene, keda häkiliste õnnetuste juh-

tumistel saab kutsutud, ja tema wõib mõndagi teha, peasta, kus peasta on, ja suuremat kahju ära tõrjuda.

§ 555. Kõige ülem seadus kõige õnnetuste juures on, kus wõimalik, hädaohu põhjust kõrwale saata, kui trehwatud alles selle kahjuliku mõju all on, mis teda trehwas; sest edasimõjuw põhjus saaks surma, mis ehk weel wõimalik oleks ärahoida, kindlaste tooma. Uppunud piab weest wälja-tõmmatud, poodud ettewaatlikult lahti lõigatud saama, et ta ei kuku, wingust ehk suitsust läkastatud piab kinnisest ruumist wälljawiidud ehk wärsket õhku rohkeste sisselastud saama. Haawatul piab kus wõimalik werejooks külma sidemete läbi kinni pandud, ja kui werekautus suur oli, pea madalamale seatud saama. Külmawõetud piab külmast; põlenud palawast asjast eemalle wiidud saama, kihwtitute juures piawad weel maus olewad kihwtised olused oksendamise läbi wälljatühjendatud saama. Kõik kartused, nagu näituseks poonud inimese maha lõikamine, on ämmamoori kohta liig pisukesed, kui et ta nende pärast ennast oma kohuste täitmisest eemalle laseks hoida.

§ 556. Sellejärel kui ämmamoor need esimesed kõige pealt nõuutawad tallitused korrale on seadnud, muretsegu ta selle eest, kui see weel mitte ei ole sündinud, ja kui mõni awalik mädanemise märk kõiki elupeastmise lootust pole lõpetanud, et ligema arsti järele saaks saadetud.

§ 557. Ükſiku juhtumiste kohta on weel mõned iſeäraliſed reeglid tähtjad. Wee õnnetumad piawad, ſellejärele kui kaela ja ülemiſe keha ümbert kõik pigistawad riided ära on wõetud, taſaſe maa peale nõnda pikali pandud ſaama, et kõht, rind ja nägu wastu maad on pöördud. Pea piab ſealjuures tuetatud ſaama, kas wõi õnnetuma käe läbi, nõnda et hingamiſeawaduſed wabaks jäewad. Rüid litſutakſe kergeste ſelja peale. Siis wõetakſe keha õlade ja bekkeni kohalt kinni, rullitakſe teda umbes 10 korda minutis edaſi ja tagaſi, et kord rind, teine kord ſelg rohkem wastu maad on, ſaawad igakord mõlemad käed wõetud, tugewaste ülesſe tõstetud ja pea kõrwalt wälljaſirutatud, ſiis jälle pikuti keha kõrwale ſirgu pandud. Kirjeldatud liigustuste läbi ſaab rinnakaſt waheldawalt kitſendatud ja wällja wenitatud, ſisſehingatud weſi woolab wällja, wärske õhk hoowab jälle läbi kopſu, ja kui elu ülepea weel tagaſi wõib tulla, ſiis tuleb ta ſelle kunſtliku hingamiſe ſünnituſe läbi.

Ka poodute ja lämmastanude juures on ſeda kunſtlikku hingamiſe ſünnituſt pruukida.

Külmawõetuid ei tohi külmaſt kohe küetud tuppa wiia, ſee ſurmab ka weel mittetäieſte ſurnut tingimatalt. Külmawõetuid piab, kui neil riided ettewaatlikult ſeljaſt lõhki on lõigatud, halaſti olekul külma hoonesſe wiidama, ſinna pikali pandama, jääkülma wette kaſtetud räti-

kutega ehk lumega terwe keha kinni katma ning pehmeste õeruma. Alles siis, kui selged elumärgid ilmsille tulewad, tohib katet ja ümbrust soojemaks teha.

Põlenute juures on kõige parem wahendik, põlenud kohtasid kohe õliga määrida ehk üle walada ja puuwilladega kinni katta. Laiale wenimud põletuste juures ei pehmenda õnnetuma walu mingi muu asi paremine, kui kauane sooja wee sees olek, alustuses 26°, siis kord-korralt kuni 30° Reamuri järele.

Kihwtitute juures tuleb oksendamine sagedaste juba kihwti enese läbi, siis saab see leige wee ehk piima läbi edendatud; ei aita see, siis piab sõrme sügawalle kõrisse pistma, kurku sule otsaga kudistama, õli ehk sooja wett wõiga jooma. Ainult kes wosworiga (tuletiku) ehk Hispaania kärbestega kihwtitatud on, ei tohi mingit raswa juua.

Kõigi nähtawalt surnute juures on peale kunstliku hingamise sünnituse, mis ikka peaasi piab olema, soowitaw, et ämmamoor, kui arsti tulekuni kaua aega läheb, külma kliisterit paneb, jalatalla-aluseid harjaga nühib ja klaasikese salmiakwaimuga aeg-ajalt nina all hoiab.

Neljas peatükk.

Ämmamoori kohusteſt üleüldiſeks headuſeks ja tema olekuſt walitſuſe wõimude kohta.

§ 558. Ämmamoor wõib nende kohuste täitmiſes walitſuſewõimudele mitmel wiiſil tarwitawaks ſaada, nagu asjatundja, nagu tunnistaja, nagu kaebaja, nagu kaebtuſealune.

§ 559. Asjatundjana wõib ämmamoor kohtu pooleſt nõuutud ſaada, ühe tütarlapſe kahtlaſe neitſiuſe üle, ehk ſelle üle oma otſuſt andma, kas üks naine raskejalgne on ehk ei ja mis ajaſt ſaadik ta raskejalgne on. Teiſel korral wõidakſe tema käeſt küſida, kas üks inimene üleüldſe ja kas ta hiljuti ſünnitanud on. Pikemalt wõidakſe tema käeſt teaduſt nõuuda, kas üks laps walmis ehk mitte-walmis on, wõi kui palju aega ühe lapſe ſündimiſeſt ſaadik wõib olla mööda läinud. Kõik need küſimiſed on ſelles õpetuſe raamatus parajal paigal räägitud ſaanud, ja ämmamoor teab ſelleſt, mis ta õppinud on, et neid küſimiſi mõnikord wastata wõib, mõnikord aga mitte.

Niipea kui aſi läbikatſumiſel kahtlane näitab, ehk kui asjade üle küſitud ſaab, mida ämmamoor õppinud ei ole, ſiis ütelgu ta lauſa wällja,

et ta seda ei tea. Paljast arwamisest ärgu lasku ta ennast ialgi juhtida.

§ 560. Tunnistajana astub ämmamoor kohtu ette, kui mõne sündimise üle otsust nõuutakse. Sellepärast on ka tarwilik, et ämmamoor iga oma sünnitamise juuresoleku tarwis päewaraamatu piaks, nagu teda ämmakoolis täieste on õpetatud.

§ 561. Kaebajana piab ämmamoor walitsuse ette astuma, kui ta mõnest kuritööst, näituseks ihusugu wälljaajamisest, juba sündinud lapse wigastamisest ehk surmamisest teadust on saanud.

Ämmamoor langeb kui kuritööst osawõtja ise nuhtluse alla, kui ta sarnast asja teab ja ülesse ei anna.

§ 562. Ämmamoor piab ka siis ülemalle poole teadustama, kui ta teab, et ühe inimese peastmiseks arstlist abi tarwis on ja kodakondsed sünnituseawitajat kutsuda ei lase. Ainult selle awaldamise läbi peastab ämmamoor ennast raskest wastutamisest.

§ 563. Oma lähema ülemale piab ämmamoor teadust andma, kui üks külgehakkawa haigusega inimene ennast arsti hoolitsemise alla ei taha anda.

§ 564. Nii sagedaste kui ämmamoor omas ametis mõne saladuse jälgedele tuleb, mille awaldamine asjasse puutuwalle inimesele kahju wõiks teha, piab ta selleşt igaühe wastu waikima,

wälljawõetud üksnes eesminewates paragrahwides nimetatud juhtumised. Wälljalobisemine tõmbab temale nuhtlust kaela.

§ 565. Kaebtuse alusena tuleb ämmamoor ülemate ette, kui ta oma kohuseid pole täitnud, ehk kui ta oma tegewuse piiridest üle on astunud ja selleläbi ligimeste terwisele wõi elule kahju teinud. Piaks ebatänu ehk eksitus teda põhjuseta kaebtusega ülemate ette wiima, siis saab teadus, et ta oma kohut on täitnud, teda kergeste õigeks tegema. Tuleb temale aga kord kohuse unustuse kiusatus, siis tuletagu ta oma ametiwannet meelde.

Juhataja.

Peatükk. Leheküig.

Sissejuhatus 3

I Osa. Eesteatused.

1. Inimeselikust kehast üleüldselt 8
2. Lapse kehast 15
3. Naisterahwa bekkenist 18
4. Naisterahwa suguosade ehitusest ja seisusest . 27
5. Naisterahwa suguosade otstarbest ja toimetusest 35

II Osa. Neeglimõeduliseşt käima peal olekust.

1. Käima peal oleku alustus ja kestus . . . 40
2. Muna, ihusugu ja lapsekoja kosumine raskejalguse esimese 12 nädali sees 41

Peatükk. Lehekülg.
3. Lapse edespidine kosumine kuni walmimiseni . 46
4. Walminud muna 50
5. Käima peal oleja lapsekoda 52
6. Lapse seis lapsekojas 56
7. Sünnitus awitawlik läbikatsumine 59
8. Raskejalguse äratundmine, raskejalguse märgid 68
9. Esimest ja mitmendamat korda raskejalguse märgid 73
10. Raskejalguse ajaarwamine. 79
11. Kudas raskejalgsed piawad elama 89

III Osa. Reglimõeduliseſt ſünnitamiseſt.

1. Wällja-ajawaist jõuududeſt, ſünnituſeaegadeſt ja ſünnitamiſe wältuſeſt 96
2. Wiiſist ja kombeſt, kudas laps läbi bekkeni läheb, ſünnitamiſe mehanismuſeſt 107
3. Kudas ſünnitaja ennast piab pidama ja mis ämmamooril reeglimõedulise ſünnituſe juures teha on. 114

IV Osa. Reeglimõeduliseſt nurgawoodi ajast ja imetamiſe ajast.

1. Reeglimõedulised ſündmuſed ema juures . . 145
2. Reeglimõedulised ſündmuſed lapſe juures. . 152
3. Ema ja lapſe rawitſemine 154

V Osa. Reegliteſt kõrwale minekud raskejalguſe wältuſel.

1. Lapſe reegliwastaline ſeiſatus 162
2. Mitmekordſeſt raskejalguſeſt 167
3. Raskejalguſeſt wäljaspool lapſekoda . . . 171
4. Raskejalgſete okſendamiſeſt, paſanduſeſt, kõhu ummiſtuſeſt ja kõhu-katkenduſeſt 173
5. Raskejalgſe kuſemiſe waewadeſt ja lapſekoja ſeiſukorraſt kõrwale minekuſt 175
6. Raskejalgſe wereſooneſõlmedeſt ja teiſteſt haigliſteſt ülespaiſtetuſteſt 181
7. Lima ja werewälljawooluſed raskejalgſe fuguoſadeſt 183

Peatükk. Lehekülg.
8. Werewoolusteſt, iſeäranis raskejalgſe lapſekoja-were-woolusteſt ning raskejalguſe enneaegſeſt lõpetuſeſt 185
9. Lapſe ſurmaſt raskejalguſe ajal. 195
10. Raskejalgſete minestus, warjuſurm ja ſurm. 199

VI Osa. Reeglikeſt kõrwale minekud ſünnitamiſe jookſul.

1. Peaga eesolewa lapſe ſündimine reegliwastaliſel ſeiſul 201
2. Peaga eesolewa lapſe ſündimine reegliwastaliſel ſeiſul 203
3. Lapſe ſündimine reegliwastaliſel ſeiſatuſel. . 209
4. Sündimine reegliwastuliſel ſeiſatuſel . . . 211
5. Mitme lapſe ſündimine 216
6. Reegliwastaliſe ſuuruſega ja kujuſtuſega lapſe ſündimine 220
7. Sündimine bekkeni reegliwastaliſe loomuſe juures 223
8. Reegliwastaliſed wäituſed 229
9. Bekkeni külles ja ſees olewa pehme oſade wiad. 235
10. Lapſewee ja munanahkade reegliwastaliſeſt kinnipidamiſeſt. 241
11. Nabanööri reegliwastaliſeſt olekuſt. . . . 242
12. Sünnitaja nõrkuſed ja haigus, okſendus, minestus, krambid 246
13. Werewooluſed awamiſe ajajärgul ja lapſe wälja-ajamiſe wältuſel 247
14. Sünnitajate warjuſurm ja ſurm 248
15. Lapſe ſurm ſündimiſes. Tite warjuſurm. . 249
16. Järelſünnituſeaja ſegaduſed 254

VII Osa. Nurgawoodi- ja imetamiſe aja ſegadusteſt.

1. Nurganaiſe ſuguoſade külge tulewateſt- ja üleüldisteſt haigusteſt 260
2. Segaduſed imetamiſes, ammepidamine j. n. e. 267
3. Mõneſt muuſt tite- ja imewa-lapſe haiguſeſt. 276

Peatükk. Leheküig.

Lisa.

1. Ämmamoori kohuseb üksteise wastu . . . 280
2. Parandamise wahendikkude pruukimiseſt . . 282
3. Ämmamoori toimetusteſt häkilistel õnnetuse juhtumistel 295
4. Ämmamoori kohusteſt üleüldiseks headuseks . 299

Uuemad arſtliſe ſiſuga raamatud,

mis Eestikeeles ilmunud:

1. Naiste peegel. Kõige tarwiliſemad õpetuſed naistele ja neidudele, kudas nad piawad elama ja oma terwiſt hoidma. Hind 40 kop.

2. Rahwa tohter. Hind 15 kop.

3. Uus tohter. Õpetuſed, kudas inimeſed weega ja oma korjatud rohtudega kõikſuguſeid haiguſid arstida wõiwad. Hind 80 kop.

4. Suguhimu. Hind 20 kop.

5. Loomade tohter. Hind 20 kop.

6. Ämmamoori raamat. H. 1 rbl. 20 k.

7. Looduſe kuningas. Hind 1 rubla.

A-21271

Hind **1** r. **20** kop.